

LAPSIRIKOLLISUUS LASTENSUOJELUSSA

Haastattelututkimus lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden tulkinnoista ja toimintatavoista
lapsirikollisuuden suhteen

TOMMO EIJA
Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos
Sosiaalityön pro gradu –tutkielma
Elokuu 2004

Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

TOMMO, EIJA: Lapsirikollisuus lastensuojelussa. Haastattelututkimus lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden tulkinnoista ja toimintatavoista lapsirikollisuuden suhteen.

Pro gradu –tutkielma, 89 s., 2 liites.

Sosiaalityö

Elokuu 2004

Tutkielman aiheena on lapsirikollisuus lastensuojelussa ja sen tarkoituksena on kuvata lastensuojelujärjestelmää lapsirikollisuuden seuraamuksena eli ongelman parissa tehtävää tulkintatyötä ja siihen perustuvia työkäytäntöjä. Aiheen pohjustukseksi teoreettisessa osassa kerrotaan lapsirikollisuudesta, nuorten rikosseuraamusjärjestelmästä, lastensuojelun muotoutumisesta lapsirikollisuuden seuraamukseksi sekä lastensuojelun nykytilasta ja mahdollisuuksista puuttua rikollisuuteen. Tutkimukseni metodologinen lähestymistapa on konstruktionistinen. Tutkimusaineisto koostuu seitsemästä lastensuojelun sosiaalityöntekijän teemahaastattelusta ja se on käsitelty teemoittelun ja koodauksen avulla.

Lastensuojelu toimii alle 15-vuotiaiden rikoksiin syyllistyneiden lasten seuraamusjärjestelmänä, mutta sen tehtävä ei ole rangaista, vaan toimia lapsen edun nimissä huollollisen periaatteen mukaisesti vanhempien kasvatustehtäviä tukien. Lapsirikollisuuden parissa tehtävä työ lastensuojelussa perustuu työntekijän tekemiin tulkintoihin. Ongelman määrittäminen alkaa useimmiten poliisilta saapuvan lapsen tekemää rikosta koskevan ilmoituksen tulkinnalla. Teon vakavuuden ja mahdollisten aikaisempien tietojen perusteella rakennetaan määritelmää ongelman luonteesta. Kuuluuko teko normaaliin nuoruuteen vai onko kyseessä ongelma? Tuleeko lapsesta lastensuojelun asiakas vai ei? Kun lapsi perheineen kutsutaan toimistolle selvittämään asiaa, rakennetaan edelleen tulkintaa ongelman luonteesta ja lastensuojelullisen puuttumisen tarpeesta. Kun lapsen teko saa ongelmamäärittelyksen, nähdään teko usein seurauksena jostakin ja rikolliselle käyttäytymiselle aletaan etsiä syytä, joihin mahdollisia toimenpiteitä voitaisiin kohdistaa ongelman poistamiseksi. Ongelman määrittelyn rinnalla lastensuojelussa tehdään myös määrittelyä ongelman omistajuudesta eli kenelle ongelman käsittelyn katsotaan kuuluvan ja miten ongelman omistajuutta eri tahojen välillä jaetaan. Tutkimuksessani ensisijaisina ongelman omistajatahoina nousivat esiin lapsen perhe, poliisi ja lastensuojelu.

Lastensuojelu on oiva paikka puuttua lasten rikolliseen käyttäytymiseen. Lastensuojelun keinovalikoima aina erilaisista avohuollontukitoimista huostaanottoon mahdollistaa sen, että tilanteeseen puuttuminen voidaan räätälöidä kunkin perheen yksilöllisen tarpeen ja tilanteen mukaan. Ongelmia tarpeeksi ajoissa tehtävään puuttumiseen aiheuttavat lastensuojelun laaja työkenttä moninaisine ongelmineen sekä riittämättömät resurssit. Lastensuojelun nykyinen tila, suuret asiakasmäärät suhteessa käytettäviin resursseihin aiheuttavat sen, että tehtävä työ on pitkälti korjaavaa. Ongelmat kasvavat suuriksi ennen kuin niihin aletaan kohdistaa toimenpiteitä. Jotta lapsirikollisuuteen voitaisiin puuttua riittävän ajoissa ja riittävällä vakavuudella, tulisi lastensuojelun resursseja lisätä niin, että lasten rikostelu voitaisiin pyrkiä katkaisemaan heti alkuunsa. Tämä tarkoittaa käytännössä niin työntekijä- kuin työvälineresurssienkin lisäämistä.

Avainsanat: lapsi, lapsuus, rikos, rikollisuus, lapsirikollisuus, nuoret rikoksentekijät, lastensuojelu, sosiaalinen konstruktionismi

SISÄLLYSLUETTELO:

1	JOHDANTO.....	1
2	LASTEN JA NUORTEN RIKOLLISUUS.....	4
2.1	Lapsuudesta ja nuoruudesta.....	4
2.2	Lasten ja nuorten rikollisuudesta.....	5
2.2.1	<i>Rikos ja rikollisuus</i>	5
2.2.2	<i>Lapsirikollisuus käsitteestä ja ilmiöstä</i>	6
2.3	Rikollisuuden selitysmalleja.....	9
3	KATSAUS LAPSIRIKOLLISUUDEN HALLINNOINNIN HISTORIAAN.....	12
3.1	Huoltoa vai oikeutta?.....	12
3.2	Huoltonäkemyksen lasten pahantapaisuuden käsittelyn taustalla.....	14
3.3	Kysymys rikosoikeudellisesta vastuukärajasta.....	17
4	LASTENSUOJELU LAPSIRIKOLLISUUDEN TULKITSIJANA JA SEURAAMUKSENA.....	19
4.1	Lapsen etu toimenpiteitä ohjaavana periaatteena.....	20
4.2	Tukitoimenpiteet rikoksen seurauksena.....	21
4.2.1	<i>Avohuolto</i>	22
4.2.2	<i>Huostaanotto</i>	22
4.3	Lastensuojelujärjestelmän toimivuus.....	23
5	TUTKIMUSMENETELMÄ JA TUTKIMUSONGELMA.....	25
5.1	Konstruktionismi tutkimuksen metodologisena lähestymistapana.....	25
5.1.1	<i>Sosiaalisten ongelmien tutkimuksen kaksi perinnettä</i>	25
5.1.2	<i>Sosiaalisten ongelmien subjektiivinen traditio: sosiaalinen konstruktionismi</i>	26
5.1.3	<i>Ongelman omistajuus</i>	28
5.2	Tutkimusongelma.....	29
5.3	Aineistonkeruusta sen analyysiin.....	30
5.3.1	<i>Teemahaastattelu aineiston keruumenetelmänä</i>	31
5.3.2	<i>Aineiston hankinnan toteutus</i>	32
5.3.3	<i>Haastatteluaineiston analysointi</i>	33
5.4	Taustatietoja haastattelupaikkakunnan lapsirikollisuudesta.....	36

6	LAPSIRIKOLLISUUS LASTENSUOJELUSSA.....	41
6.1	Kolme tapaa ymmärtää lasten rikollisuus.....	42
6.1.1	<i>Lasten rikollisuus osana normaalia nuoruutta.....</i>	42
6.1.2	<i>Lasten rikollisuus ongelmakäyttäjytymisenä</i>	45
6.1.3	<i>Lasten rikollisuus oireena.....</i>	46
6.2	Lapsirikollisuuden käsittely osana työikäntöjä.....	50
6.2.1	<i>Rikosta koskevan ilmoituksen vastaanotto ja tulkinta</i>	50
6.2.2	<i>Tulkintoja ongelman omistajuudesta.....</i>	55
6.2.3	<i>Lastensuojelun mahdollisuuksista vastata lapsirikollisuuden haasteeseen</i>	60
6.3	Tulkinta lastensuojelun tarpeesta lapsirikollistyypeittäin.....	63
6.3.1	<i>Satunnaiset hairahtajat</i>	64
6.3.2	<i>Kokeilijat</i>	68
6.3.3	<i>Pikkuilkimykset</i>	70
6.3.4	<i>Uraputkeen kurkistajat</i>	73
7	JOHTOPÄÄTÖKSET	76
8	LOPUKSI	83
	LÄHTEET	84
	LIITTEET:.....	90
	Liite 1. Teemahaastattelurunko	90
	TAULUKOT JA KAAVIOT:	
	Taulukko 1. Eri ikäryhmien osuus prosentteina kaikkiin rikoksiin syyllisiksi epäillyistä vuosina 1993-2002. (Rikollisuustilanne 2003, 240).....	8
	Taulukko 2. Huolto- ja oikeusmallin erot (Pösö 1993, 45)	13
	Taulukko 3. Vuosina 1994-2003 koko maassa selvitettyihin rikoksiin syylliseksi epäiltyjen henkilöiden lukumäärä ikäryhmittäin. (Tilastokeskus)	37
	Taulukko 4. Vuosina 1994-2003 tutkimuspaikkakunnalla selvitettyihin rikoksiin syyllisiksi epäiltyjen henkilöiden lukumäärä ikäryhmittäin. (Tilastokeskus)	38
	Taulukko 5. Vuosina 1994-2003 tutkimuspaikkakunnalla syyllisiksi epäillyt lapset rikoslajeittain: tyttöjen ja poikien rikosten vuosittaisista määristä laskettu keskiarvo. (Tilastokeskus).....	39
	Taulukko 6. Lapsirikollisuuden määrittäminen lapsirikollistyypeittäin.....	79
	Kaavio 1. Lapsen rikosta koskevan ilmoituksen tulkinta.	52
	Kaavio 2. Sosiaalityöntekijöiden tulkinta lapsirikollisuuden omistajuuden jakautumisesta eri tahojen välillä.	56

1 JOHDANTO

Tutkimukseni käsittelee lapsirikollisuutta lastensuojelussa. Aika ajoin lasten tekemät rikokset nousevat lehtien otsikoihin. Lasten rikolliset teot kauhistuttavat aikuisia ja saavat pohtimaan, miten alle 15-vuotiaiden eli rikosoikeudellista vastuukärajaa nuorempien rikoksiin syyllistyneiden nuorten kanssa tulisi oikein toimia. Monet ihmiset uskovat virheellisesti, ettei alle 15-vuotiaiden tekemistä rikoksista seuraa mitään seuraamuksia ja etteivät alle 15-vuotiaat ole vastuullisia teoistaan. Asia ei kuitenkaan ole näin, sillä ensinnäkin alle 15-vuotiaiden rikoksissa esitutkinta on samanlainen kuin muillakin, toiseksi he ovat myös vastuussa aiheuttamisestaan vahingoista ja kolmanneksi alle 15-vuotiaiden rikollisten käsittelystä säädetään lastensuojelulaissa.

Olen jo pidempään ollut kiinnostunut lasten ja nuorten rikollisuudesta sekä muusta ongelmakäyttäytymisestä. Siten oli luonnollista valita pro gradu – tutkielman aiheeksi teemoja koskettava lapsirikollisuus. Aihealue tuntui haastavalta, koska alle 15-vuotiaiden nuorten rikollisuutta ja siihen liittyviä käytäntöjä on ylipäänsä tutkittu hyvin vähän. Lastensuojelusta lasten rikollisuuden käsittelijänä en tutkimusmatkani varrella löytänyt aikaisempia tutkimuksia. Timo Harrikari (1999a) on tutkinut lapsirikollisuutta poliisin esitutkinta-aineistossa ja hänen tutkimuksensa toimi innoittajana omalleni. Harrikari käsittelee lapsirikollisuusongelmaa poliisin näkökulmasta. Minä puolestani haluan lähestyä sitä lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta ja samalla täydentää osaltani lapsirikollisuuden tutkimuskenttää.

Yhteiskunnassamme suhtaudutaan tietyllä tapaa ymmärtäväisesti lasten rikollisuuteen ja siihen puuttumisen katsotaan kuuluvan ensisijaisesti lasten perheille. Lasten ja nuorten epäsosiaalista käyttäytymistä pyritään normalisoimaan, kapinoinnin ja rajojen kokeilun katsotaan kuuluvan tietyssä määrin normaaliin nuoruuteen. Rikosuran katkaisun ja ennaltaehkäisyn tiimoilta huomio on kiinnitetty pääasiassa yli 15-vuotiaisiin nuoriin. Tosiasiassa kuitenkin lapsetkin syyllistyvät rikoksiin ja heidän tekoihinsa tulee puuttua mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Lastensuojelulla on perheiden ohella yhteiskunnassamme oleellinen rooli lasten rikosten käsittelijänä, sillä muilla viranomaistahoilla ei ole juurikaan lain suomia mahdollisuuksia puuttua lasten tekemiin rikoksiin. Tämän vuoksi lastensuojelun käytäntöjen tutkiminen on mielestäni tärkeää.

Lastensuojelu on muodostunut viimeisen sadan vuoden kuluessa lapsirikollisuuden hallinnon muodoksi. Lapsirikollisten erityisellä kohtelulla on pyritty nostamaan esille lasten erityiset tarpeet ja asema. Lapsirikollisten käsittelyn kehityksen taustalla on ollut ajatus, että lapset ”kehittymättömydessään” tarvitsevat oikeuden sijasta suojelua. Lastensuojelussa ei olekaan kyse lapsen tuomitsemisesta tai rankaisemisesta, vaan lapsen edun ja kokonaisvaltaisen tilanteen selvittämisestä, joka tarvittaessa johtaa tarpeellisiksi katsottuihin toimenpiteisiin.

Lastensuojelussa on kyse lapsen tekemän rikoksen merkityksen määrittelystä ja siihen liittyvästä ongelman omistajuuden jakamisesta. Sosiaalityöntekijät tekevät tulkintoja muun muassa siitä, milloin on kyseessä normaaliin nuoruuteen kuuluva yksittäinen hairahdus, johon ei tarvitse suuremmalti reagoida ja milloin ongelma, jolloin lapseen ja hänen perheeseensä kohdistetaan erilaisia toimenpiteitä. Lastensuojelun rooli lasten tekemien rikosten käsittelijänä on tärkeä etenkin silloin, kun perhe ei syystä tai toisesta kykene puuttumaan lapsen epäsosiaaliseen käyttäytymiseen tarpeeksi tehokkaasti tai lapsen tekemän rikoksen vakavuuden perusteella ulkopuolisen avun katsotaan olevan tarpeen. Lasten rikollinen käyttäytyminen on mielestäni asia, johon täytyy kiinnittää huomiota mahdollisimman ajoissa, jotta siihen voitaisiin vaikuttaa tehokkaasti. Käytännössä tämä tarkoittaa riittävän vakavaa suhtautumista lasten rötöstelyyn sekä perheiden että yhteiskunnan taholta.

Tutkimukseni tarkoitus on kartoittaa lastensuojelua lapsirikollisuuden seuraamuksena eli tuoda esiin niitä käytäntöjä, joita rikoksiin syyllistyneiden alle 15-vuotiaiden lasten parissa toimittaessa sovelletaan. Ensisijaisesti olen kiinnostunut viranomaisten toiminnasta. Tarkastelun kohteena ovat lastensuojelun sosiaalityöntekijät, jotka toteuttavat lastensuojelua kunnissa. Tutkimuksessani lähestyn lapsirikollisuutta lastensuojelussa sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta. Olen kiinnostunut siitä, miten lapsirikollisuutta konstruoidaan lastensuojelussa ja millaisiin käytäntöihin se johtaa.

Päätin hakea vastauksia kysymyksiini haastattelemalla lastensuojelun sosiaalityöntekijöitä, jotka työnsä arjessa määrittelevät sitä, milloin lapsirikollisuudesta tulee lastensuojelun näkökulmasta ongelma, johon tulee puuttua ja miten silloin toimitaan. Tutkimusotteeni on laadullinen ja tutkimukseni empiiristä osiota varten haastattelin seitsemää lastensuojelun sosiaalityöntekijää eräästä Etelä-Suomen suurimmasta kaupungista. Haastattelut toteutettiin teema-haastatteluina, ne nauhoitettiin ja litteroitiin analysointia varten. Haastatteluteemat koostuivat kuudesta lapsirikollisten määrittelyä ja käsittelyä koskevasta temasta (Liite 1.). Keräämääni

aineistoa analysoin aineistolähtöisesti hyödyntäen koodaus- ja teemoittelumenetelmiä. Etsin aineistostani lapsirikollisten määrittelyä ja heidän käsittelyä koskevia teemoja, joiden kautta etenin teemojen sisällä yksityiskohtaisempaan analyysiin.

Tutkimukseni koostuu kahdeksasta pääluvusta, jotka jakautuvat tutkimuksen teoreettiseen ja empiiriseen osaan. Johdannon jälkeiset neljä lukua ovat teoreettista osaa ja niissä kuvataan tutkimuksen teoreettisia taustoja, keskeisiä käsitteitä, ongelman asettelua, tutkimusmenetelmiä sekä tutkimusaineistoa. Empiirinen osa puolestaan pyrkii vastaamaan siihen, miten lastensuojelun sosiaalityöntekijät yhteiskuntamme lapsirikollisuuden yhtenä omistajatahona määrittävät lasten rikollisuutta, jakavat ongelman omistajuutta ja tarvittaessa toimivat ongelman parissa. Millaisia toimenpiteitä rikoksiin syyllistyneisiin lapsiin ja heidän perheisiinsä kohdistetaan sekä millaiseksi lastensuojelun työntekijät kokevat roolinsa ja mahdollisuutensa lapsirikollisuuden parissa toimiessaan? Johtopäätösluvussa kokoan teoreettisen ja empiirisen osan yhteen ja pyrin esittämään keskeisimmät tutkimustulokset.

2 LASTEN JA NUORTEN RIKOLLISUUS

2.1 Lapsuudesta ja nuoruudesta

Lapsuus on moniulotteinen ilmiö. Yksin sen pituus vaihtelee kulttuurisesti, puhumattakaan sen yhteiskunnallisesta paikasta ja siihen liitetyistä merkityksistä. Yksi olennainen yhteiskunnallinen sopimus, joka erottaa lapsuuden aikuisuudesta on täysi-ikäisyyden raja. Kahdeksantoista vuotta täyttäessään yksilö on yhteiskunnallisesti määritelty aikuiseksi. (Alanen & Bardy 1990, 9.)

Monissa maissa, kuten Suomessakin lapsiväestön asema on erilainen kuin aikuisväestön. Lapsuudella on yhteiskunnassa vakituiset paikkansa, vaikka sen yksittäiset jäsenet vaihtuvat. Samalla lapsuuden yhteiskunnallinen perusta raamittaa erilaisten ja erilaisissa oloissa elävien lasten kokemisen maailmoja ja toiminnan mahdollisuuksia. (Mt., 9.) Tuntemamme nykyisen modernin lapsuuden rakennelman voi nähdä muodostuneen vähitellen sadan vuoden ”lastenpelastusprojektin” tuloksena. Tämä lapsuuden rakennelma kattaa kaikki ne sosiaaliset laitokset, joiden piirissä lapset toimivat perheestä kouluun, päivähoidosta lasten sosiaaliin ja kulttuuriin palvelujärjestelmiin. Se kattaa myös kaikki lapsuuden asiantuntijajoukot ja näiden lapsen kehitystä koskevat tiedot sekä osaamiset, samoin kuin lasten kohtelua yhteiskunnassa säätelevät lait ja lopulta myös lapsia ja lapsuutta koskevan tutkimuksen. (Alanen 2001, 163-164.)

Ihmisen elämää voidaan tarkastella elämänkaarikäsitteen avulla, joka viittaa käsitykseen elämästä kaarena lapsuudesta vanhuuteen. Ihmisen elämänkaarta voidaan tarkastella esimerkiksi neljän vaiheen kautta, jotka ovat ihmisen kehityksen perusvaihe (0-20-vuotiaana), jäsentymisen vaihe (20-40-vuotiaana), yksilöllisten päämäärien vaihe (40-60/65-vuotiaana) ja kypsyyden ikävaihe (60/65-vuotiaasta eteenpäin). Jokaiseen vaiheeseen kuuluu omanlaisia kehitystehtäviä. Tutkimukseni kohteena olevat lapset sijoittuvat iältään kehityksen perusvaiheeseen. Perusvaihe voidaan jaotella vielä lapsuuteen, joka kestää syntymästä noin 12-14 ikävuoteen saakka sekä nuoruuteen, joka alkaa lapsuuden jälkeen ja päättyy kahdenkymmenen ikävuoden tienoilla. (Dunderfelt, 1998.) Lapsuuden ja nuoruuden sijoittaminen tiettyihin ikävuosiin on kuitenkin vaikeaa, sillä lapsuuden ja nuoruuden välinen raja on häilyvä ja yksilöllinen. Se milloin lapsuus loppuu ja nuoruus alkaa, riippuu kunkin yksilöllisestä kehityksestä.

Lapsuus on määritelty yksilön kasvun, kehityksen ja yhteiskuntaelämän oppimisen ajaksi, ja tämä yhteiskunnallinen noviisius myös perustelee sen, että lapset ovat tänä aikana muiden – vanhempien, aikuisten, ”yhteiskunnan” – kasvatuksen, suojelemisen ja kontrollin kohteena (Alanen 2001, 164). Kehitysvaiheena lapsuutta seuraa nuoruus, johon sisältyy sävyjä laidasta laitaan. Lapsuuden ja nuoruuden välinen raja on kuin veteen piirretty viiva.

Nuoruuden kehitystehtävien täyttäminen ei ole aina helppoa ja siinä, missä yksi nuori kriittisesti ja analysoiden arvioi yhteiskunnan epäkohtia, toinen niihin törmätessään mitään ajattelematta käy eri tavoin yhteiskunnan kimppuun. Nuorten on vaikea kyseenalaistamatta hyväksyä aikuisten määrittämiä pelisääntöjä ja sosiaalisia normeja, joihin kuuluvat myös aikuisten säätämät lait. Niiden mitätöiminen ja rikkominen on yksi nuoren itsensäkin kannalta huono kapinoinnin muoto. Nuorten rikollisuuteen suhtaudutaan joskus ikään kuin se kuuluisi asiaan ja olisi jopa luovaa itsensä toteuttamista. Rikkeitä helposti vähätellään ja pyritään eri tavoin selittelemään ja ymmärtämään. Tämä voi alentaa nuorten kynnystä tehdä rikoksia ja hämärtää heidän moraaliaan. (Jarasto & Sinervo 1999, 129.)

Nuoruus on tärkeä teema tarkasteltaessa rikollisuutta, sillä rikosuran kehittymistä tutkittaessa on todettu, että usein rikollinen käyttäytyminen uurtuu juurensa jo yksilön nuoruudessa. Ongelmana nuorten rikollisten kannalta on se, että heidän rikolliseen toimintaansa puututaan usein liian myöhään. Myöhään siksi, että mitä kauemmin nuoret saavat tehdä rikoksia rauhassa, sitä vankemmin he omaksuvat rikollisen identiteetin ja sitä vaikeampaa siitä on päästä eroon. Muun muassa Laitinen ja Nyholm (1995, 24) korostavat, että lasten ja nuorten epäsosiaaliseen käyttäytymiseen tulisi puuttua ajoissa. Tärkeintä olisi katkaista rikoksiin johtavan uran synty alkuunsa, ja tämä tarkoittaa huomion kiinnittämistä jo rikosoikeudellista vastuuikärajaa nuorempiin eli alle 15-vuotiaisiin nuoriin.

2.2 Lasten ja nuorten rikollisuudesta

2.2.1 Rikos ja rikollisuus

Kriminologinen tutkimus alkaa aina rikollisesta teosta, keskityttiinpä sitten tekotapahtumaan, tekijään, uhriin, rikosten määrään ja tasoon tai rikollisuutta kohtaan käytettävään kontrollijärjestelmään (Anttila & Törnudd 1983, 15).

Rikoksen, kuten useimpien muidenkin yhteiskuntaelämää kuvaavien käsitteiden määrittely on vaikeaa eikä yhtä ainuttakaan määritelmää ole olemassa. Rikollisuuden määritelmälle on ominaista, että se vaihtelee yhteiskunnissa ja historiassa. Se, mitä yhteiskunnassamme pidämme tällä hetkellä rikoksena, ei ole välttämättä ollut sitä aina eikä ole sitä kaikkialla. (Ellis & Walsh 2000, 49.) Rikosta voidaan määrittää eri tavoin. Se voidaan käsittää ja sitä voidaan tarkastella rikoslain tai normien rikkomisena, sosiaalisena tuotoksena, ideologisena arvosteluna tai historiallisessa kontekstissaan. (Muncie & McLaughlin 1998, 7-16.) Rikoksen määritelmille on ominaista relatiivisuus, joka tarkoittaa sitä, että määritelmän käyttökelpoisuus riippuu tutkimusongelmasta ja –tehtävistä sekä niiden teoreettisista lähtökohdista. (Laitinen & Aromaa 1993, 13.)

Tutkimuksessani tarkoitan rikollisuudella sen legaalista määritelmää, jota sovelletaan yleensä rikosoikeudellisen lainsäädännön tarkastelun yhteydessä. Sen mukaan rikollisuus koostuu teoista, jotka ovat lailla rikoksiksi määritettyjä. Rikosoikeus on virallisen normi- ja kontrollijärjestelmän osa ja oikeusjärjestyksen vanhimpana osana se käsittää säännökset rikoksista ja niiden seuraamuksista. Rikoslaisissa ja muissa laeissa on rikoksiksi määritettyjä tekoja, joita pidetään yhteiskunnassa yleisesti paheksuttavina ja sosiaalisesti poikkeavina. Paheksuttavasta ja poikkeavasta teosta tulee kuitenkin yhteiskunnallisesti määritelty rikos, kun sitä tutkitaan lainvastaisena tekona ja kun siitä määrätään rangaistus. (Kääriäinen 1994, 16.)

Rikoksen legaalinen määritelmä määrittelee rikoksen rikoslaista käsin (Laine 1991, 25). Sen mukaan rikos on laissa rangaistavaksi julistettu teko ja rikoksiin legaalisessa merkityksessä luetaan kaikki rangaistavat teot riippumatta siitä, ovatko asianomaiset säännökset rikoslaissa vai sen ulkopuolisissa erikoislaeissa, merkitäänkö rikos rikosrekisteriin vai ei, voidaanko rangaistus määrätä rangaistusmääräyksin vai onko se tuomittava varsinaisessa oikeudenkäynnissä, onko teko asianomistajarikos vai virallisen syytteen alainen tai onko rikos tullut ilmi vai jäänyt piiloon. (Anttila & Törnudd 1983, 15.) Rikoksen legaalisen määritelmän rinnalla käytetään sosiologista määritelmää, joka on legaalista määritelmää laajempi ja se kattaa yleisesti tuomittavan toiminnan, jota ei ole kriminalisoitu (Laitinen & Aromaa 1993, 15).

2.2.2 Lapsirikollisuus käsitteestä ja ilmiöstä

Lapsirikollisuus, jolla tarkoitan alle 15-vuotiaiden lasten ja nuorten rikoksen tunnusmerkit täyttäviä tekoja, on terminä vähän käytetty. Harrikarin (1999a, 33) mukaan tämä johtuu osittain siitä, että rikollisuus on institutionalisoitu termi, johon ei mahdu ajatus rikollisuuden ja

poikkeavan käyttäytymisen lyhytaikaisuudesta. Hänen mukaansa rikosoikeusjärjestelmä hylkii lasta. Se on aikuisten instituutio, johon lapsen ei toivota sosiaalistuvan.

Käsitteenä lapsirikollisuus ei ole yhtä vakiintunut kuin käsite nuorisirikollisuus ja ne ovatkin osin päällekkäisiä käsitteitä, sillä lapsirikollisuuden voidaan katsoa sisältyvän nuorisirikollisuuteen. Lasten ja nuorten rikollisuuden erottaminen toisistaan on kuitenkin perusteltua, koska niiden institutionalisoidut käsittelylinjat ovat erilaisia ja ikäkausiin liittyy erilaisia kulttuurisia olettamuksia. Käsitteinä lapsi- ja nuorisirikollisuus ovat moniselitteisiä. Kiehelää ja Hakosta (1993, 18) mukailten käsitteillä voidaan viitata itse tekoon, tekijöihin tai tekoon joh-taneisiin syihin.

Suomessa nuorisirikollisuudella tarkoitetaan alle 21-vuotiaiden tekemiä rikoksia. Nuorella rikoksenteijällä taas tarkoitetaan henkilöä, joka tehdessään rikollisen teon on ollut 15, mutta ei 21 vuotta täyttänyt (NuorRikL 1 §). Lisäksi rikoslaissa on erotettu nuoret henkilöt, 15-17 vuotiaat, joiden tekemistä rikoksista on rangaistava normaalia lievemmän asteikon mukaan. Rikosoikeudellisen vastuun ikäraja on RL 3 luvun ja 1 §:n mukaan 15 vuotta ja tätä nuorem-pien teot jäävät rankaisematta. Alle 15-vuotiaiden tekemien rikosten tutkinta on samanlainen kuin muillakin nuorilla, mutta alle 15-vuotiasta ei tuomita oikeudessa eikä hänelle tule mer-kintää rikosrekisteriin. Alle 15-vuotias on kuitenkin velvollinen korvaamaan aiheuttamansa vahingon. Lisäksi rikoslaissa todetaan, että niistä toimenpiteistä joiden alaisiksi alle 15-vuotias lapsi voidaan saattaa säädetään lastensuojelulaissa.

Nuorisirikollisuus on yleismaailmallinen ilmiö ja sitä on esiintynyt kautta historian. Nuoriso-rikollisuus, kuten rikollisuus yleensäkin, on sosiaaliseen yhteiselämään liittyvä ilmiö. Se sisältää joukon eriarvoisia ja asteisia tekoja, jotka osoittavat asianomaisen sopeutumattomuutta yhteiselämän normeihin. (Kuivajärvi 1983, 1.) Nuorisirikollisuus on kuitenkin pääasiassa lyhytaikaista ja sisältää valtaosin suhteellisen lieviä tekoja. Vaikka nuorisirikollisuus ei ole-kaan uusi ilmiö, on siihen puuttuminen lainsäädännön ja lastensuojelun keinoin melko uutta yhteiskunnassamme. (Laitinen & Nyholm 1995, 13, 24.)

Tarkasteltaessa nuorten rikollisuuden kehityssuuntia maassamme parin viimeisen vuosikym-menen aikana voidaan todeta, ettei nuorten tekemät rikokset ole huolestuttavasti lisääntyneet. Keskeisiä kehityssuuntia on ollut varastamisen väheneminen, lainkuuliaisten nuorten osuu-den lisääntyminen, huumeiden käytön ja nuorten tekemien väkivallantekojen lisääntyminen

sekä nuoriin kohdistuvan kontrollin tehostuminen. Nuorten rikollisuudessa on tapahtunut myös polarisoitumista, joka tarkoittaa sitä, että yhä suurempi osa nuorista pidättäytyy rikoksista samalla kun pienen vähemmistön törkeät väkivallanteot lisääntyvät. (Marttunen & Kivi-vuori 2003, 157.)

Tilastojen valossa ei myöskään tarvitse olla huolissaan erityisesti alle 15-vuotiaiden lasten rikollisuuden lisääntymisestä. Kymmenen viime vuoden aikana lasten osuus kaikista selvitettyihin rikoksiin syyllisiksi epäillyistä on pysynyt kahden prosentin tienoilla. Taulukossa 1., joka kuvaa eri ikäryhmien prosentiosuuksia maassamme kaikkiin rikoksiin syyllisiksi epäillyistä vuosina 1993-2002, tulee selvästi esiin alle 15-vuotiaiden syyllisiksi epäiltyjen suhteellisen pieni osuus verrattuna muiden ikäryhmien osuuksiin. Suurin osa lasten tekemistä rikoksista on luokiteltavissa lievään rikollisuuteen. Tyypillisiä tekoja ovat näpistykset, vahingon-teot, pahoimpitelyt ja ryöstörikokset. (Rikollisuustilanne 2003, 239.) Tilastot eivät kuitenkaan kerro totuutta siitä, kuinka paljon lapset ja nuoret todellisuudessa tekevät rikoksia, sillä lasten tekemästä rikollisuudesta piilorikollisuuden eli rikollisuuden joka ei tule ilmi, arvellaan olevan erityisen suurta (Harrikari 1999a, 23).

Taulukko 1. Eri ikäryhmien osuus prosentteina kaikkiin rikoksiin syyllisiksi epäillyistä vuosina 1993-2002. (Rikollisuustilanne 2003, 240)

	Alle 15-vuotiaat	15-17-vuotiaat	18-20-vuotiaat	Yli 21-vuotiaat
1993	1,6	7,5	10,5	80,4
1994	1,9	7,5	11,7	78,9
1995	1,9	7,5	12,6	78
1996	1,8	7,1	11,5	79,6
1997	1,7	6,9	11,3	80,1
1998	1,7	6,4	11,5	80,4
1999	1,8	7,0	11,6	79,6
2000	2,1	7,3	12,2	78,4
2001	2,0	6,5	12,5	79
2002	1,8	6,0	13,0	79,2

Iivarin (1996, 80) mukaan lasten ja nuorten rikollisuudelle on tyypillistä, että rikoksia tehdään ajoittain ja ne ovat pääsääntöisesti lieviä. Rikosten tekeminen keskittyy ikävaiheisiin 12-16 vuotta, ja pojat tekevät enemmän rikoksia kuin tytöt. Vuosina 1996-2000, jolloin syyllisiksi epäillyt on eritelty sukupuolen mukaan, maassamme yksi neljäsosa kaikista alle 15-vuotiaista rikokseen syylliseksi epäillyistä on ollut tyttöjä (Rikollisuustilanne 2003, 240).

Lasten ja nuorten tekemille rikoksille on myös ominaista, että ne tehdään yleensä ryhmässä toisten nuorten kanssa. Lisäksi lasten ja nuorten rikollisen käyttäytymisen on todettu korreloivan vanhempien alhaisen sosiaalisen aseman, asunto-olosuhteiden, vanhempien työttömyyden, nuoren ja vanhempien suhteen laadun ja vertaisryhmäkontaktin kanssa (Joutsen 1986, 20-21; ref. Iivari 1996, 80).

Lapsirikollisuus on ehkä marginaalinen ilmiö, mutta sen tarkastelu on tärkeää sen vuoksi, että rikollinen käyttäytyminen omaksutaan usein nuorena ja tämä saattaa johtaa rikollisen uran kehitykseen (Kääriäinen 1994, 49; Laitinen & Nyholm 1995, 24). Rikollisen uran kehittymisen ja rikosten ennaltaehkäisyn näkökulmasta nopea puuttuminen on todettu tehokkaaksi keinoksi. Harrikarin (1999b, 17-18) mielestä uusintarikollisuuden ehkäisemisen näkökulmasta olisi tärkeää tunnustaa edes ajatuksellisesti, että maassamme alle 15-vuotias lapsi kykenee tekemään teon, joka täyttää rikoksen tunnusmerkistön. Lasten ja nuorten syrjäytymisen sekä rikollisuuden ehkäisemisen painopiste tulisi asettaa kymmenen ikävuoden tienoille, jolloin ensimmäiset rikokset tehdään (Harrikari 1999a, 112).

Tutkimusviitteitä lapsirikollisuudesta ei juurikaan löydy, johtuen lapsirikollisuuden ongelmallisesta luonteesta. Nuorten rikollisuutta käsittelevät tutkimukset keskittyvät rikosoikeudellisessa vastuussa oleviin nuoriin ja näissä tutkimuksissa alle 15-vuotiaiden tekemät rikokset sisällytetään nuorisirikollisuuteen. Muutenkin alle 15-vuotiaiden rikollisuuteen viitataan tutkimuksissa vain lyhyesti tai ne sivuutetaan kokonaan. Tämä johtuu Harrikarin (1999a, 17) mukaan siitä, että kun alle 15-vuotias institutionalisoidusti nähdään kyvyttömäksi tekemään rikosta, niin silloin ei lapsella katsota voivan olla myöskään virallista rikosuraa. Virallisen rikosuran katsotaan voivan alkaa Suomessa vasta 15-vuotiaana, vaikkakin rikosuran epävirallinen kehittyminen alkaa usein jo vuosia aiemmin. Harrikari (mt., 33) kuvaa lapsirikollisuutta tutkimattomaksi ilmiöksi, jota ei ole tunnustettu erilliseksi ongelmaksi, johon olisi tarvinnut yksilöidysti puuttua. Tämän vuoksi sitä ei ole tunnustettu rikoslaisissa, ja se on annettu lastensuojeluviranomaisten hoidettavaksi.

2.3 Rikollisuuden selitysmalleja

Rikosuran kehitystä ja sitä, miksi rikoksia tehdään on tutkittu melko paljon. Miksi jotkut yksilöt sitten syyllistyvät rikoksiin? Eri tieteet ovat tutkineet tätä kysymystä omista lähtökohdistaan ja perinteisesti sitä on kuvattu niin filosofian, biologian, psykologian kuin sosiologiankin

näkökulmista. (Kiehelä & Hakonen 1994, 24.) Laitinen ja Nyholm (1995, 72) korostavat, ettei mikään teoria kykene yksin selittämään rikollista käyttäytymistä kokonaisuudessaan, vaan kukin teoria on enemmän tai vähemmän oikeassa omasta näkökulmastaan. Teorioiden selityskyky vaihtelee myös sen mukaan millaisesta rikollisuudesta on kyse.

Muun muassa kriminologia eli rikollisuuden yhteiskuntatieteellinen tutkimus, on pyrkinyt selittämään sitä, miten rikolliseksi tullaan. Kriminologian historiassa keskeinen ulottuvuus on ollut kysymys ihmisen vapaasta tahdosta ja moraalisesta vastuusta. Kriminologiset teoriat voidaan ryhmitellä esimerkiksi yksilö-, prosessi-, rakenne- ja tilannekeskeisiin teorioihin. Näiden teorioiden lyhyen esittelyn kautta pyrin tekemään ymmärrettäväksi, miten moninaisia asioita rikollisen käyttäytymisen taustalla voi eri teorioiden mukaan olla. Samalla teoriat mielestäni hahmottavat sitä, millaisiin seikkoihin rikolliseen käyttäytymiseen puututtaessa tulisi kiinnittää huomiota.

Yksilöteoriat pyrkivät selittämään rikollisuutta rikosentekijän persoonallisuuden tai ominaisuuksien avulla. Tämän lähtökohdan mukaan myös rikollisuuden torjunta on keskittynyt tutkimaan yksilön motivaatiotekijöitä ja kehitysmahdollisuuksia. Yksilölähestymistapa on ollut aikaisemmin korostuneempi rikollisuuden syitä tutkittaessa. Nykyisin yksilöteorioiden sovelutusten pääpaino on yksilön kehityksen ymmärtämisessä kuntoutusta ajatellen. (Laitinen & Nyholm 1995, 71.)

Prosessiteoriat puolestaan korostavat yksilön ja hänen lähiympäristönsä, esimerkiksi perheen tai kaveripiirin välisen suhteen merkitystä rikollisuuden säätelyssä. Nämä suhteet joko estävät tai tekevät mahdolliseksi rikosten tekemisen. Prosessiteoriat olettavat, että rikollinen elämäntapa ja muut epäsosiaalisen käyttäytymisen muodot omaksutaan erityisesti lapsuuden ja nuoruuden aikana. (Mt., 71.) Aaltonen (1999, 402-403) täsmentää, että prosessiteorioiden eri muotoja ovat sosiaalisen kontrollin teoria, sosiaalisen oppimisen teoria ja leimaamisteoria. Sosiaalisen kontrollin teorian mukaan heikko kiinnittyminen vanhempiin, perheeseen tai muihin sosiaalisiin instituutioihin tuottaa rikollista käyttäytymistä. Sosiaalisen oppimisteorian mukaan rikollinen käyttäytyminen on opittua. Rikollisen käyttäytymisen mallit syntyvät ja ne opitaan vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Leimaamisteoria puolestaan lähtee ajatuksesta, että sosiaaliset odotukset määrittävät yksilön minäkuvaa ja hänen asemaansa yhteisössä. Nuori, joka joskus aiemmin on syyllistynyt rikokseen, leimautuu rikolliseksi, jolta ympäristö ei odotakaan muunlaista käytöstä, ja nuori toteuttaakin näitä odotuksia.

Rakenneteorioissa rikollisuus nähdään ensisijaisesti yhteiskunnan taloudellis-sosiaalisista syistä johtuvaksi. Yksilöt pyrkivät sopeutumaan rakenteellisiin ristiriitaisuuksiin ja vajavuuksiin erilaisilla sopeutumismekanismeilla, joista rikollisuus on yksi. Rakenneteorioiden muunnelmat ovat luoneet perustan useille sosiaalipoliittisille uudistuksille, ja ne korostavat yhteisön vastuuta rikollisuudesta. Uudet rakenneteoriat ovat tuoneet yksilörikollisuuden säätelyyn kriittisen näkökulman korostamalla yhteisöjen merkitystä. (Laitinen & Nyholm 1995, 72.)

Tilanneteoriat korostavat rikostentekomahdollisuuksien merkitystä rikollisuuden sääntelyssä. Näissä painotetaan välittömien tilannetekijöiden ensisijaisuutta, eli rikos on mahdollinen, kun tekijä on riittävän motivoitunut, sopiva kohde on olemassa ja valvonta pettää. Tilanneteorioiden mukaan rikostilaisuuksien määrä ja valvonta vaikuttavat suuresti rikollisuuden määrään ja muotoihin. Tilanneteoreettinen lähestymistapa soveltuu hyvin tutkittaessa nuorisoriikollisuutta, jossa tilanne laukaisee yleensä ryhmässä tehtävät laittomat teot. (Mt., 72.)

Rikosuran kehittyminen alkaa usein jo nuorena. Juha Kääriäinen (1994, 49) jakaa moraalisen rikosuran kehityksen kolmeen vaiheeseen. Nuorena seikkailijana rikoksen tekemisen ja vastustavan asenteen motiivina on lapsenomaisen jännityksen, seikkailun ja miehisen kunnian tavoittelu. Toisessa vaiheessa alamaailman arvot saattavat muodostua tärkeiksi ja kolmannessa vaiheessa alkaa tapahtua fyysisistä ja henkistä väsymistä sekä kyllästymistä moraalisen uran sisältöön, joka on hallinnut ajattelua jo nuorempana.

Erilaisten teorioiden tarkastelun pohjalta uskon rikollisen käyttäytymisen syntyvän useiden tekijöiden summana. Erityistä teoriaa siitä, miten rikolliseksi tullaan onkin varmasti vaikea kehittää, sillä ihmiset ovat yksilöitä, joiden käyttäytymisen taustalla on kovin erilaisia tekijöitä. Mielestäni useita erilaisia teorioita tarkastelemalla voi hahmottaa sitä, miten erilaisia tekijöitä rikollisen toiminnan taustalla saattaa olla. Kun oivaltaa näiden monimuotoisuuden, on helpompi pohtia syitä yksilön rikollisen toiminnan taustalla ja sitä kautta pohtia myös, miten rikolliseen käyttäytymiseen tulisi puuttua sekä miten sitä voitaisiin ehkäistä. Uskon, että syitä rikolliseen käyttäytymiseen löytyy niin ympäristöstä, kuin yksilöstä itsestäänkin. Näin ollen rikollisuuteen puututtaessa tulisi mielestäni kiinnittää huomiota paitsi rikokseen syyllistyneeseen henkilöön itseensä, niin myös hänen ympäristöönsä ja läheisiin ihmisiin. Erityisesti lapsilla ja nuorilla perheen ja kaveripiirin merkitystä korostetaan niin rikollista käyttäytymistä aiheuttavina kuin sitä estävinäkin voimavaroina.

3 KATSAUS LAPSIRIKOLLISUUDEN HALLINNOINNIN HISTORIAAN

Yhteiskunnassamme koettu huoli on perinteisesti jakanut lapset turvattomiin ja pahantapaisiin lapsiin. Tällä erottelulla on pyritty tarkentamaan lapsen omaa vastuullisuutta vaikeuksistaan ja kohdentamaan interventioita sen mukaisesti. Turvattomien lasten on nähty olevan erityisen kasvatuksen ja suojelun tarpeessa sen vaaran minimoimiseksi, johon heidän kasvuolosuhteidensa ajateltiin altistavan. Pahantapaisten lasten on puolestaan ajateltu itse käyttäytymisellään muodostavan uhan ympäristölleen sekä rikkomalla yleistä järjestystä että tartuttamalla käyttäytymispiirteitä toisiin lapsiin.

Pahantapaisten lasten erottelu pahantapaisista aikuisista ei ole kovin vanha käytäntö, vaikkakin lasten erikoisasema rikosoikeusjärjestelmässä ilmeni jo ennen 1900-lukua muun muassa tietyn syyntakeisuusikärajan asettamisena (Anttila 1952, 32). 1800-luvulta lähtien pahantapaisuutta alettiin tulkita sosiaalisena ongelmana. Eri maissa pahantapaisuuden tulkintatapa ja ongelmaan vastaaminen tuotti erilaisia institutionalisoituja ja menetelmällisiä ratkaisuja. (Harrikari 1999a, 28.) Yleisesti lasten sijoittamista vankiloihin pidettiin arveluttavana ja rötöstelevät lapset haluttiin nähdä erityisenä ryhmänä, joita tuli kohdella eri tavoin kuin aikuisia rikollisia. Lastensuojelu muodostui lasten rikollisuuden hallinnoinnin välineeksi ja valtio alkoi siirtää yksityisiltä järjestöiltä lastensuojelutehtäviä itselleen. Tässä valtiollistamisen kontekstissa valtiollinen rikoslaki ja filantrooppinen lastensuojelu yhdistyivät. (Dahl 1985, 87-99; ref. Harrikari 1999a, 28-29.)

3.1 Huoltoa vai oikeutta?

Pahantapaisten lasten käsittely on institutionalisoitu omaksi kokonaisuudekseen kahden pääkehityslinjan, skandinaavisen ja chicagolaisen mukaisesti. Kummatkin kehityslinjat perustuvat käsitykseen lasten erityislaadusta rikoksen- ja pahantekijöinä. Lapset nähtiin vähemmän vastuullisina teoistaan, minkä vuoksi heitä ei voitu käsitellä samoin kuin aikuisia. Tarvittiin instituutio, joka ottaa lasten erityislaadun huomioon. Skandinaviassa kehiteltiin kunnallinen lastensuojelu lautakuntineen, Anglo-amerikassa ”chicagolaiset” nuorisotuomioistuimet. Sekä skandinaavisen että chicagolaisen kehityslinjan ideologia oli alkujaan huollollinen, vaikka ne johtivatkin käytännöllisesti hyvin erilaisiin hallinnollisiin toteutuksiin. Lapsen katsottiin kärsivän pahantapaisuudessaan saamansa kasvatuksen moraalista ja sosiaalisesta heikkoudesta

sekä ailahtelevuudesta. Tällaisen lapsen uskottiin kaipaavan enemmän hoitavaa tukea ja ohjausta kuin rangaistusseuraamusta teoistaan. Lapsiin kohdistettiin toimenpiteitä, joita hänen katsottiin tarvitsevan voidakseen kehittyä ja sopeutua sosiaalisesti. (Morris & McIsaac 1978, 9.)

Ideologinen samankaltaisuus lasten pahantapaisuuden käsittelyn päälinjoissa eriytyi sittemmin kahtaalle. Tämän seurauksena voidaan puhua pahantapaisten lasten huolto- ja oikeusmallista, joista edellisen hallinnolliset juuret on skandinaavisessa ja jälkimmäisen chicagolaisessa käytännössä. Huolto- ja oikeusmallissa on kyse painotuksista, joissa lasten pahantapaisuus ja siihen puuttuminen perustellaan erilaisiksi. Nuorisotuomioistuimesta ja lastensuojelulautakunnasta tuli toisiaan täydentäviä toimijoita. Ensin mainitusta tuli pääsääntöisesti angloamerikkalainen, toisesta skandinaavinen ja osittain myös keskieurooppalainen ilmiö. (Pulma 1987, 106; Pösö 1993, 42-43.)

Taulukko 2. Huolto- ja oikeusmallin erot (Pösö 1993, 45)

	Huoltomalli	Oikeusmalli
Pahantapaisuuden arvioinnissa keskeistä	Lapsen tarve tukeen ja hoitoon Pahantapaisuus on sosiaalinen tai psykologinen häiriö Lapsi uhrina	Lapsen teko Lapsi vastuussa Lapsi syyllisenä
Arvioinnin aikaulottuvuus	Tuleva kehitys menneisyyden pohjalta	Tekohetki
Laitosseuraamuksen kesto	Harkinnanvarainen sijoituksen aikana riippuen lapsen käytöksestä	Tekoon suhteutettu, kesto ennalta määrätty
Lapsen pahantapaisuuden arvioitsija	Sosiaalityöntekijä, lastensuojelu	Juristi, tuomioistuin
Taustaideologia	Häiriökäytös on häiriökehityksen seuraus; häiriökäyttäytymiseen voi ja tulee puuttua. Kristinusko, professionaalinen sosiaalityö, kliininen psykologia, empiirinen sosiaalityöntutkimus	Rationaalinen, harkitseva toimija, Kantin moraalifilosofia, rikosoikeudellinen klassismi ja uusklassismi

Taulukossa 2. on eritelty Pösön (1993, 45) mukaisesti huolto- ja oikeusmallin keskeisimpiä eroja. Huoltomallissa korostetaan muun muassa lasten tarvetta tukeen ja hoitoon, lasta uhrina,

pahantapaisuutta sosiaalisena tai psykologisena häiriönä ja lastensuojelua lapsen pahantapaisuuden arvioitsijana. Oikeusmalli taas kiinnittää huomiota lapsen tekoon ja näkee lapsen siitä syyllisenä ja vastuullisena. Oikeusmallissa lapsen pahantapaisuutta arvioi juristi tai tuomioistuimien, kun huoltomallissa arvioinnin tekee lastensuojelun sosiaalityöntekijä.

Malleissa vastakkain ovat tarve ja teko. Tarpeen osalta arvioidaan lähinnä tarvetta hoitoon ja tukeen ja siihen liittyen myös yksilöä sekä hänen taustaansa ja ominaisuuksiaan. Teon osalta arvioidaan puolestaan teon luonnetta ja sen vaatimia seuraamuksia. Mallien taustalla ovat erilaiset ideologiat. Huoltomalli pohjautuu kristinuskoon, professionaaliseen sosiaalityöhön sekä kliiniseen psykologiaan. Siinä häiriökäytös nähdään häiriökehityksen seurauksena. Oikeusmallissa häiriökäytös puolestaan nähdään rationaalisen, harkitsevan toimijan aiheuttamana ja ideologisesti tämä malli perustuu muun muassa rikosoikeudelliseen klassismiin ja uusklassismiin.

Huolto- ja oikeusmalli ovat ideaalityypin kaltaisia konstruktioita, jotka tuskin missään realisoituvat puhtaina käsittelylinjoina. Mallien historialliset taustat elävät rikosoikeudellisessa klassismissa ja filantrooppisessa lastensuojelussa, jotka yhdistyivät 1800-luvun loppupuolella ajamaan samaa asiaa, lasten rikollisuuden ehkäisemistä. (Harrikari 1999a, 31.)

3.2 Huoltonäkemys lasten pahantapaisuuden käsittelyn taustalla

Skandinaavisissa maissa nuorisooikeus on kehittynyt samanlinjaisesti, rikosoikeudellinen vastuuikäraja on viisitoista vuotta ja lapsen pahantapaisuuden uskotaan tarvitsevan oikeuden sijasta huoltoa. Lasta ei voida tuomita rikoksesta. (Kyvsgaard 1991, 27.) Suomen lastensuojelumalli on tyypillinen Skandinaavinen malli, joka heijastaa monia teollistuneista maista tuttuja sosiaalisia, poliittisia ja moraalisia ideoita. Länsimaista lastensuojelumallia toteutettiin ensimmäisenä Norjassa vuodesta 1896 alkaen, josta se muutamia vuosikymmeniä myöhemmin rantautui Suomeen. (Pösö 1991, 99.)

Suomessa lasten ja nuorten pahantapaisuutta on käsitelty 1800-luvun lopulta niin kriminaalikuin sosiaalipoliittisenakin kysymyksenä. Suojelukasvatuksellisen reformiliikkeen leviäminen Suomeen näkyy lasten rikosoikeudellisen vastuun ehdollisuutta ja rikollisuuden yhteiskunnallisia syitä korostavassa keskustelussa, jonka seurauksena rikoslakia uudistettiin niin, että lasten ja nuorten pahantapaisuuden käsittelyssä alettiin painottaa kasvatuksellisia periaat-

teita. Vuosisadan vaihteessa Suomessakin perustettiin kansainvälisen esimerkin mukaisesti lapsille ja nuorille erillisiä kasvatustaitoksia ja kunnallisia kasvatustaitokuntia järjestämään tarpeenmukaista huolenpitoa pahantapaiselle nuorisolle ja vaaranalaisissa olosuhteissa elävillä lapsille. (Pösö 1993, 49; Laitinen & Nyholm 1995, 14-16.)

Suomalainen nuoria rikoksenteijöitä koskeva oikeudellinen sääntely ja siihen liittyvä eri organisaatioiden välinen työnjako edustaa samoja linjoja kuin muissakin pohjoismaissa. Tarja Pösön (1993, 53-54) mukaan sekä nuoria rikoksenteijöitä koskeva lainsäädäntö että lastensuojelulaki yhdessä vakiinnuttivat lasten pahantapaisuuden sosiaalityön toiminta-alueelle. Huoltopainotteisuus nuoria rikoksenteijöitä koskevassa lainsäädännössä on nähtävissä niin sosiaali- kuin kriminaalipoliittisenkin sääntelyn sektoreilla.

Lastensuojelun synty, laajeneminen ja eriytyminen ovat olleet oleellisesti yhteydessä paitsi yhteiskuntamuutokseen kokonaisuudessaan, niin myös politiikkaan ja ideologiaan sekä näiden ristiriitaisten elementtien kautta erityisesti valtiollisuuden kehitykseen. Lastensuojelussa, kuten sosiaalihuollossa yleensä, ovat yhtyneet niin inhimillisen auttamishalun kuin sosiaalisen kontrollin muuttuvat tarpeet ja muodot. Yhteiskuntaelämän valtiollistuminen ja samalla eriytyminen ovat johtaneet siihen, että lapsuus on yhteiskunnallistettu. Nykyisin jokainen syntyvä suomalainen lapsi on moninkertaisen yhteiskunnallisen huolenpito- ja valvontajärjestelmän alainen. Ehkäisevän ja korjaavan hälytysjärjestelmän avulla on pyritty ehkäisemään ongelmien kasvamista liian suuriksi. (Pulma 1987, 247.)

Suomen ensimmäinen lastensuojelulaki säädettiin vuonna 1936 ja se tuli voimaan 1937. Lainsäädännön taustalla oli agraariyhteiskunnan vähittäinen hajoaminen, jolloin perhe tai suku eivät enää entiseen tapaan pystyneet vastaamaan huono-osaisista jälkeläisistään. Myös julkisenvallan toimet olivat tuolloin vähäiset suojelua ja erityistä kasvatusta tarvitsevien lasten auttamiseksi ja sen vuoksi pidettiin välttämättömänä velvoittaa viranomaisia lainsäädäntöteitse lastensuojelun kasvaviin tehtäviin. (Iivari 1996, 64.) Lasten pahantapaisuus osoitettiin sosiaalityöntekijöiden tehtäväalueeksi. Aiemmin pahantapaisuuden kohtelusta oli säädetty vuoden 1893 loppuun saakka rikoskaareissa ja siitä eteenpäin vuoden 1889 rikoslaisissa. (Pösö 1993, 48.)

Ensimmäisessä lastensuojelulaissa edellytyksenä yhteiskunnan puuttumistoimenpiteille olivat muun muassa vanhempien kuolema, lapsen hylkääminen, hänen hoitonsa laiminlyönti, pahoinpitely, lapsen tekemä rikos tai erikoinen pahantapaisuus (Pulma 1987, 156). Tässä vuo-

den 1936 laissa vakiinnutettiin lastensuojelun tehtäväksi pitää huolta niin epäsosiaalisista kuin turvattomistakin lapsista, vaikka tuolloin kuitenkin edelleen erotettiin lastensuojelun tarpeen perusteena se, oliko lapsi turvaton vai suojelukasvatuksen tarpeessa oleva pahantapainen (Pösö 1993, 48-49).

Hieman ensimmäisen lastensuojelulain jälkeen toteutui nuoria rikoksentekejiä ja heidän kohteluun koskeva kokonaisuudistus. Vuonna 1943 tuli voimaan laki nuorista rikoksentekejiä, ja samassa yhteydessä uudistettiin asetukset nuorisovankilasta ja rangaistuksen täytäntöönpanosta. (Mt., 51.) Kauan kaivatun uudistuksen tuloksena alle 15-vuotiaat katosivat nyt tuomioistuinkäsittelystä ja heidän tekemisensä siirrettiin lastensuojeluviranomaisille. Samalla 15 vuoden ikäraja muodostui rikosoikeudelliseksi vastuukärajaksi. (Pulma 1987, 186.) Pääperiaatteeksi alle 15-vuotiaiden pahantapaisten lasten käsittelyssä tuli huollon tarve. Kysymys heidän kohdallaan on suojelusta eikä suinkaan rankaisemisesta. (Pösö 1993, 51.)

Uusi lastensuojelulakiesitys annettiin vuonna 1983 ja se tuli voimaan 1984. Uuden lain syntyyn vaikuttivat suomalaisen yhteiskunnan voimakas murros ja lasten altistuminen uusille häiriökäyttäytymisen muodoille. Tämän uuden lain avulla pyrittiin korjaamaan vuoden 1936 lastensuojelulain jälkeensä jääneisyyttä, toimenpide- ja oirekeskeisyyttä, kapea-alaisuutta ja viimesijaisuutta. Lastensuojelun periaatteiksi uudistettiin ongelmien ennaltaehkäisyyn painottaminen, yleisten palvelujen kehittäminen lasten ja perheiden kasvuoloja tukemaan, avohuollon ensisijaistaminen, lapsen edun korostaminen sekä lasten yksilöllisten oikeuksien ja oikeusturvan parantaminen. Ensimmäisen lastensuojelulain mahdollistama huostaanotto kuvattiin uuden lain myötä viimesijaiseksi toimenpiteeksi tilanteissa, joissa avohuollon tukitoimenpiteet eivät olleet riittäviä tai tarkoituksenmukaisia. (Mt., 52.)

Pösön (1993, 52-54) mukaan uuden lastensuojelulain pahantapaisuusnäkemyksessä on merkittävää ensinnäkin se, että lastensuojelutyöntekijöiden tulkinta asiakkaan ongelmista saa keskeisen aseman. Tämä lisää työntekijöiden ammatilliseen tietoon kohdistuvia vaatimuksia samoin kuin siihen liittyvää valtaakin. Toiseksi erottelu pahantapaisiin ja turvattomiin lapsiin on uudesta laista kadonnut. Uhkaavista tekijöistä huolimatta tärkeintä on kiinnittää huomiota lapsen tasapuoliseen kehitykseen ja terveyden turvaamiseen. Lapsen etu on se periaate, jonka mukaan lasten ja nuorten rikoksentekejiä seuraamuksia järjestetään. Näin ollen skandinaavisen mallin seuraamisen voidaan katsoa johtaneen huollolliseen pahantapaisten lasten käsittelyyn ja huollollisen käsittelyn viimeaikaiseen vahvistumiseen.

3.3 Kysymys rikosoikeudellisesta vastuuikärajasta

Viidentoista vuoden syyntakeellisuusikäraja, joka on muodostunut maassamme rikosoikeudellisen vastuun määrittäjäksi, määrittää sitä minkä seuraamusjärjestelmän mukaisesti eri ikäisten nuorten tekemiin rikoksiin puututaan. Suomessa ero vapausrangaistusten toimeenpanossa vanhempien ja nuorten välillä tuli vuoden 1894 rikoslaisissa. Tällöin säädettiin, että alle 15-vuotias lapsi on jätettävä rankaisematta, mutta oikeus voi harkintansa mukaan määrätä tällaisen lapsen kasvatuslaitokseen, joita Suomeen oli perustettu jo aiemmin. Erillinen laki nuorista rikoksentekeijöistä astui voimaan vuonna 1943 ja siinä asetettiin rikosoikeudelliseksi vastuuikärajaksi 15 vuotta. (Iivari 1996, 69.)

Eri maissa on erilaisia nuorisorikosoikeusjärjestelmiä ja yksi kiinnostavimmista vertailumittareista, joilla niitä voidaan vertailla, on ikärajasääntely. Useimmiten eri maiden lainsäädännöissä on kolme rikosvastuuseen ja sen toteuttamiseen liittyvää ikäkategoriaa: ensinnäkin rangaistusvastuun alkamisikärajaa nuoremmat, toiseksi ikäryhmä, johon kuuluvien rikosvastuu on täysi-ikäisiä vähäisempi ja johon sovelletaan valtaosaa nuoria koskevista erityissäännöksistä ja kolmanneksi ikäryhmä, johon nuoria koskevat erityissäännökset eivät pääsääntöisesti enää ole sovellettavissa. Ikäryhmien ala- ja ylärajat ovat kriittisiä nuorten rikosoikeudellisen aseman määrittelyssä – esimerkiksi rangaistusvastuun alkaminen ja nuoria koskevien erityisseuraamusten käyttö ratkeaa niiden perusteella. Ikärajasääntelyn erojen taustalla on eri maiden seuraamusjärjestelmien erilainen sisältö ja laajemmin rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän ja muiden yhteiskunnallisten tuki- ja palvelujärjestelmien poikkeava vastuunjakko. (Marttunen 2002, 22.)

Rangaistuksen seuraamuksena on ajateltu edellyttävän, että rikoksen tehnyt ymmärtää tekonsa merkityksen. Rikosoikeudellisella vastuuikärajalla halutaan osoittaa se henkisen kypsyyden raja, jolloin lapsi/nuori ymmärtää tekonsa seuraukset ja pystyy ottamaan niistä vastuuta. Rikosvastuuikäraja on monissa maissa säädetty ehdottomaksi, jolloin säädettyä ikärajaa nuorempia lapsia ei pääsääntöisesti voida rangaista. Rikosvastuuikäraja vaihtelee Euroopassa 7 vuodesta 18 vuoteen. Suomessa kuten muissakin Pohjoismaissa rikosoikeudellinen ikäraja on 15-vuotta (Lauronen & Pietarila 1994, 13). Sveitsissä vastuuikä on 7 vuotta, Skotlannissa 8 vuotta, Englannissa 10 vuotta, Hollannissa ja Kreikassa 12 vuotta, Puolassa 13 vuotta, Saksassa, Itävallassa, Espanjassa, Italiassa ja Virossa 14 vuotta, kaikissa pohjoismaissa ja Tšekin tasavallassa 15 vuotta, Latviassa, Liettuassa ja Venäjällä 16 vuotta ja Belgiassa 18 vuotta. Osassa mainituista maista vastuuikärajaa voidaan poikkeuksellisesti, lähinnä vakavampien

rikosten kohdalla, alentaa ja siten rangaista myös vastuuikärajaa nuorempia lapsia. (Mehlbye & Walgrave 1998, 24-27; ref. Marttunen 2002, 23.)

Suomessa ikärajakysymykseen on puututtu useaan otteeseen lain säätämisen jälkeen. Tarkkaa ikärajaa on moitittu keinotekoiseksi ja mielivaltaiseksi. Toisaalta kuitenkin jokin rikosoikeudellista vastuuta määrittävä ikäraja on aina välttämätön. Mahdollisuuksia vaikuttaa nuorisoriikollisuuteen ikärajoja muuttamalla on kuitenkin pidetty perin vähäisinä. Mitä nuoremista ikäryhmistä on kyse, sitä suurempi merkitys on muilla kuin rikosoikeudellisilla keinoilla. Hallituksen esityksen (HE 44/2002 vp) mukaan muutokset rikoslain yleisiin vastuuikärajoihin olisivat perusteltuja ainoastaan, jos samalla muutettaisiin olennaisesti rikosoikeuden toimintaperiaatteita nuorten ryhmässä. Tämä merkitsisi, että rikosoikeus ottaisi vastattavakseen suuren osan sosiaali- ja lastensuojeluviranomaisten tekemästä työstä. Tällaiseen muutokseen ei ole aihetta sen enempää sosiaali- kuin oikeusviranomaisten näkökulmasta. (Komitean mietintö 2003:2, 173.)

Eduskunnassa rikosoikeudellisen ikärajan alentamispaineet ovat johtaneet lakialoitteisiin, joiden perusteluina on käytetty muun muassa poliisin ja lastensuojeluviranomaisten voimattomuutta alle 15-vuotiaiden rikollisen käyttäytymisen osalta sekä sitä, että tänä päivänä yhä nuoremmat henkilöt syyllistyvät rikoksiin, osa täysin tietoisena siitä, että heitä ei voida tuomita rangaistukseen, koska he eivät ole täyttäneet viittätoista vuotta. Myöskään pelkillä lastensuojelulain mukaisilla toimenpiteillä ei nähdä olevan riittävää yleisestävää vaikutusta. (Mt., 174.) Nuorisoriikostoimikunta on kuitenkin katsonut, ettei ole syytä muuttaa rikosoikeudellista vastuuikärajaa nykyisestä 15 vuoden ikärajasta vedoten siihen, että ensinnäkään ei ole tiedossa mitään laajempaa selvitystä kysymyksessä olevasta ikärajaan liittyvästä laskelmoinnista. Toisaalta kiinteän ikärajan poistamista ei pidetä mahdollisena, sillä muun muassa Yhdistyneiden Kansakuntien lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen 40 artikla velvoittaa sopimusvaltioita säätämään vähimmäisiän, jota nuorempia lapsia ei pidetä kelpoisina rikkoamaan rikoslakia. Kolmanneksi ei ole myöskään mitään selviä viitteitä siitä, että vastuuikärajalla olisi merkitystä rikosten tekemisen kannalta. Nuorisoriikostoimikunta pitää alle 15-vuotiaiden rikollisiin tekoihin syyllistyneiden kannalta keskeisinä vaikutuskeinoina ja samalla tekojen seurauksina sosiaali- ja terveysthuollon toimia, joita vastaavia saattaa olla rikosoikeudellisten seuraamusten joukossa niissä maissa, joissa rikosoikeudellisen vastuun alkamisikäraja on Suomea alhaisempi. Sosiaali- ja terveysthuollon palveluiden toimivuus edellyttää sitä, että lainsäädännön mahdollistamia keinoja käytetään ja että toimenpiteille annetaan kohteena olevan henkilön tilanteen edellyttämä sisältö. (Mt., 177-179.)

4 LASTENSUOJELU LAPSIRIKOLLISUUDEN TULKITSIJANA JA SEURAAMUKSENA

Lastensuojelun toteuttamisesta säädetään lastensuojelulaissa (683/1983) ja lastensuojeluasetuksessa (2020/1983), jotka sääntelevät lastensuojelun järjestämistä ja toteuttamista kunnissa. Laki jättää kunnille päätösvallan eli oikeuden ja velvollisuuden lastensuojelun järjestämiseen tarvetta vastaavasti. Kunnat ovat tehtävästä vastuussa, mutta samalla korostetaan viranomaisyhteistyötä. Lastensuojelua kunnissa toteuttavat sosiaalityöntekijät, joiden asiantuntemus tehtävissään perustuu sekä koulutukseen että kokemukseen.

Lapsirikollisuuden käsittely on kriminaalipoliittisesti määritelty lastensuojelun tehtäväksi ja etenkin alle 15-vuotiaiden rikosten käsittelyssä lastensuojelun roolia pidetään merkittävänä. Alle 15-vuotiaiden tekemiä rikoksia ei poliisin suorittaman alustavan puhuttelun ja toisinaan suoritettujen laajemman esitutkinnan jälkeen käsitellä enää syyttäjällä eikä tuomioistuimessa vaan ainoastaan sosiaalitoimessa. Sosiaalitoimelle ja lapsen vanhemmille välitetään, tai ainakin tulisi välittää, tieto lapsen tekemästä rikoksesta. Sosiaalitoimen lapsen kohdistamat toimenpiteet eroavat kuitenkin tapauksittain, riippuen rikoksen vakavuudesta ja lapsen elämäntilanteesta. (Marttunen 2002, 64.)

Lastensuojelun tehtävä ei ole lapsen tuomitseminen tai rankaiseminen, vaan kyse on enemmänkin lapsen edun toteutumisen ja turvallisen kehityksen takaamisesta. Lastensuojelulaissa lastensuojelun periaatteina painotetaan ongelmien ennaltaehkäisyä, avohuollon ensisijaisuutta suhteessa huostaanottoon, lapsen edun korostamista ja lasten yksilöllisten oikeuksien ja oikeusturvan parantamista. (Pösö 1993, 52.) Yhteiskunnallisessa työnjaossa sosiaalihuollon ja erityisesti lastensuojelun tehtävänä on toimia toissijaisena sosiaalistajana, huolehtia arvo- ja normijärjestelmän välittämisestä lapsille ja heidän vanhemmilleen tuen ja kontrollin avulla. (Lauronen & Pietarila 1994, 14.)

Alle 15-vuotiaisiin lainrikkojiin kohdistuvat toimenpiteet perustuvat lastensuojelulakiin ja käytössä on lastensuojelutoimenpiteiden kokonaisuus. Laissa (683/83) puhutaan keinoista, joilla lastensuojelua ja lapsen etua toteutetaan sekä peruseriaatteista, joita lastensuojelussa tulee noudattaa. Lastensuojelun keinoja lasten rikollisuuteen puuttuessa ovat huostaanotto ja avohuollon tukitoimet, joihin tulee ryhtyä, jos lapsi käyttäytymisellään vaarantaa terveytään tai kehitystään. Ennaltaehkäisevän periaatteen mukaan tilanteeseen voidaan puuttua

myös jo siinä vaiheessa, kun lapsi oireilee, mutta ei ole vielä syyllistynyt rikoksiin. Lastensuojelun keinot rikollisuuteen puuttumisessa ja rikollisuuden ehkäisemisessä ovat laajat, rajana laki, moraalit ja mielikuvitus (Harrikari 1999b, 18).

4.1 Lapsen etu toimenpiteitä ohjaavana periaatteena

Lastensuojelutoimintaa ohjaavan lastensuojelulain keskeisin periaate on lapsen edun periaate. Lapsen etu on moninainen käsite, jonka tulkinta sosiaalityössä ei ole aina yksiselitteistä. Käsitettä voidaan tulkita useasta näkökulmasta käsin ja lopputulokseen vaikuttaa myös se, kuka tulkintaa tekee. Lapsen edun voidaan katsoa olevan muun muassa lainsäädännöllinen ja hallinnollinen käsite. Sen huomioimisella on haluttu korostaa sen ohjaavaa ja velvoittavaa merkitystä viranomaisten päätöksenteossa ja toiminnassa. (Antikainen 1997, 11, 21.)

Lapsen etu -käsitteen konkretisointi on käytännössä vaikeaa. Ensinnäkin lain sisältämä normisto on niin väljä, että se antaa mahdollisuuden tulkita asioita monella tavalla. Toiseksi lapsen edun tulkintaan osallistuu suuri joukko erilaisia ammattilaisia ja maallikoita. Kolmanneksi lapsen etu voidaan ymmärtää, määrittää ja perustella eri tavoin. Useiden vastakkaisten näkemysten ja epäselvien kriteerien vallitessa saatetaan toimia sattumanvaraisesti tai vain totuttujen mallien mukaisesti. (Rantalaiho 1993, 104.) Lapsen etu on erittäin joustava, väljä ja moniselitteinen käsite. Toisaalta käsitteen antama mahdollisuus monille tulkinnoille on hyvä asia, mutta tähän liittyy kuitenkin myös ongelmia. Ensinnäkin toinen ihminen päättää lapsen edusta ja toisaalta tulkitsijalla on aina oma subjektiivinen arvomaailmansa, jonka kriteerien varassa hän tämän tulkinnan tekee. (Virta 1993, 121.)

Lainsäädäntö ei anna vastausta siihen, mikä on lapsen etu. Lastensuojelulaki määrittelee lapsen etua korostamalla lapsen oikeutta turvalliseen ja virikkeitä antavaan ympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä lapsen etusijaa erityiseen suojeluun. Lapsen etua ja sen valvontaa suorittavat monet tahot esimerkiksi ammatilliset työkäytännöt, lapsi itse, vanhemmat sekä muu lähipiiri. Sosiaalitoimistossa tehdään viimesijassa ratkaisu, kuka tulee asiakkaaksi lastensuojeluun. Käytännössä ratkaisun tekee sosiaalityöntekijä. Ratkaisuun vaikuttavat myös organisaation työtavat ja palveluverkostojen yhteistyö. Työntekijä määrittää lapsen etua ammatinsa puolesta. Hänellä on valta ja vastuu tehdä sellaisia yksilöä ja hänen ongelmiaan koskevia määrityksiä, joita lapsen edun määrittäminen vaatii. (Antikainen 1997, 47.)

Lapsen etua voidaan käyttää tekojen moraalisen ja juridisen oikeutuksen välineenä. Lapsen edun nimissä voidaan perustella tehtäviä ja tekemättä jääviä päätöksiä sekä toimenpiteitä. (Antikainen 1997, 43.) Virta (1993, 123) kuvaa lapsen edun selvittämisen periaatteeksi ensinnäkin sitä, että päätöksenteossa on otettava huomioon kaikki tekijät, joilla on merkitystä harkittaessa lapsen edun sisältöä kussakin tapauksessa. Harkinnan tulee olla niin sanottua kokonaisharkintaa, jolloin millekään yksittäiselle tekijälle ei tule periaatteessa antaa itsenäistä ja ratkaisevaa merkitystä päätöstä harkittaessa, vaan jokaista tekijää tulee arvioida punnitsemalla sen merkitystä tilannekokonaisuudessa. Keskenään ristikkäisten ja muutoin mahdollisten ratkaisujen suhteen tulee vertailla vaihtoehtoja keskenään.

Kun rikokseen syyllistyneen lapsen kohdalla harkitaan lastensuojelullisia toimenpiteitä, ei keskiössä tulisi olla pelkästään sen oikeudenvastaisen teon, jonka vuoksi suojelutoimenpiteitä harkitaan, vaan asiaa ratkaistaessa tulee ottaa huomioon kokonaiskuva lapsesta ja hänen ympäristöstään. Lapsen teko muodostaa vain yhden osan suojeluntarpeesta. (Pösö 1993, 51.) Rikollista tekoa voidaan tulkita normaaliin nuoruuteen kuuluvana yksittäisenä hairahduksena, jonka suhteen ei ole syytä ryhtyä paniikkireaktioihin tai massiivisiin toimenpiteisiin, jotka tarpeettomasti leimaavat nuorta (Lauronen & Pietarila 1994, 14). Periaatteessa, jos katsotaan ettei tehty vähäisenä pidettävä rikos vaaranna lapsen terveyttä tai kehitystä voidaan asiaan olla puuttumatta. Näin ollen sosiaaliviranomaisia ei ole velvoitettu puuttumaan kaikkiin lasten ja nuorten tekemiä rikoksia koskeviin ilmoituksiin. Lauronen ja Pietarila (mt., 15) korostavat, ettei sosiaalitoimen tulisi pelkästään rikollisen teon perusteella kohdistaa lapseen toimenpiteitä, vaan ensin on selvitettävä lapsen kasvuolot ja muita taustatekijöitä. Jokaisen tehdyn ilmoituksen tulisi johtaa ”taustatekijöiden” tarkastamiseen, jonka perusteella työntekijä voi punnita lapsen etua ja päättää jatkotoimenpiteistä.

4.2 Tukitoimenpiteet rikoksen seurauksena

Lastensuojelun keinovalikoima rikoksiin syyllistyneiden lasten kohdalla perustuu lastensuojelulakiin. Laissa puuttumisen keinoiksi on määritelty ensisijaiset avohuollon tukitoimenpiteet sekä ääripäänä huostaanotto. Lastensuojelullisiin toimenpiteisiin voidaan ryhtyä tulkittaessa niiden olevan lapsen edun mukaisia. LsL 8 §:n mukaan perhe- ja yksilökohtaista lastensuojelua ovat avohuollon tukitoimet, huostaanotto ja sijaishuolto sekä jälkihuolto.

4.2.1 Avohuolto

Lapsen tekemän rikoksen perusteella voidaan ryhtyä LsL:n mukaisiin tukitoimiin, ensisijaisesti avohuollon toimenpiteisiin. Sosiaalilautakunnan on ryhdyttävä avohuollon tukitoimiin, jos kasvuolot vaarantavat tai eivät turvaa lapsen tai nuoren terveyttä tai kehitystä taikka jos lapsi tai nuori käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään tai kehitystään (LsL 12 §). Lastensuojelulain 12 § on tärkeä paitsi, siksi että se määrittelee – vaikkakin joustavasti – lastensuojelullisen puuttumisen rajat, myös siksi että se on eräänlainen portti lastensuojelulain piiriin (Mikkola & Helminen 1994, 131).

Avohuollon tukitoimenpiteet ovat laaja kokonaisuus, jotka mahdollistavat monenlaisen tuen ja antavat mahdollisuuden vapautua kaavamaisuudesta. Tilanteiden ja olosuhteiden huomattavan vaihtelun vuoksi, voidaan ongelmiin vastata sitä paremmin, mitä väljempi on erilaisten tukitoimenpiteiden kirjo. (Mt., 138.) Avohuollon toimenpiteitä ovat lastensuojelulain 13 §:n mukaisesti muun muassa sosiaalityö, kasvatus- ja perheneuvonta, kotipalvelu, ennalta ehkäisevä toimeentulotuki, tukihenkilö ja -perhe, terapiapalvelut, loma- ja virkistystoiminta sekä muu tukeminen. Myös perhehoito ja laitoshuolto ovat avohuollon tukitoimenpiteitä (LsL 14 §). Avohuollon tukitoimenpiteille on ominaista, että niiden vastaanottaminen on riippuvainen lapsen vanhemman tai muun huoltajan tahdosta. Mikäli perhe kieltäytyy avohuollon tukitoimenpiteistä, tulee tilanne arvioida uudelleen ja tällöin riippuu toimenpiteen välttämättömydestä, onko ryhdyttävä muihin toimenpiteisiin. (Mikkola & Helminen 1994, 138.)

4.2.2 Huostaanotto

Huostaanoton edellytyksiksi on lastensuojelulain 16 §:ssä ilmaistu kolme edellytystä, joiden kaikkien tulee täytyä huostaanottoon ryhdyttäessä. Jos puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kodin olosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä taikka jos lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään tekemällä muun kuin vähäisenä pidetyn rikollisen teon, sosiaalilautakunnan on otettava lapsi huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, mikäli avohuollon tukitoimet eivät ole tarkoituksenmukaisia tai mahdollisia ja mikäli huostaanoton arvioidaan olevan lapsen edun mukaista.

Yksittäisinä tekoina vähäisiksi rikollisiksi teoksi luokiteltavien tekojen kuten useiden liikenerikkomusten, ilkivallan ja häiriön tekojen sekä näpistysten voidaan katsoa kuuluvan nuo-

ruuteen ja yhteiskunnan rajojen koetteluun. Kuitenkin usein toistuessaan tai pitkään jatkuaan tällainen käyttäytyminen saattaa muodostaa huostaanottooperusteen (Mikkola & Helminen 1994, 154). Tarvittaessa lapsi voidaan ottaa sosiaaliviranomaisten huostaan ja sijoittaa lastensuojelulaitokseen, jossa hänen vapauttaankin voidaan tarvittaessa rajoittaa. Alle 15-vuotiaisiin rikoksentekejiin voidaan lisäksi kohdistaa päihde- ja mielenterveyshuollon toimenpiteitä, joskin pakkotoimenpiteet varsinkin hyvin nuoriin henkilöihin kohdistettuina ovat poikkeuksellisia. (Komiteanmietintö 2003:2, 179.)

4.3 Lastensuojelujärjestelmän toimivuus

Nuorisirikostoimikunnan (Komiteanmietintö 2003:2, 224) mukaan lastensuojelun toimivuudessa lapsirikollisuuden seuraamuksena on kysymys lähinnä kolmesta seikasta: tietojen kulkeutumisesta sosiaaliviranomaisille, sosiaalitoimen voimavaroista ja valmiudesta käyttää säännösten mukaan käytettävissä olevia keinoja.

Lastensuojelulain 40 §:n 1 momentin mukaan, jos sosiaali- terveydenhuollon, koulutoimen, poliisin tai seurakunnan palveluksessa taikka luottamustoimessa oleva henkilö on virkaa tai tointa hoitaessaan saanut tietää ilmeisestä perhe- tai yksilökohtaisen lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta, hänen on ilmoitettava asiasta viipymättä sosiaalilautakunnalle. Pykälän toisen momentin mukaan myös muu kuin 1 momentissa tarkoitettu henkilö voi tehdä tällaisen ilmoituksen. Lastensuojelujärjestelmän toimivuuden kannalta on merkittävää, että ilmoituksia tehdään. Lapsen häiriökäyttäytymisen ja muun rikosoirehdinnan kannalta keskeisessä asemassa on koulu. Poliisin ilmoitusvelvollisuus on tärkeässä asemassa jo tehtyjen rikosten kannalta, joskin sitä toteutettaessa tulee ottaa huomioon lasten turha rikolliseksi leimaaminen ja osoitettava harkintaa vähäisiin tekoihin puututtaessa. (Komiteanmietintö 2003:2, 224.) Harrikarin (1999a, 111) tutkimuksessa lapsirikollisuudesta poliisin esitutkinta-aineistossa tulee selvästi ilmi, että poliisi esitutkinnan suorittajana vaikuttaa voimakkaasti siihen, keitä rikoksiin syyllistyneistä lapsista siirretään lastensuojelun seuraamusjärjestelmään ja keitä ei.

Lastensuojelun toimivuuden näkökulmasta tulee kuntien lastensuojelulla olla käytettävissä määrällisesti ja laadullisesti riittävät voimavarat. Työntekijöitä tulee olla riittävästi ja lastensuojelussa tarvittavan erityisosaamisen saatavuus on turvattava. 1980- ja 1990-luvun yhteiskunnallisilla muutoksilla on ollut suuri vaikutus lasten, nuorten ja lapsiperheiden hyvinvointiin. Ongelmia ovat aiheuttaneet muun muassa taloudellinen lama sekä työ- ja perhe-elämän

yhteensovittaminen. Lastensuojelutarve on kasvanut huomattavasti viimeisen kymmenen vuoden aikana, mikä ei ole kuitenkaan vastaavasti heijastunut kuntien sosiaalitoimissa taloudellisten edellytysten tiukentuessa. Myöskin työntekijöiden vaihtuvuus jo huomattavan työmäärän vuoksi henkisesti raskaassa työssä on suurta. Eduskunnan sosiaali- ja terveystoimikunnan mukaan henkilökunnan saatavuus ja opiskelijoiden rekrytointi onkin lähivuosina suuri haaste. Valiokunta on myös katsonut, että lastensuojelun suurten kustannusten tasausjärjestelmä ei riittävästi turvaa lastensuojelun taloudellisia edellytyksiä. (Komiteanmietintö 2003:2, 200, 224-225.)

Nykyinen lastensuojelulaki mahdollistaa sosiaalipalvelun monimuotoisen toiminnan rikoksiin syyllistyneiden alle 15-vuotiaiden lasten osalta. Oleellista on, että käytettävissä olevia keinoja hyödynnetään. Nuorisorikostoimikunta ottaa esiin kysymyksen, ovatko esimerkiksi lastensuojelulain 12§ ja 16§, jotka määrittelevät avohuollollisten tukitoimien sekä huostaanoton edellytyksiä, tarpeeksi selkeitä ja riittäviä rikoksilla oireilevien lasten osalta. Mainitut säännökset antavat periaatteessa edellytykset puuttua lievempiinkin rikoksiin, mutta käytännössä saatetaan kuitenkin edellyttää vakavia rikollisia tekoja ennen toimenpiteisiin ryhtymistä. Nuorisorikostoimikunta onkin esittänyt, että rikollisilla teoilla oirehtiviin lapsiin kohdistuvia toimenpiteitä ja sääntelytarvetta tulisi erityisesti harkita lastensuojelulain uudistamisen yhteydessä. (Mt., 225.)

Nuorisorikostoimikunta on lisäksi ehdottanut, että tulisi harkita myös kunnan sosiaalitoimelle asettavan velvollisuus järjestää neuvottelutilaisuus, kun sen tietoon tulee alle 15-vuotiaan tekemäksi epäilty vähäistä huomattavampi rikollinen teko tai rikollisen toiminnan jatkaminen ja kun epäillyn sosiaali- ja terveydenhuollon toimenpiteiden tarpeen selvittäminen sitä vaatii. Tällaisessa neuvottelussa voitaisiin epäillyn lisäksi kuulla hänen vanhempiaan sekä erilaisia viranomaisia ja asiantuntijoita. Lisäksi nuorisorikostoimikunta painottaa, että lastensuojelun sisällön kannalta on tärkeää kiinnittää huomiota siihen, että sosiaaliset ja kognitiiviset taidot ovat keskeisiä suojelemaan lasta rikolliselta kehitykseltä ja estettäväksi häntä tekemästä uusia rikoksia. Muun muassa läheisneuvonpidosta on saatu Suomessa ja kansainvälisestikin hyviä tuloksia, minkä vuoksi toimikunta ehdottaa, että lastensuojelujärjestelmän uudistamisen yhteydessä tulisi harkita myös sen lainsäädännöllisen järjestämisen tarvetta. (Mt., 225.)

5 TUTKIMUSMENETELMÄ JA TUTKIMUSONGELMA

5.1 Konstruktionismi tutkimuksen metodologisena lähestymistapana

Tutkimukseni lapsirikollisuudesta on sosiaalisten ongelmien tutkimusta. Sosiaalisten ongelmien tutkimuksesta puhutaan omana erityisalanaan. Lapsirikollisuus voidaan määritellä sosiaalisesti ongelmaksi, ja lastensuojelun sosiaalityöntekijät ongelman yhdeksi omistajatahoksi, jotka ammattinsa puolesta toimivat lapsirikollisuuden tulkitsijoina ja määrittäjinä. Tarkoitukseni on tarkastella lapsirikollisuutta lastensuojelussa, sosiaalisten ongelmien määrittelyn eli sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta.

Sosiaalinen konstruktionismi keskittyy siihen, miten ihmiset luovat merkityksiä maailmasta. Jokisen ym. (1995, 9) mukaan väljästi määritellen konstruktionistisesti orientoituneessa tutkimuksessa kiinnitetään huomiota niihin tulkinnallisiiin käytäntöihin, joissa arkielämän moraalinen järjestys paikallisesti tuotetaan ja joissa sitä ylläpidetään. Lisäksi pohditaan sitä, miten yleisimmät kulttuuriset tulkintarakenteet yhdistetään arkielämän eri puoliin niin, että seurausena on tunnistettavia sosiaalisten ongelmien kategorioita. Tutkimusaiheeseeni sovelletuna tämä tarkoittaa, että tarkastellaan sitä, miten lastensuojelun sosiaalityöntekijät tuottavat sosiaalisen ongelman määrittäjiä rikoksiin syyllistyneiden lasten arkielämästä ammatillisen asiantuntemuksensa ja asemansa ohjaamina. Mielenkiinto on silloin tulkinnallisissa prosesseissa, joissa asiakkaan arkielämän jotkin seikat tulevat nimetyiksi ja käsitellyiksi sosiaalisina ongelmina.

5.1.1 Sosiaalisten ongelmien tutkimuksen kaksi perinnettä

Sosiaaliset ongelmat ovat olennainen osa sosiaalista elämää, ja käsitettä käytetään sellaisista sosiaalisista olosuhteista, prosesseista, yhteiskunnallisista järjestyksistä tai asenteista, joiden on todettu olevan ei toivottuja, negatiivisia tai uhkaavia. (Jamrozik & Nocella 1998, 1.) Sosiaalisilla ongelmilla tarkoitetaan useiden yksilöiden ongelmiksi määrittelemiä tilanteita, joiden ei edes todellisuudessa tarvitse olla niin ongelmallisia kuin miksi ne on tulkittu. Oleellista on, että ongelman uskotaan olevan olemassa ja siihen esitetään kohdistettavaksi toimenpiteitä. Oleellista on myös ettei kaikkia luonteeltaan ongelmallisia asioita määritellä sosiaalisiksi ongelmiksi ja että sosiaaliset ongelmat vaihtelevat ajassa ja paikassa. Se, mitä pidämme

omassa yhteiskunnassamme tällä hetkellä sosiaalisena ongelmana, ei välttämättä ole ollut sitä aina tai ei ole sitä jossain toisessa yhteiskunnassa. (Rubingtonin & Weinbergin 1989, 5.) Sosiaalisen ongelman määritelmään liittyy myös optimistinen näkemys siitä, että ongelmaan voidaan vaikuttaa. Ongelmaan voidaan kohdistaa toimenpiteitä, joilla sitä pyritään korjaamaan. (Loseke 2003, 6.)

Sosiaalisten ongelmien tutkimuskenttä kattaa alati laajenevan kirjon erilaisia yhteiskunnallisia pulmakysymyksiä muun muassa sellaisista perinteisistä ongelmista kuin rikollisuudesta, köyhyydestä, työttömyydestä ja perheväkivallasta. Siinä, miten sosiaaliset ongelmat tutkimuksessa ymmärretään ja miten niitä voidaan lähestyä, erotetaan kaksi pääsuuntaa objektivistinen ja subjektivistinen. Jaon taustalla on yleisempi filosofinen ja tieto-opillinen vastakkainasettelu realismin ja idealismin välillä. Suunnat eroavat siinä, minkä nähdään tekevän sosiaalisesta ongelmasta ongelman. Objektiiivisessa traditiossa sosiaaliset ongelmat johdetaan todellisuutta kuvaavista olosuhdetiedoista. Subjektiiivisessa traditiossa puolestaan oleellisinta eivät ole olosuhdetiedot, vaan se painottaa tulkinnan ja sosiaalisen määrittelyn näkökulmaa. Kun objektiiivisessä lähestymistavassa tarkastellaan itse ongelmia, niin subjektiiivinen keskittyy enemmän ongelmien tiedostamiseen ja yhteiskuntapolitiikan muotoilemiseen. (Hakkarainen 1998, 195-196.)

5.1.2 Sosiaalisten ongelmien subjektiiivinen traditio: sosiaalinen konstruktionismi

Subjektiiivista suuntausta edustaa sosiaalinen konstruktionismi, joka on suhteellisen uusi tapa lähestyä sosiaalisia ongelmia. 1970 ja 1980 luvuilla sosiologit alkoivat enenevässä määrin kiinnittää huomiota siihen, miten sosiaalista toimintaa ja olosuhteita määritellään sosiaalisiksi ongelmiksi. (Holstein & Miller 1997, xii.) Konstruktionistit lähestyvät sosiaalisia ongelmia kollektiivisten määrittelyprosessien tuotteina. Konstruktionistisessa sosiaalisten ongelmien tutkimuksessa painotetaan sitä, etteivät mitkään olosuhteet tai mikään käyttäytyminen ole sinänsä sosiaalinen ongelma. Näkökulman mukaan sosiaaliset ongelmat vaihtelevat eriaikoina ja eri yhteiskunnissa, eikä kaikkia yhteisöissä haittaa aiheuttavia asioita välttämättä pidetä sosiaalisina ongelmina. Haittaa aiheuttavia asioita voidaan pitää myös luonnollisina, yksilökohtaisina poikkeustapauksina tai muina sellaisina seikkoina, joille ei yleensä voida tehdä mitään. Se, mitä asioita tietystä yhteiskunnassa kulloinkin pidetään sosiaalisina ongelmina, määrittyy sosiaalisen konstruktionismin mukaan yhteiskunnallisten määrittelyprosessien kautta. Asiantiloja voidaan tulkita sosiaalisina ongelmia, vasta sitten kun jokin merkitykselli-

nen toimija vaatii niitä sellaiseksi tunnustamaan. Käsitksemme sosiaalisista ongelmista ovat siis sosiaalisia konstruktioita eli ajatusrakennelmia, jotka määrittyvät yhteiskunnallisen keskustelun ja toiminnan kautta. Konstruktionisteille sosiaaliset ongelmat kuvastavat ennen kaikkea yhteiskunnallista vaatimusten esittämistä. (Hakkarainen, 198-199.)

Sosiaalisena ongelmana lapsirikollisuudella on oma historiansa, jonka muotoutumiseen ovat vaikuttaneet eri tahojen vaatimukset. Mielestäni lapsirikollisuuden voidaan katsoa määrittyneen sosiaalisesti ongelmaksi Blumerin (1971) kuvaaman viisivaiheisen mallin mukaisesti (ref. Hakkarainen 1998, 203-205). Sosiaalisen ongelman määrittäminen alkaa siitä, että jotkin toimijat nostavat asian esiin ja vaativat sille huomiota julkisessa keskustelussa. Toiseksi ongelman tulee saavuttaa laajempi sosiaalinen hyväksyntä julkisen keskustelun areenoilla, jonka seurauksena siirrytään sosiaalisen ongelman legitimoimiseen, jolloin asiantilaa aletaan yleisesti pitää vakavasti otettavana ongelmana. Kun asian käsittelyn tärkeydelle onnistutaan saavuttamaan riittävästi kannatusta ja tukea, siirrytään kolmanteen vaiheeseen, toiminnalliseen liikekannallepanoon eli mobilisaatioon, jossa yhteisöllisiä resursseja aletaan suunnata ongelman torjuntaan. Mobilisaatio tähtää edelleen neljänteen vaiheeseen, virallisen toimenpideohjelman laatimiseen. Yhteiskunnassa sovitaan, millaisin keinoin ongelmaa vastaan ryhdytään toimimaan. Virallisen toimenpideohjelman tuloksena sosiaalinen ongelma institutionalisoidaan osaksi yhteiskunnan hallinnollista sääntelyä. Viides vaihe Blumerin mallissa on virallisen toimenpideohjelman toteuttaminen. Siihen vaikuttavat toimeenpanevien viranomaisten resurssit ja tulkinnat ohjelmasta.

Spector ja Kitsuse (1977, 130-158) kuvaavat sosiaalisen ongelman institutionalisoitumisen jälkeistä aikaa ja sen määrittelyprosessin jatkuvuutta vielä kahdella vaiheella, joissa ongelmaan laaditun toimenpiteen pohjalta esitetään uusia vaatimuksia. Ensimmäisessä vaiheessa muutosta haetaan virallista tietä. Uudet vaatimukset voivat koskea esimerkiksi laaditun toimenpideohjelman riittämättömyyttä, tehottomuutta, soveltumattomuutta tai epäoikeudenmukaisuutta. Toinen kehitysvaihe puolestaan kuvaa turhautumista virallisen yhteiskuntakoneiston toimintaan. Tällöin toimijat ryhtyvät kehittämään omaa, viralliselle toimenpideohjelmalle vaihtoehtoisia toimintamallia. (Ref. Hakkarainen 1998, 205.) Lasten rikollisuus on nostettu aina aika ajoin julkiseen keskusteluun ja virallista puuttumistapaa, jolla siihen pyritään vaikuttamaan, on monissa keskusteluissa pidetty riittämättömänä. Julkisessa keskustelussa on ehdotettu muun muassa rikosoikeudellisen vastuukäyrän alentamista sekä erilaisten tiukempien käytäntöjen soveltamista alle 15-vuotiaisiin rikollisiin. Lasten ja nuorten rikoksiin puuttumisessa on kehitelty viralliselle toimenpideohjelmalle vaihtoehtoisia toimintamalleja, joista

esimerkkinä voidaan mainita useammallakin paikkakunnalla sovellettu nopean puuttumisen malli, jolla lasten uusintarikollisuuteen on pyritty vaikuttamaan.

Tutkimukseni lähtökohdan, sosiaalisen konstruktionismin perusajatus on tarkastella sosiaalisia ongelmia yhteiskunnallisen keskustelun tuotteina, joilla on oma historiansa. Asioista on täytynyt luoda ensin ongelmia, jotta niitä voitaisiin sellaisina tutkia. Konstruktionismi lähtee siitä, että erilaiset yhteiskunnassa tarkastelun ja kontrollin kohteeksi nostetut ilmiöt ovat aina yhteiskunnassa määriteltyjä ja siten aina yhteiskunnallisesti tuotettuja. Asioita voidaan siis alkaa pitää sosiaalisina ongelmina vasta, kun ne jostain näkökulmasta määritellään niin haitallisiksi joko asianosaisille itselleen tai muille ihmisille, että aletaan ajatella asialle tehtävän jotakin. Kun asialle tehdään jotain se vahvistaa käsitystä siitä, että kyseessä on vakava ongelma. Tämän vuoksi on tärkeää tutkia niitä prosesseja, joissa tulkitaan erilaisia olosuhteita ja käyttäytymistä eli käytäntöjä, jotka muotouttavat, ylläpitävät ja purkavat sosiaalisia ongelmia. (Jokinen ym. 1995, 12-13.) Loseken (2003, 15) mukaan sosiaalinen konstruktionismi tarjoaa näkökulmia siihen, miten ihmiset kategorisoivat asioita ja ihmisiä. Miten määritellään esimerkiksi sitä, milloin lapsen rikollisuus on normaaliin nuoruuteen kuuluvaa ja milloin siitä tulee sosiaalinen ongelma. Määritelmät ovat tärkeitä, sillä ne ohjaavat ongelman parissa työskentelevän yksilön toimintaa.

5.1.3 Ongelman omistajuus

Keskeistä keskusteltaessa sosiaalisista ongelmista on, että niiden oletetaan olevan ihmisten aiheuttamia, ihmisten valvomia sekä ihmisten ratkaisemia, lieventämiä tai kontrolloimia. Yhteiskunnassa erilaisten sosiaalisten ongelmien hoitaminen ja kontrolloiminen on jaettu eri asiantuntijatahoille. (Jamrozik & Nocella, 1998, 61.) Näitä ongelman parissa painivia ammatilaisia ja asiantuntijoita pidetään ongelman määrittäjinä, ja erityisen vaikutusvaltaisina pidetään niitä toimijoita, jotka ovat pääasiantuntijan asemassa huolenaiheessa. (Hakkarainen 1998, 200-201.)

Loseken (2003, 69) käyttämä käsite sosiaalisen ongelman määrittäjyydestä on ongelman omistajuus, joka kuvaa hallitsevan määrittelyauktoriteetin kykyä ja valtaa vaikuttaa ongelman käsittelyyn ja julkiseen muotoiluun. Loseke (mt., 146-148) muistuttaa, että ongelmien parissa työskentelevät asiantuntijat kategorisoivat sosiaalisia ongelmia ja yksilöitä eri tavoin. Kategorisointia ohjaa muun muassa yksilön koulutus, työkokemus, elämäkokemus sekä kulttuu-

riset normit.

Tutkimuksessani keskityn tarkastelemaan lapsirikollisuutta sen yhdestä omistajatahosta, lastensuojelusta käsin. Sen ongelman keskeinen omistajuus perustuu siihen, että lapsirikollisuuden käsittely on yhteiskunnallisesti institutionalisoitu lastensuojelun työkenttään ja lapsirikollisten käsittelystä säädetään lastensuojelulaissa. Keskeistä lastensuojelussa tehtävässä lapsirikollisuuden määrittelyssä on se, että ensinnäkin tehty määritelmä tarvittaessa johtaa lastensuojelun asiakkuuteen. Toiseksi asiakkuuteen johtava määritelmä vaatii ongelman tarkempaa määrittelyä, joka puolestaan ohjaa ongelmaan kohdistettavia toimenpiteitä.

Tärkeää on kuitenkin muistaa, että lapsirikollisuus ongelman omistajuus on myös jaettua. Lastensuojelun sosiaalityöntekijät eivät ole ongelman ainoita omistajia, sillä sen parissa toimii muitakin ammattilaisia muun muassa koulusta, poliisista ja nuorisotyöstä. Tämän lisäksi muillakin kuin yhteiskunnallisilla ammattilaisilla on tärkeä rooli ongelman käsittelyssä. Etenkin perheen asema on tärkeä lapsirikollisuusongelman omistajuuden näkökulmasta. McLaughlin & Muncie (1991, 155) korostavat, että perhettä pidetään yhteiskunnassa tärkeänä jopa ensisijaisena nuorisirikollisuuden ehkäisijänä ja sen käsitelijänä. Usein ajatellaankin, että kysymys on ensisijaisesti perheen ongelmasta. Lastensuojelun ongelmanomistajuus on siis jaettua omistajuutta, ja ongelman jakoa eri tahojen välillä tuotetaan erilaisten tulkintaprosessien ja toimintamallien kautta.

5.2 Tutkimusongelma

Lastensuojelussa kohdataan ja käsitellään monenlaisia sosiaalisia ongelmia. Tutkimukseeni olen valinnut niistä yhden, lasten rikollisuuden. Tutkin lapsirikollisuuden määrittelyä ja käsittelyä lastensuojelussa sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta. Tarkastelun kohteena ovat lastensuojelun työntekijät tai tarkemmin heidän toimintaansa ohjaavat tulkinnat ja niihin pohjautuvat työkäytännöt.

Lastensuojelun roolia pidetään oleellisena alle 15-vuotiaiden rikosten käsittelyssä. Eri asia on kuitenkin, miten se toimii käytännössä? Tutkimukseni kohteena on viranomaisten tekemä lasten rikollisuuteen liittyvä ongelmatyö. Pösöä (1995, 34) mukaillen se, miten lasten rikollisuus tunnistetaan, nimetään ja miten sitä käsitellään, on sosiaalisten ongelmien tulkintatyötä. Siinä yhdistetään olemassa olevia kulttuurisia, ammatillisia ja lainsäädännöllisiä kategorioita

asiakkaan tilanteesta saatavaan tietoon.

Lapsirikollisuutta tarkasteltaessa tulee muistaa etteivät kaikki lasten tekemät rikokset tule lastensuojelun tietoon. Ensinnäkin kaikki lasten tekemät rikokset eivät tule ilmi, ja toiseksi muut viranomaiset, erityisesti poliisi esitutkintaa suorittavana, jättää ilmoittamatta osasta rikoksia lastensuojeluun. Olen kuitenkin rajannut muiden viranomaisten toiminnan tutkimukseni ulkopuolella ja keskityn lapsirikollisuusongelman kuvaamiseen lastensuojeluntyökentässä. Tutkimukseni kohteeksi valitsin sosiaalityöntekijöiden näkökulman ongelmaan tiedostaen sen, että aihetta voitaisiin lähestyä myös toisenlaisten aineistojen ja kohderyhmien kautta. Oman kiinnostuksen sekä resurssikysymysten vuoksi päädyin kuitenkin tarkastelemaan lapsirikollisuutta juuri lastensuojelun työkentässä.

Oletuksenani niin kirjallisuuden kuin kokemuksenkin kautta oli se, että työkäytännöt vaihtelevat työntekijästä riippuen. Tarkkojen toimintaohjeiden puuttuminen mahdollistaa erilaiset tulkinnat ja niihin pohjautuvat työkäytännöt. Erityisesti lapsen edun määrittäminen, jolla tässä tarkoitan sen oikeudellista ulottuvuutta yksittäistapauksen ratkaisuoheena (ks. Oulasmaa 1994, 118-121), ohjaa toimintaa mahdollistaen erilaisia toimintamalleja. Oulasmaan (mt., 118-121) mukaan lapsen etuun liittyvät ongelmat lisääntyvätkin sitä mukaa, mitä konkreettisemmalle tasolle tarkastelussa edetään. Lapsen edun tulkintatilanteita voidaan pitää ainutkertaisina.

Tutkimusongelmani on, miten lapsirikollisuutta konstruoidaan lastensuojelujärjestelmässä. Millaisena se näyttäytyy lastensuojelun ammatillisissa käytännöissä ja miten ongelman omistajuutta jaetaan ongelman eri omistajatahojen kesken? Tutkin millaisena ja miten lasten rikollisuutta määritellään ja kategorisoidaan lastensuojelussa. Tutkimuksen pääpaino on lastensuojelun työkäytännöissä eli siinä, miten sosiaalista ongelmaa, lapsirikollisuutta tulkitaan ja millaisiin toimenpiteisiin tehty tulkinta johtaa. Taustalla on myös kysymys lastensuojelun mahdollisuuksista vastata lapsirikollisuuden haasteeseen.

5.3 Aineistonkeruusta sen analyysiin

Tutkimusaineiston keräsin haastattelemalla lastensuojelun sosiaalityöntekijöitä. Haastatteleminen tuntui luontevimmalta aineiston keruutavalta tällaisessa tutkimuksessa, jossa halutaan tietää yksilöiden tulkinnoista ja toimintatavoista. Haastattelun tavoitteena on selvittää, mitä

jollakulla on mielessä. Haastattelu on eräänlaista keskustelua, joka tapahtuu tutkijan aloitteesta ja on hänen johdattelemaansa. Sen idea on hyvin yksinkertainen, kun haluamme tietää jotain ihmisestä, hänen ajatuksistaan ja motiiveistaan, niin miksi emme kysyisi siitä häneltä itseltään suoraan. Haastattelu on vuorovaikutusta, jossa molemmat osapuolet vaikuttavat toisiinsa. (Eskola & Suoranta 2000, 85.)

Haastattelu on osa normaalia elämää, johon normaalit fyysiset, sosiaaliset ja kommunikaatioon liittyvät seikat vaikuttavat. Haastattelulle vuorovaikutustilanteena on tyypillistä, että se on ennalta suunniteltu, haastattelijan alulle panema ja ohjaama sekä haastattelijan motivoima ja ylläpitämä. Lisäksi haastattelijan tulee tuntee roolinsa ja haastateltava oppii omansa. Tärkeää on myös se, että haastateltava voi luottaa siihen, että hänen kertomisiansa käsitellään luottamuksellisesti. (Mt., 85-86.)

5.3.1 Teemahaastattelu aineiston keruumenetelmänä

Erilaisista haastattelutyypeistä valitsin aineistonkeruumenetelmäksi teemahaastattelun, jonka eduiksi on nähty menetelmän joustavuus ja täsmennysten sallivuus. Sekä haastattelijalla että haastateltavalla on mahdollisuus esittää täsmentäviä kysymyksiä tulkinnoistaan. Teemahaastattelun avulla voidaan saada kuvaavia esimerkkejä tutkittavasta ilmiöstä. Lisäksi teemahaastattelun avulla on hyödyllistä kattaa sellaisia tutkimusalueita, joita ei vielä tunneta hyvin. (Hirsjärvi & Hurme 1982, 35.)

Teemahaastattelussa haastattelun aihepiirit, teema-alueet, on etukäteen määrätty. Menetelmästä puuttuu strukturoidulle haastattelulle tyypillinen kysymysten tarkka muoto ja järjestys. Haastattelijan tehtävä on huolehtia, että kaikki etukäteen päätetyt teema-alueet käydään haastateltavan kanssa läpi, mutta niiden järjestys ja laajuus voivat vaihdella haastattelusta toiseen. Teemahaastattelussa on siirrytty perinteisestä kysymys-vastaus- haastattelusta yhä enemmän keskustelunomaisempiin haastattelutyypeihin, jossa haastateltavan annetaan puhua asiasta vapaasti. (Eskola & Suoranta 2000, 86.) Valmiit teema-alueet voivat kuitenkin olla myös ongelmallisia, sillä liian tarkka keskittyminen etukäteen suunniteltuihin teemoihin voi estää haastateltavia etenemästä heille tärkeisiin aiheisiin. (Hirsjärvi & Hurme mt., 36.)

Tutkimuskysymysteni ja haastattelurunon laatimista edelsi monen kuukauden työ aihetta koskevan kirjallisuuden parissa. Tutkimukseni teemahaastattelurunko (liite 1.) koostuu kuu-

desta teemasta, joiden tarkoitus oli johdattaa haastatteluiden kulkua. Haastattelurungossa pääteemojen alla on tarkentavia kysymyksiä, jotka etenkin ensimmäisissä haastatteluissa toimivat helpottavina apukysymyksinä. Teemojen avulla halusin saada haastattelutilanteissa aikaan mahdollisimman moninaisen ja vapaan keskustelun. Teemahaastattelumenetelmä mahdollisti keskustelun sellaisistakin asioista, joihin tutkija ei ollut osannut aiemmin varautua.

5.3.2 Aineiston hankinnan toteutus

Haastateltavat sosiaalityöntekijät valitsin yhdestä kaupungista. Paikkakunta, jossa haastattelut suoritettiin on yksi Etelä-Suomen suurimmista kaupungeista, jossa sosiaalitoimi on jaettu useampiin erillisiin aluetoimistoihin, joissa kussakin työskentelee 2-3 lastensuojelun sosiaalityöntekijää. Lisäksi kunnassa toteutetaan eriytettyä alueellista sosiaalityötä, eli tehtävä sosiaalityö jakaantuu aikuissosiaalityöhön ja lastensuojeluun.

Tutkimusluvan saatuaani pyysin kaupungista haastateltavaksi yhtätoista lastensuojelun sosiaalityöntekijää, joista kahdeksan alun perin suostui osallistumaan haastatteluun. Haastatteluihin osallistui työntekijöitä kaupungin kaikista aluetoimistoista. Haastatteluaiakataulu sovittiin ja haastattelut suoritettiin kevään 2004 aikana. Matkan varrella yksi haastattelu peruuntui, ja näin ollen tutkimukseni aineisto koostuu seitsemästä lastensuojelun sosiaalityöntekijän haastattelusta.

Haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden koulutus ja etenkin työkokemus vaihtelivat melko paljon. Haastattelemastani seitsemästä työntekijästä koulutukseltaan päteviä sosiaalityöntekijöitä oli kolme ja neljä oli epäpäteviä, tosin heistä kaksi oli omien sanojensa mukaan viittä vaille valmiita yhteiskuntatieteiden maistereita ja kahdella alan opinnot olivat aikoinaan jääneet kesken. Työkokemusta lastensuojelusta haastattelemillani henkilöillä oli vajaasta puolesta vuodesta aina viiteentoista työvuoteen.

Ensimmäinen haastattelu toimi koehaastatteluna, jolla pyrin varmistamaan teema-alueiden toimivuutta ja sen että vastauksia kysymyksiin syntyy. Koska ensimmäinenkin haastattelu meni hyvin eikä sen jälkeen tarvinnut tehdä suuria muutoksia haastattelurunkoon, käytin senkin tuottamaa materiaalia aineistona tutkimuksessani. Haastattelut nauhoitettiin ja niiden purkamisen suoritin aina välittömästi haastatteluiden jälkeen. Haastattelut olivat kestoltaan puo-

lesta tunnista aina hieman yli tuntiin, ja kirjallista purettua aineistoa kertyi yhteensä lähes kahdeksankymmentä kirjoitusliuskaa. Aikaisempi kokemukseni haastatteluiden tekemisestä oli hyvin vähäinen, mutta mielestäni onnistuin kuitenkin haastatteluissa suhteellisen hyvin. Ihmisten haastatteleminen ei missään nimessä ole helppoa, vaan vaatii haastattelijalta osaamista ja keskittymiskykyä. Kaikissa haastatteluissa päästiin kuitenkin mielestäni onnistuneeseen vuorovaikutukselliseen haastattelusuhteeseen haastattelijan ja haastateltavan välillä.

Alkujaan olin ajatellut, että jollen saa koottua tarpeeksi aineistoa tästä yhdestä kaupungista, niin haastattelen myös jonkin toisen paikkakunnan lastensuojelun sosiaalityöntekijöitä. Näiden seitsemän haastattelun jälkeen pohdin aineistoni riittävyttä. Eskola & Suoranta (2000, 60-62) esittävät muutaman hyödyllisen tavan kvalitatiivisen aineiston riittävyyden määrittämiseksi. Aineiston riittävyttä voidaan tarkastella muun muassa aineiston koon ja kylläntymisen näkökulmista. Aineiston kokoa on vaikeampi määritellä laadullisessa tutkimuksessa ja sen vuoksi aineiston kylläntyminen on parempi tapa ratkaista aineiston riittävyys. Kylläntymisen kannalta aineistoa on riittävästi, kun uudet tapaukset eivät enää tuota tutkimusongelman kannalta uutta tietoa. Mielestäni aineistoni saavutti saturaation eli kylläntymisen eikä sen vuoksi omat aika- ja kustannusresurssit huomioon ottaen ollut välttämätöntä lähteä keräämään lisää aineistoa toisaalta.

5.3.3 Haastatteluaineiston analysointi

Aineiston analysoimista ei pidä nähdä tutkimuksessa erillisenä vaiheena, vaan se on refleksiivistä toimintaa, jonka tulee olla yhteydessä tutkimuksen muihin osiin kuten tutkimusongelman asettamiseen, aineiston keruuseen, teoriaan ja kirjoittamiseen (Coffey & Atkinson 1996, 6). Laadullisen aineiston analyysin tarkoitus on luoda aineistoon selkeyttä ja siten tuottaa uutta tietoa tutkittavasta asiasta. Analyysillä pyritään tiivistämään aineisto kadottamatta sen sisältämää informaatiota. Oikeastaan siten pyritään informaation kasvattamiseen luomalla hajanaisesta aineistosta selkeää ja mielekästä. (Eskola & Suoranta 2000, 137.)

Ei ole yhtä ainuttakaan oikeaa tapaa laadullisen aineiston analyysiin, vaan menetelmiä on useita erilaisia, joista tutkijan tulee osata valita omaan aineistoonsa sopivin. Tutkijan ei kuitenkaan tarvitse noudattaa tiukasti vain yhtä menetelmää, vaan erilaisia menetelmiä voidaan ja on suotavaakin yhdistellä ja soveltaa. Laadullisen aineiston analyysille voidaan nimetä muutamia yhteisiä piirteitä, jotka ovat ominaisia eri menetelmille. Ensinnäkin laadullisen aineiston

analyysi on syklinen prosessi ja refleksiivistä toimintaa. Toiseksi analyttisen prosessin tulee olla vertailevaa ja systemaattista, muttei kuitenkaan jäykkää. Kolmanneksi analyysissä aineisto pilkkotaan merkityksellisiin osiin, mutta yhteys kokonaisuuteen pyritään säilyttämään, ja neljänneksi laadullisen aineiston analyysissä aineisto tulee organisoida niin, että se noudattaa omaa tiettyä systeemiään. (Coffey & Atkinson 1996, 2-3, 10.)

Teemahaastattelun avulla kerätty aineisto on usein runsas. Mitä syvempi dialogi haastattelijan ja haastateltavan välillä on ollut, sitä rikkaampi on myös kertynyt materiaali. Aineiston runsaus ja elämänläheisyys tekee analyysivaiheen mielenkiintoiseksi ja haastavaksi, mutta samalla myös ongelmalliseksi ja työlääksi. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 135.)

Laadullisessa analyysissä aineiston jäsentäminen ja tulkinta tapahtuu aina useassa vaiheessa. Laadullisen aineiston analyysitekniikoita on olemassa useita ja niiden soveltaminen riippuu ainakin jossain määrin aineiston laadusta. Aineisto on tärkeää tuntea perinpohjaisesti, jonka vuoksi se on syytä lukea useampaan kertaan. Ensimmäinen tehtävä laadullisessa analyysissä on aineiston järjestäminen sen jälkeen, kun se on kerätty, purettu tekstiksi ja valmisteltu teknisesti käsiteltävään muotoon. Haastatteluaineistosta analyysiin on ainakin kolme tietä. Yksi tapa on purkaa aineisto ja edetä siitä suoraan analyysiin. Toinen tapa on aineiston purkamisen jälkeen koodata se ja edetä sitten analyysiin. Kolmannessa tavassa yhdistetään purkamis- ja koodaamisvaiheet, minkä jälkeen siirrytään analyysiin. Teemahaastattelun teemat muodostavat jo sinänsä eräänlaisen aineiston jäsenyyden, josta voi lähteä liikkeelle. Tällä tavalla tulee ensin käydyksi läpi koko aineisto. (Eskola & Suoranta 2000, 150-151.)

Laadullisessa tutkimuksessa luotettavuuden kriteeri on tutkija itse ja näin ollen luotettavuuden arviointi koskee koko tutkimusprosessia. Tämän vuoksi tutkimustekstissä olisi tärkeää pyrkiä kertomaan mahdollisimman tarkasti siitä, mitä aineiston keräyksessä ja sen jälkeen on tapahtunut. (Mt., 210.)

Haastatteluni olivat sopivin väliajoin, yksi tai kaksi haastattelua viikossa. Aineiston purin litteroimalla haastattelut tekstiksi välittömästi haastatteluiden jälkeen. Tutkimustehtäväni kannalta ei ollut välttämätöntä suorittaa tarkinta litterointia. Pyrin kuitenkin purkamaan haastattelut sana sanalta, mutta tutkimukseni kannalta merkityksettömän keskustelun osapuolten taukojen, huokauksien tai äänenpainotuksien erittelyn jätin pois. Purin aina kunkin haastattelun välittömästi haastattelun jälkeen ja samalla pyrin tekemään alustavaa analysointia, koodausta ja kategorisointia. Alustavan aineiston analysoinnin avulla pyrin arvioimaan haastatte-

lun tuottamaa aineistoa ja etsimään niitä lisäkysymyksiä, joihin halusin saada vielä seuraavissa haastatteluissa vastauksia. Näin toimittuna oli myös helpompi tarkastella aineiston kyläntymistä läpi aineiston keruuprosessin.

Aineistoa lähestyin koodaamalla, tuottamalla aineistosta käsitteitä ja kategorioita tiettyjen teemojen ympärille ja yhdistelemällä niitä. Ensin lähestyin aineistoa kokonaisuutena haastattelu kerrallaan ja sen jälkeen pyrin aineiston teemoitteluun, joka tarkoittaa aineiston jäsentämistä teemojen mukaisesti. Se on laadullisen aineiston pilkkomista ja ryhmittelyä erilaisten aihepiirien alle. Näin oli mahdollista vertailla tiettyjen teemojen esiintymistä aineistossa. Kysymysten esittäminen aineistolle ja vertailujen tekeminen ovatkin hyödyllisiä menetelmiä aineiston järjestämisessä (Strauss & Corbin 1990, 62). Silverman (2001, 297) kehottaa aloittamaan miten kysymyksillä ja siirtymään niiden jälkeen miksi kysymyksiin.

Teemoittamisessa on kyse aineiston pelkistämisestä etsimällä tekstin olennaisimmat asiat. Teemojen avulla pyritään tavoittamaan aineiston ydin. Tutkimuksessani lähdin liikkeelle aineistolähtöisesti, jolloin tekstiä lähestytään kokonaisuutena ja samalla pyritään rakentamaan sen oma sisällöllinen logiikka. Aineistolähtöisessä lähestymistavassa tutkija etsii aineistosta teemoja, joista tutkittavat puhuvat. Tutkija voi lähteä teemoittamaan aineistoa myös omien kysymystensä kautta. (Moilanen & Räihä 2001, 45.) Analyysia rakensin etsimällä aineistosta muun muassa lapsirikollisuuden määrittämistä ja käsittelyä koskevia teemoja sekä niiden alakategorioita. Nämä aineistosta löydetty teemat herättivät lisäkysymyksiä, joihin pyrin löytämään vastauksia.

Laadullisessa tutkimuksessa yleistäminen on usein pulmallinen kysymys. Uusitalo (1991, 78) on sitä mieltä, että laadullisessa tutkimuksessa voitaisiin korvata puhe tilastollisesta yleistettävyydestä puheella teoreettisesta tai olemuksellisesta yleistämisestä. Tällöin keskeisiä ovat ne tulkinnat, joita aineistosta tehdään. Ratkaisevaa ei ole aineiston koko ja siitä lasketut tunnusluvut, vaan tulkintojen kestävyys ja syvyys. Eskola & Suoranta (2000, 67) korostavat, että vaikka aika, paikka ja tutkimuskohteen ominaisuudet saattavat erota toisistaan paljonkin voi tiheällä kvalitatiivisella analyysillä olla merkitystä näistä huolimatta. Koska tutkimusaineistoni on kerätty haastattelemalla vain yhden paikkakunnan lastensuojelun sosiaalityöntekijöitä, täytyy se ottaa huomioon tutkimuksessani etenkin tutkimustuloksia yleistettäessä. Yleistämiseen laajempaan kontekstiin liittyy ongelmia, mutta toisaalta en ajattele niinkään, että se olisi mahdotonta. Yleistämisessä täytyy kuitenkin ottaa huomioon aineiston paikallisuus eli se, että haastatteleman henkilöt ovat kaikki samasta kaupungista ja tulokset voivat heijastaa

paikallista toimintakulttuuria. Uskon kuitenkin, että tulokset ovat tietyissä rajoissa yleistettävissä laajempaankin kontekstiin.

Tutkimusraportissani käytän tekstikatkelmia haastatteluaineistosta paitsi perustelevaan tekemääni tulkintaa, niin myös aineistoa kuvaavina esimerkkeinä ja elävöittämässä tekstiä. Olen merkinnyt haastattelut käyttäen koodeja H1-H7, ja nämä toimivat myös tunnisteina haastatteluista otetuissa sitaateissa, joita käytän analyysissä. Sitaattien käyttö on perusteltua, sillä runsaat sitaatit mahdollistavat lukijan tekemän arvion tulkinnoista. Tämä ei kuitenkaan saa aiheuttaa syvällisten, teoreettisten ajatusten ja kytkentöjen puuttumista. (Eskola & Suoranta 2000, 175.)

5.4 Taustatietoja haastattelupaikkakunnan lapsirikollisuudesta

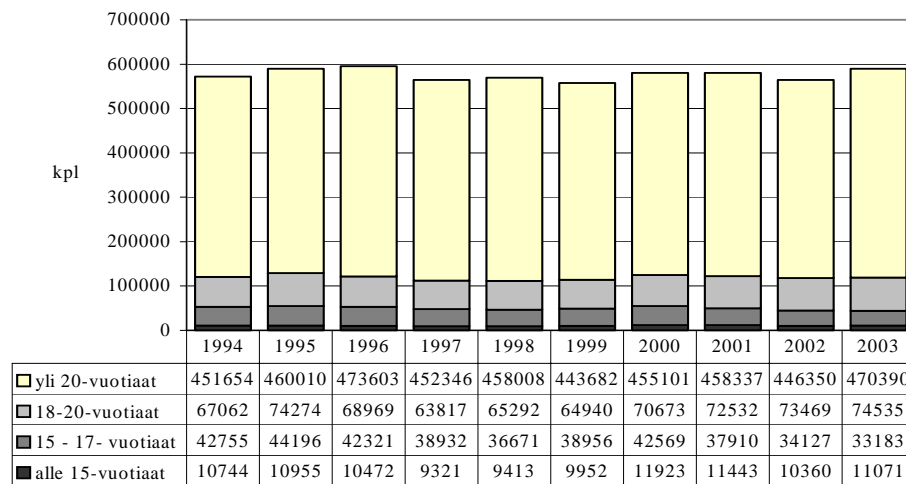
Tässä luvussa kuvaan lyhyesti haastattelupaikkakuntaa rikostilastotietojen avulla verraten näitä tietoja valtakunnalliseen tasoon. Tilastotiedot on kerätty tilastokeskuksen verkkosivuilta statfin-palvelusta (<http://statfin.stat.fi>) valitsemalla tilastovalikoimasta kohdan oikeus ja sen alakategorioista kohdan rikostilastot ja vangit ja siitä alakohdan rikokset ja niiden selvittäminen 1980-. Tilasto kuvaa poliisin tietoon tulleita rikoksia vuosina 1980-2003 ja niiden selvittämistä.

Poliisin tietoon tullut rikollisuus –tilasto keskittyy rikollisuutta koskevien alueellisten ja kaumien sekä poliisin toiminnan kuvaamiseen. Se sisältää myös tietoja ilmitulleiden rikosten laadusta ja määrästä. Tilastosta selviää myös epäiltyjen henkilöiden ikä, sukupuoli, kansalaisuus sekä kuinka moni syylliseksi epäilty henkilö oli rikosta tehdessään ollut alkoholin tai muun päihdyttävän aineen vaikutuksen alaisena. Tilastopalvelussa on mahdollista valita eri muuttujia, joita haluaa tarkastella. Tilastosta valitsin alueiksi kokomaan sekä tutkimuspaikkakunnan, aika muuttujiksi vuodet 1994-2003, eri rikosnimikkeistä päälaajikkeet alalajikkeineen sekä ikämuuttujista alle 15-vuotiaat rikoksesta syylliseksi epäillyt sukupuolen mukaan. Valitut muuttujat siirrettiin Excel tilasto-ohjelmaan tarkastelua varten. Tiedot on otettu tilastopalvelusta 31.3.2004 ja sivustoja sekä kyseisiä tietoja on niiden ottamisen hetkellä päivitetty viimeksi 25.3.2004.

Tilastoissa on kyse syylliseksi epäillyistä henkilöistä, koska tekijän ollessa alle 15-vuotias syntyy rikosoikeusjärjestelmän näkökulmasta paradoksaalinen tilanne. Rikoslaki ei tunne

lapsen tekemää rikosta, ja näin ollen lapsi ei voi tehdä rikosta, vaan olla vain siitä epäilty. (Harrikari 1999, 28.) Tilastossa kuvataan syyllisiksi epäiltyjen henkilöiden lukumäärää, ei siis rikosten lukumäärää, ja näin ollen rikoksia voi olla enemmänkin kuin syyllisiksi epäiltyjä henkilöitä.

Taulukko 3. Vuosina 1994-2003 koko maassa selvitettyihin rikoksiin syylliseksi epäiltyjen henkilöiden lukumäärä ikäryhmittäin. (Tilastokeskus)

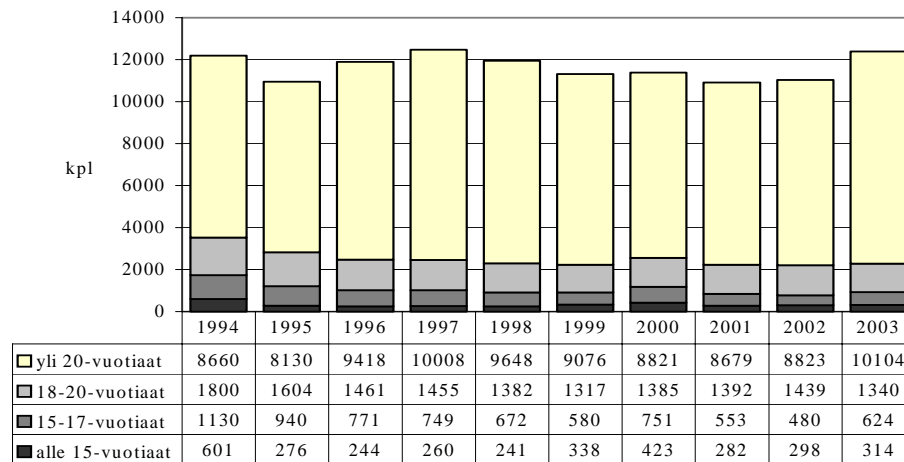

Taulukossa 3. esitetään viimeisen kymmenen vuoden aikana koko maassamme selvitettyihin rikoksiin syylliseksi epäiltyjen henkilöiden määrä ikäryhmittäin. Alle 15-vuotiaiden osuus on hyvin pieni, onhan kyse tosiaan marginaalista ilmiöstä. Huomattavaa on myös, että rikoksiin syyllistyminen kasvaa iän myötä. Alle 21-vuotiaiden nuorten yhteisosuus on kuitenkin vain noin kolmannes kaikista maassamme rikoksesta syyllisiksi epäillyistä. Totuus on että, yli 20-vuotiaat aikuiset tekevät suurimman osan maamme rikoksista. Tarkasteltaessa kymmenen viime vuoden aikana rikoksista syyllisiksi epäiltyjen henkilöiden määrää, on todettava ettei suuria määrällisiä muutoksia ole tapahtunut missään ikäluokista. Kehitys on ollut hyvin tasaista.

Taulukossa 4. on esitetty samat tiedot tutkimuspaikkakunnan osalta. Tutkimuspaikkakunnalla selvitettyihin rikoksiin syyllisiksi epäiltyjen henkilöiden määrät ovat samanlinjaisia valtakunnallisen tason kanssa. Eri ikäryhmien suhteelliset osuudet ovat samansuuntaisia kuin koko maan tasolla. Myöskään tutkimuspaikkakunnalla eri ikäryhmien määrät syyllisiksi epäillyistä eivät ole oleellisesti muuttuneet vuosina 1994-2003. Rikoksista syyllisiksi epäiltyjen kokonaismäärä on pysynyt melko vakaasti saman suuruisena, kuten myös eri ikäryhmien

osuudetkin. Alle 15-vuotiaat syyllisiksi epäilty ovat tutkimuspaikkakunnallakin se marginaalisin ryhmä, ja epäiltyjen määrä kasvaa iän myötä. 15-20-vuotiaiden rikoksesta epäiltyjen osuus on jo huomattavasti suurempi kuin sitä nuorempien.

Taulukko 4. Vuosina 1994-2003 tutkimuspaikkakunnalla selvitettyihin rikoksiin syyllisiksi epäiltyjen henkilöiden lukumäärä ikäryhmittäin. (Tilastokeskus)

Haastattelupaikkakunnalla alle 15-vuotiaiden lasten osuus kunnan asukkaista on noin 15 prosenttia. Tarkasteltaessa alle 15-vuotiaiden lasten rikollisuutta kunnassa vuosina 1994-2003 voidaan todeta, että alle 15-vuotiaiden lasten osuus kunnassa kaikista rikoksesta syylliseksi epäillyistä on ollut keskimäärin 2,8 prosenttia, joka tarkoittaa keskimäärin 330 lapsiepäiltyä vuodessa. Valtakunnan tasolla lasten osuus kaikkiin rikoksiin syylliseksi epäillyistä on samaan aikaan 1,8 prosenttia. Kunnassa rikoksista syyllisiksi epäiltyinä on vuodessa keskimäärin 2,1 prosenttia kaikista alle 15-vuotiaista lapsista. Tämä luku on sinällään ongelmallinen, että siinä tarkastelussa on mukana pikkulapsetkin, jotka suurella todennäköisyydellä eivät syyllisty rikoksiin. Suhteutettuna syylliseksi epäiltyjen alle 15-vuotiaiden määrä kunnan 10-14 -vuotiaisiin lapsiin, jotka aikaisempien tutkimusten valossa ovat rikoksiin syyllistyvistä lapsista aktiivisin ikäryhmä, voidaan todeta että syyllisiksi epäiltyjen määrä on yhä melko vähäinen. Vain keskimäärin 5,6 prosenttia 10-14 -vuotiaista lapsista on ollut rikoksista syyllisiksi epäiltyinä. Tyttöjen osuus rikoksista syyllisiksi epäillyistä alle 15-vuotiaista lapsista on koko maan tasolla noin 24 prosenttia. Haastattelupaikkakunnalla se on keskimääräisesti 36 prosenttia, ja joinakin vuosina jopa puolet alle 15-vuotiaista rikoksiin syyllisiksi epäillyistä on ollut tyttöjä.

Taulukosta 5. ilmenee alle 15-vuotiaiden rikoksiin syyllisiksi epäiltyjen keskiarvoinen määrä tutkimuspaikkakunnalla vuosina 1994-2003, jaoteltuna sukupuolen ja rikoslajien mukaan. Taulukon tiedot on saatu laskemalla keskiarvot tilastokeskuksen tilastoimista tiedoista vuosilta 1994-2003. Taulukossa syyllisiksi epäillyt on jaettu rikoslajeittain kuuteen ryhmään. Rikoslajit jakautuvat omaisuusrikoksiin, henkeen ja terveyteen kohdistuneisiin rikoksiin, rikoksiin oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan, liikenne rikoksiin, muihin rikoslakia vastaan tehtyihin rikoksiin ja muihin rikoksiin.

Taulukko 5. Vuosina 1994-2003 tutkimuspaikkakunnalla syyllisiksi epäillyt lapset rikoslajeittain: tyttöjen ja poikien rikosten vuosittaisista määristä laskettu keskiarvo. (Tilastokeskus)

	Alle 15-vuotiaat epäilty	Epäiltyjen poikien osuus	Epäiltyjen tyttöjen osuus
Omaisuusrikokset	277	174	103
Henkeen ja terveyteen kohdistuneet rikokset	12	8	4
Rikokset oikeudenkäyttöä jne. vastaan	4	2	2
Liikenne rikokset	15	12	3
Muut rikoslakia vastaan tehdyt rikokset	12	7	5
Muut rikokset	10	8	2
Kaikki rikokset yhteensä	330	211	119

Tarkastelun kohteena ovat sekä rikoslakirikoksista että muista rikoksista syyllisiksi epäillyt. Rikoslajeilla tarkoitetaan rikoslain eri luvuissa kuvattujen tunnusmerkistöjen samanlaisuutta ja erilaisuutta kuvaavien erottelujen laajempaa luokitusta. Tällaisia ovat esimerkiksi omaisuusrikokset ja henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset. Rikosnimikkeellä tarkoitetaan yksittäistä laajemman luokituksen sisällä olevaa rikoslakia kuvattua tunnusmerkistön mukaisista yksittäistä tekoa. Tällaisia ovat esimerkiksi omaisuusrikos ylälajin alakategoriaan kuuluvat varkaudet, ryöstöt ja vahingonteot. Tällaiset teot jaotellaan tavallisesti kolmiportaisesti. Pääluokan lisäksi on olemassa lieväksi tai törkeäksi luettavat pääluokan mukaiset teot esimerkiksi

si varkaus, törkeä varkaus ja näpistys.

Suurin osa rikoksiin syyllisiksi epäillyistä lapsista on epäiltyinä omaisuusrikoksista, joista epäiltyjen osuus on yhteensä 84 prosenttia. Lasten tekemistä omaisuusrikoksista 61 prosenttia on näpistyksiä, 20,5 prosenttia varkauksia ja 12 prosenttia lieviä vahingontekoja. Loput jakautuvat muihin tekoihin. Suurin osa lasten tekemistä rikoksista on luokiteltavissa lievään rikollisuuteen, vakavat rikokset ovat yksittäisiä ja niitä esiintyy melko harvoin. Tyttöjen ja poikien tekemien rikosten välisistä eroista voidaan todeta, että liikenne rikokset ovat lähes kaikki poikien tekemiä, samoin pahoinpitelyistä ja vahingonteosta tyttöjen osuus on poikien osuutta vähäisempi. Näpistyksistä ja varkauksista tyttöjen ja poikien keskimääräiset osuudet on yhtä suuria. Tilastoja tarkasteltaessa on syytä muistaa jo aiemminkin mainitun piilorikollisuuden merkitys, jonka uskotaan lasten kohdalla olevan erityisen suurta. Kaikki lasten tekemät rikokset tai rikoksiin syyllistyneet lapset eivät näy tilastoissa. Tilastot antavat kuitenkin viitteellisen kuvan lasten rikollisuudesta.

Huomionarvioista on se, että vaikka erityisesti juuri nuorten rikollista käyttäytymistä pidetään ongelmana, niin tosiasiaassa se ei kuitenkaan ole läheskään yhtä suuri ongelma kuin yli 20-vuotiaiden, aikuisten rikollisuus. Nuorten rikollisuus on kuitenkin tärkeää huomioida, sillä rikollisen uran kehitys alkaa usein jo nuorena ja mitä aiemmin tilanteeseen voidaan puuttua niin sitä paremmin siihen voidaan vaikuttaa.

6 LAPSIRIKOLLISUUS LASTENSUOJELUSSA

Yhteiskunnassamme lasten rikollinen käyttäytyminen on määritelty sosiaalisesti ongelmaksi ja siihen puuttuminen sekä sen ennaltaehkäisy ja korjaaminen yhdeksi lastensuojelun tehtävistä. Niillä alueilla, joilla haastatteleman lastensuojelun sosiaalityöntekijät työskentelevät, lapsirikollisuutta esiintyy vaihtelevasti. Toisilla alueilla ilmoituksia saadaan useammin kuin toisilla. Tämä johtunee osin kaupunkirakenteesta muun muassa siitä, kuinka paljon alle viisitoistavuotiaita lapsia kullakin alueella asuu. Toiset työntekijät kuvaavat saavansa ilmoituksia viikoittain, toiset harvemmin. Keskimäärin haastatteleman työntekijät saavat useamman kuin yhden lapsen tekemää rikosta koskevan ilmoituksen kuussa, ja suurin osa ilmoituksista koskee näpistyksiä. Ylipäätänsäkin lasten tekemät rikokset ovat pääasiassa lieviä, ilmoituksia vakavista rikoksista saadaan harvoin. Työntekijöiden mielestä on vaikea arvioida ilmoitusten määrää, koska niitä ei tule säännöllisesti. Ilmoituksia saattaa tulla useampia kerralla esimerkiksi jonkin juttusuman yhteydessä. Ominaista lasten tekemille rikoksille onkin, että niitä tehdään porukassa toisten lasten ja nuorten kanssa. Haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden kokemuksen mukaan ilmoituksia tulee lapsirikollisista vähemmän kuin yli viisitoistavuotiaista nuorista, ja yleensä rikoksiin syyllistyvät lapset ovat yli kymmenvuotiaita.

Lasten tekemiä rikoksia koskevien ilmoitusten käsittely on tulkintatyötä. Lastensuojelun kontekstista käsin tehdään tulkintoja lapsen teon merkityksestä lapsen edun ja kokonaisvaltaisen tilanteen kannalta. Samalla jaetaan ongelman omistajuutta eri tahojen kanssa ja arvioidaan lastensuojelullisen puuttumisen tarvetta. Losekea (2003, 98) lainaten sosiaalisten ongelmien konstruoinnissa on ongelman luonteen määrittelyn lisäksi kyse sen määrittelystä, miten ja kenen ongelmaan tulee puuttua. Juuri tällaista ongelman määrittelytyötä lastensuojelun sosiaalityöntekijät tekevät.

Aineiston analyysissä tarkastelen lähemmin niitä määritelmiä ja tulkintoja, joita lastensuojelun sosiaalityöntekijät tekevät rikokseen syyllistyneiden lasten tilanteista sekä lastensuojelullisen puuttumisen tarpeesta. Lisäksi tarkoitukseni on pohtia lastensuojelun valmiuksia ja mahdollisuuksia toimia lapsirikollisuuden seuraamuksena. Aineiston analyysin olen jakanut kolmeen päälukuun. Ensimmäinen luku 6.1 alalukuineen lähestyy lapsirikollisuuden tulkinnallista luonnetta, eri tapoja ymmärtää lasten tekemää rikollisuutta. Toisessa luvussa 6.2 analysoin lapsirikollisuuden käsittelyä lastensuojelun työkäytäntönä. Kolmannessa luvussa 6.3 tarkoitukseni on tarkastella ensimmäisen ja toisen luvun ilmiöitä syvemmällä tasolla, pureu-

tua lapsirikollisuuden määrittämiseen ja siihen liittyviin käytäntöihin neljän eri lapsirikollistyyppin kautta aikaisempaa tarkentavalla ja yhteenvetävällä otteella.

6.1 Kolme tapaa ymmärtää lasten rikollisuus

Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden tulkinnat lasten rikollisuuden luonteesta vaihtelevat. Tutkimuksessa käyttämäni määritelmän mukaan lapsirikollinen tarkoittaa lieväänkin yksittäiseen rikolliseen tekoon, kuten näpistykseen syyllistynyttä alle 15-vuotiasta lasta. Perinteisesti tällaista lasta ei kuitenkaan mielletä rikolliseksi, vaan rikollinen kuulostaa liian jyrkältä ja tuomitsevalta määritelmältä. Vaikka tällaiseen tekoon syyllistynyt lapsi mahtuu käsitteen lapsirikollinen alle, niin voidaanko kuitenkin mieltää, että kyseessä todella olisi rikollinen. Käytännössä lastensuojelun sosiaalityöntekijät tulkitsevat rikollisella tarkoitettavan vakavampiin tekoihin, kuin yksittäiseen lievään rikokseen syyllistynyttä lasta. Lisäksi rikollisuudella mielletään tarkoitettavan harkittuja ja suunnitelmallisia tekoja, kun taas lasten teot tulkitaan usein harkitsemattomiksi hairahduksiksi. Tästä huolimatta käytän kaikista lapsista, jotka ovat syyllistyneet legaalisesti määritellyyn rikokseen, käsitettä lapsirikollinen ja tällaisten lasten teoista käsitettä lapsirikollisuus.

Miten lastensuojelussa sitten määritellään lapsirikollisuutta? Koetaanko lasten rikollinen käyttäytyminen aina ongelmaksi vai voidaanko sen jossain määrin katsoa kuuluvan normaaliin nuoruuteen? Haastateltavat toivat esiin kolme erilaista tapaa ymmärtää lasten rikollisuus. Ensimmäisen tavan mukaan lapsirikollisuutta normalisoidaan. Sen katsotaan tietyssä määrin kuuluvan normaaliin nuoruuteen. Kaikkea rikollisuutta ei kuitenkaan normalisoida, vaan toisen tavan mukaan rikollisuus nähdään tietyssä vaiheessa ongelmakäyttäytymisenä. Kolmas tapa puolestaan on oirekeskeinen. Se näkee lapsen rikollisen käyttäytymisen oireena muista ongelmista, eikä niinkään itse pääongelmana. Nämä kolme erilaista tapaa hahmottaa lasten tekemää rikollisuutta liittyvät myös läheisesti toisiinsa.

6.1.1 Lasten rikollisuus osana normaalia nuoruutta

Ensimmäinen tapa ymmärtää lapsirikollisuutta tuo esiin pyrkimyksen normalisoida lasten ja nuorten rikollista käyttäytymistä. Käyttämäni käsite lapsirikollinen oli monesta haastattelemastani sosiaalityöntekijästä liian tuomitseva termi. Tietyssä määrin lasten rikoksia pyrittiin

lieventämään ja tulkitsemaan enemmänkin erehdyksinä, jotka johtuvat lapsen kehittymättömyydestä, kuin tulkitsemaan rikokseen liitettyjen tunnusomaisten piirteiden, kuten suunnitelmallisuuden ja tarkoituksenmukaisuuden kautta.

”Kyllä musta nuorten rikollisuus tavallaan kuuluu normaaliin nuoruuteen. Ei se musta niin tavatonta oo, jos nuori joskus jotain varastaa. Omista kouluajoistakin muistan, et kyllä se vähän sellasta kansanhuvia oli jossain vaiheessa, et lakupatukoita taskuun kaupassa laitettiin ja ihan kunnan ihmisiä silti on tullut, et ei se nyt välttämättä niin kauheeta oo.” (H1)

Etenkin juuri lasten näpistelyä pidetään tietyllä tapaa, jos nyt ei aivan ymmärrettävänä, niin ainakin jossain määrin normaalina. Monet haastattelemistani sosiaalityöntekijöistä ajattelevat, että melkein kuka vaan voi kerran sortua kokeilemaan rikollista toimintaa. Eikä yksittäistä lievää rikosta useinkaan pidetä ongelmana, johon tulisi välittömästi lastensuojelusta käsin puuttua.

”Mä oon aina sanonu sitä, et jokainenhan jonkun källin tekee, et jokainenhan jonkun tälläsen pienen näpistyksen saattaa tehdä eikä siinä tarvi olla sen kummenpaa. Et se voi olla ihan sitä seikkailua, kokeilua, jännitystä, niin ei ehkä hyväksyttävää, mut ei siitä kannata vaahdota sen enempää, et jos se jää sit siihen.” (H7)

”Mun mielestä nuoruuteen kuuluu kokeilut, eikä se niin tavatonta oo, jos nuori jonkun rikoksen tekee. No en mä nyt kyl kauheesti haluis puolustella, mutta vähän kuitenkin.” (H4)

Kaikki haastatteleman sosiaalityöntekijät toivat jollain tapaa esiin lasten rikosten normalisoinnin. Lasten ja nuorten katsotaan voivan kehittymättömyydestään hairahtaa rikollisille teille. Näpistelyn ja muun pienen rötöstelyn katsotaan kuuluvan normaaliin nuoruuteen ja rajojen kokeiluun, jota lähes kaikki lapset jossain vaiheessa ja muodossa harrastavat. Lievää yksittäistä rikosta ei pidetä ongelmana tai välitöntä lastensuojelun tarvetta aiheuttavana. Pikemminkin sitä pidetään normaalina, tiettyyn ikään kuuluvana käytöksenä, joka korjaantuu yleensä ajan myötä. Tähän tematiikkaan liittyvät myös sosiaalityöntekijöiden näkemykset nykyisen rikosoikeudellisen vastuukärajan sopivuudesta. Nykyiseen viidentoista vuoden vastuukärajaan ollaan tyytyväisiä eikä sen muuttamista suuntaan tai toiseen pidetä tarpeellisena. Nykyisellään se antaa nuorelle mahdollisuuden oppia virheistään ja korjata käyttäytymistään, ennen kuin hän täyttää viisitoista vuotta. Nykyisen ikärajan sopivuutta perusteltiin muun muassa seuraavasti.

”Mä oon seurannu sitä keskustelua mediassa, että rangaistuksia pitäis koventaa ja ikärajaa alentaa, mutta en mä oo sitä mieltä, et ainakaan tarvis alentaa. Se on kuitenkin vaan pieni joukko näistä alle viisitoistavuotiaista, mitkä näitä juttuja tekee. Kyl se musta on ihan kohillaan se ikäraja.” (H2)

”Jos mä ajattelen tollasta kahentoista vanhaa lasta, niin mä ajattelen, että hän voi vielä tiettyllä lailla lainausmerkeissä honkkeloida eli tehdä jotain tyhmää, siis ihan ajattelemattomuuttaan. Mut mun mielestä viisitoistavuotiaalta voidaan jo oottaa, et järki toimii.” (H4)

Rikosoikeudellisen vastuuikärajan muuttamiseen suhtaudutaan vastahakoisesti eikä ainakaan sen laskemiseen nähdä syytä. Alle viisitoistavuotiaat tekevät suhteellisen vähän rikoksia ja heidän tekemiensä rikosten käsittelyssä uskotaan kasvatuksellisten keinojen olevan rangaistuksia parempia. Tosin tiukka tiettyyn ikään määritelty rikosoikeudellinen vastuuikäraja saa myös hieman kritiikkiä, sillä sen katsotaan toisinaan aiheuttavan rikoksiin syyllistyneiden lasten eriarvoista kohtelua.

”Se mikä siinä harmittaa joskus, on se, että kun tapaa kuustoista- seitsemäntoistavuotiaan niin välttämättä sen kehitystaso ei oo siinä iässä, ja toisaalta joskus näkee näitä kolmetoistaneljätoistavuotiaita niin, siin saattaa ollakin sit päinvastanen tilanne, et kehitystaso on huikeavan paljon enemmän, et silloin se harmittaa. (H5)”

Muutama haastateltavistani ehdotti, että rikosoikeudellinen vastuu voisi määräytyä myös lapsen kehitystason mukaan. Ongelmina tällaisessa käytännössä nousevat esiin työmäärän lisääntyminen sekä kysymys siitä, kuka arvion lapsen kehitystasosta tekisi, ja miten tällainen järjestelmä käytännössä toteutettaisiin. Kehitystasoon perustuvaa rikosoikeudellista vastuuikärajaa pidetään liian työläänä vaihtoehtona. Nykyistä käytäntöä pidetään toimivana, eikä ole perusteltua syytä vaatia rikosoikeudellisen vastuuikärajan muuttamista. Lastensuojelun sosiaalityöntekijät pyrkivät ymmärtämään lasten tekemää lievää rikollisuutta osana nuoruuden kehitysvaihetta ja tämän vuoksi nykyistä viidentoista vuoden rikosoikeudellista vastuuikärajaa pidetään sopivana. Alle viisitoistavuotiaat nähdään kyvyttöminä ottamaan täyttä vastuuta teoistaan, joita saattavat ajattelemattomuuttaan tehdä. Nykyinen ikärajakäytäntö mahdollistaa sen, ettei alle viisitoistavuotiaana rikokseen syyllistynyt joudu myöhemmällä iällä kohtuuttomasti kärsimään lapsena tekemistään virheistä. Lapsuutta pidetään yksilön kasvun aikana, jolloin on normaalia kokeilla rajojaan ja oppia oikeaa ja väärää myös käytännön kokemuksen kautta.

Ottaessani esiin kysymyksen lasten rikollisen käyttäytymisen normalisoinnista, ajattelivat lastensuojelun sosiaalityöntekijät kuitenkin, että yhteiskunnassamme lasten rikollisuuteen suhtaudutaan riittävällä vakavuudella.

”Ei mulla sellasta tuntumaa oo, että olis jotain sellasta liiallista ymmärtämystä nuorten rikoksia kohtaan, toisaaltahan Suomessa on kauheen syvällä se semmonen, että toisen omaisuuteen ei saa koskea.” (H1)

*”Mun mielestä Suomessa suhtaudutaan näihin aika asiallisesti. Meillä on hirveesti lapsiasi-
antuntijuutta ja tuntuu, että oikeella linjalla ollaan.” (H3)*

Vaikka haastatteluissa tuli ilmi selvää ymmärrystä lapsirikollisuutta kohtaan ja ilmiön normalisointia, niin lastensuojelun sosiaalityöntekijät eivät kuitenkaan kokeneet, että nuoria rikos-
sentekijöitä ymmärrettäisiin liikaa tai että nuorten rikollisuutta pyrittäisiin liikaa normalisoi-
maan. Heidän mielestään nuorten ja etenkin alle viisitoistavuotiaiden tekemiin rikoksiin suh-
taudutaan yhteiskunnassamme oikealla asenteella, riittävän vakavasti muttei kuitenkaan lei-
maavasti.

6.1.2 Lasten rikollisuus ongelmakäyttäytymisenä

Kaikkea lasten tekemää rikollisuutta ei kuitenkaan normalisoida, vaan tietyssä vaiheessa ri-
kollisuutta aletaan pitää ongelmakäyttäytymisenä. Seuraavaksi lähestyn tätä toista tapaa ym-
märtää lasten rikollisuus. Mielenkiintoista onkin se, missä sosiaalityöntekijöiden näkemyksen
mukaan menee raja normaaliin nuoruuteen kuuluvana ja ongelmakäyttäytymisenä pidettävän
lasten rikollisuuden välillä?

*”No se riippuu niin kauheesti tapauksesta, mutta mä ajattelen, että normaalisti sen kiinni-
jäämisen pitäis ehdottomasti pysäyttää se tilanne.” (H1)*

Ongelmakäyttäytymisenä rikollisuutta aletaan pitää, kun siihen puuttuminen, kuten poliisin ja
perheen väliintulo ei sitä pysäytä, vaan nuori kiinni jäätyäänkin jatkaa rikosten tekemistä.
Normaaliin nuoruuteen kuuluvaksi katsotussa rötöstelyssä nuori lopettaa rikollisen toiminnan
kiinni jäätyään ja eri tahojen kuten poliisin ja perheen puhuttelun saatuaan. Kysyessäni las-
tensuojelun sosiaalityöntekijöiltä sitä, missä menee raja normaaliin nuoruuteen kuuluvan ja

ongelmallisen rikollisuuden välillä, esiin nousi erottavina tekijöinä tekojen vakavuus ja toistuvuus.

”Et se on vaan se yks kerta, mut jos se vaan toistuu ja muuttuu pahemmaks, niin silloin se on musta ongelma.” (H5)

Ongelmaksi rikosten teko koetaan, kun se on toistuvaa eikä kiinni jääminen ja eri tahojen väliintulo vaikuta tekojen uusimiseen. Konkreettisemmalla tasolla lastensuojelun sosiaalityöntekijät alkavat pitää lasten lievempää rikollisuutta kuten näpistelyä ongelmakäyttäytymisenä melko yhtenevän linjan mukaan vasta toisen tai kolmannen lastensuojeluun saapuvan ilmoituksen jälkeen. Tällöin aiempi tulkinta hairahduksesta muuttuu ongelmallisempaan suuntaan. Vakavaan rikokseen syyllistyminen saa ongelmatuomion lievää rikosta herkemmin. Jo yksi ainut vakava rikos voidaan tulkita ongelmaksi tai ainakin asiaksi, jota täytyy alkaa myös lastensuojelusta käsin selvittämään.

”Ongelmallista niin no yksittäisenä joku tämmönen tuhopoltto tai väkivaltanen juttu tai joku vakavammalta vaikuttava asia. Nää musta on semmosia, et niihin täytyy aina puuttua myös meiltä eli kutsua tänne toimistolle se perhe ja lapsi sitä asiaa selvittämään.” (H4)

Ongelmakäyttäytymiseksi tulkittua rikollisuutta määritellään usein myös tahalliseksi ja suunnitelmalliseksi toiminnaksi. Sitä ei enää pidetä väärille poluille kokeilunhalun tai jännityksen haun vuoksi hairahtamisena. Ongelmakäyttäytymisenä pidettävä rikollinen käyttäytyminen liitetään muun muassa lapsen psyykkisiin ja sosiaalisiin piirteisiin, mutta tähän oirekeskeisyyteen palaan seuraavassa luvussa.

Kun lapsen rikollinen toiminta määritellään lastensuojelussa ongelmaksi, tulee siihen silloin myös lastensuojelusta käsin puuttua. Tällöin perhe kutsutaan yhdessä selvittämään tilannetta ja sen perusteella rakennetaan edelleen tulkintaa ongelman luonteesta ja päätetään jatkotoimenpiteistä.

6.1.3 Lasten rikollisuus oireena

Lastensuojelun työntekijöiden tapa tulkita lasten rikollisuutta on mielenkiintoinen myös siksi, että siinä vaiheessa kun rikollinen toiminta tulkitaan ongelmaksi, niin sitä pidetään myös lä-

hes aina oireena jostakin. Kolmannen tavan mukaan ymmärtää lasten rikollisuus, ei rikollista tekoa pidetä pääongelmana, vaan pikemminkin seurauksena erilaisista lapsen elämään liittyvistä ongelmallisista asioista, joita pyritään selvittämään ja joihin korjaavia toimenpiteitä pyritään ongelman poistamiseksi kohdistamaan. Tällöin keskitytään enemmän teon taustalla olevien syiden selvittämiseen kuin itse tekoon.

”Kyl musta rikokset on aina merkki jostakin, semmonen niinku hätähuuto tai oire. Sitä lähde-tään sitten yhdessä sen perheen kanssa selvittämään, että mikä tähän on johtanu ja miten sitä voitaisiin korjata.” (H5)

Siinä vaiheessa, kun rikollisuus tulkitaan ongelmaksi, se tuskin koskaan osoittautuu lapsen tai perheen ainoaksi sellaiseksi. Sosiaalityöntekijöiden kokemuksen mukaan lähes aina lapsen tai perheen elämässä on muitakin ongelmia kuin lapsen rikollinen käyttäytyminen. Rikollisuus tulkitaankin useimmiten oireeksi näistä muista ongelmista. Näin ollen siihen pyritään myös vaikuttamaan korjaamalla näitä rikollista käyttäytymistä aiheuttaviksi tulkittuja puutteita, joita voi olla hyvin erilaisia.

”Siel on usein aina jotain hälyttävää taustalla, et on jo paha olla, ja sit nää rikokset on sen seuraus, joka puhkasee sen kuplan taikka nuorten pahan olon. Kun nuori jää kiinni aletaan asioita selvittämään, ja sit päästään työstämään myös niitä ongelmia.” (H4)

Myös aikaisempien tutkimusten mukaan on mahdollista tunnistaa lasten ja nuorten rikollisuutta lisääviä riskitekijöitä, joista osa liittyy yksilön sosiaaliseen ympäristöön ja osa yksilön persoonallisuuteen ja käyttäytymiseen. Havaittuja riskitekijöitä ovat muun muassa perheen heikko taloudellinen asema, vanhempien työttömyys, vanhempien alkoholismi, vanhempien välinpitämättömyys, isän puuttuminen, aggressiivisuus ja antisosiaalisuus, sosiaalisten taitojen puuttuminen, kouluvaikeudet sekä aikaisemmat rikokset (Kiehelä & Hakonen 1993, 132-133). Laitisen ja Nyholmin (1995, 66) mukaan epäsosiaalisuuden oireet ilmenevät jo varhain ja heijastavat paitsi kotitaustan ja lähiyhteisön, niin myös ajan yhteiskunnallisen ilmapiirin vaikeuksia. Näin ollen lasten rikollisuus voidaan hahmottaa johtuvaksi eri tason ongelmista. Rikostelun taustalla voi olla hyvin monenlaisia asioita ja haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden esittämät syytulkinnat ovat hyvin samankaltaisia kuin aikaisemmin luvussa 2.3 esittelemissäni rikollisuuden selitysmalleissa, yksilö-, prosessi-, rakenne-, ja tilanneteorioissa. Näiden teorioiden mukaan, kuten haastatteluissakin tuli ilmi, rikollisen käyttäytymisen taustalla nähdään olevan niin yksilöön itseensä kuin hänen ympäristöönsäkin liittyviä seikkoja. On-

gelmia voi esiintyä myös useilla elämän alueilla.

Kun lapsen rikollinen käyttäytyminen on toistuvaa tai tulkitaan luonteeltaan vakavaksi, se usein tulkitaan merkiksi ongelmista, joita lähdetään selvittämään ottamalla yhteyttä lapsen perheeseen, ja kutsumalla lapsi perheineen keskustelemaan sekä selvittämään tilannetta yhdessä lastensuojelun sosiaalityöntekijän kanssa. Yhteisneuvottelussa rakennetaan edelleen tulkintaa rikollisuuden luonteesta muun muassa tällaisen käyttäytymisen syitä etsimällä.

”Sitten kun katsotaan, et siihen tulee puuttua, niin kutsutaan se perhe tänne toimistolle ja käydään yhdessä läpi se tilanne ja selvitetään niitä seikkoja, jotka siihen on johtanut. Sen jälkeen yhdessä harkitaan jatkoa tai että kuinka siitä edetään.” (H4)

Tässä neuvottelussa perheen kanssa on noussut melkein aina esiin muitakin ongelmia, kuin lapsen rikollinen toiminta, ja näiden muiden ongelmien tulkitaan aiheuttavan lapsen rikollista käyttäytymistä. Tämä puolestaan vahvistaa tulkintaa lasten rikollisuudesta oireena.

Haastatteluissa ilmeni, että sosiaalityöntekijät pitävät rikollista käyttäytymistä aiheuttavana erityisesti ongelmia lapsen kotona. Sosiaalisen kontrollin teorian mukaan heikko kiinnittyminen perheeseen ja vanhempiin tuottaa rikollista käyttäytymistä (Aaltonen 1999, 402-403). Perheen merkitys nuorten rikollisten kohdalla onkin mielenkiintoinen. Perhettä pidetään voimavarana ja yhtenä keskeisenä lasten rikosten käsittelijänä, mutta toisaalta se voi paljastua myös rikollista käyttäytymistä aiheuttavaksi tahoksi. Haastatteluiden aivan kuten aikaisempien tutkimustenkin valossa monien perheeseen ja lasten vanhempiin liittyvien ongelmien tulkitaan usein olevan lasten rikollisen käyttäytymisen taustalla. Kotiin ja perheeseen liittyviä ongelmia ovat esimerkiksi vanhempien työttömyys, päihdeongelmat, mielenterveysongelmat, avio-ongelmat tai ongelmat vanhemmuudessa.

”Tosi usein siellä on taustalla ongelmia kotona, niinkun vanhempien työttömyyttä, päihdeongelmia tai jotain muuta vastaavaa, mikä sitten osaltaan aiheuttaa sitä nuoren toimintaa.”(H6)

Sosiaalityöntekijöiden mukaan todella usein lapsen pahantapaisuuden taustalla on perheeseen ja kotioloihin liittyviä ongelmia. Kodin ongelmat heijastuvat lapsen käyttäytymiseen. Kun kotona on paha olla, nuori saattaa purkaa pahaan oloaan epäsosiaalisella käytöksellä. Rikosten tekeminen voi olla lapsen tapa kertoa siitä, ettei kaikki ole hyvin. Tapa kiinnittää muiden

huomio itseensä. Lapsen pahantapaisuus voi viestiä myös lapsen vanhempien kyvyttömyyttä ottaa vastuuta lapsen sosiaalistamis- ja kasvatustehtävistä.

Perheen ja kodin ohella haastatteleman sosiaalityöntekijät liittävät rikollista käyttäytymistä aiheuttavia ongelmia myös lapsen koulunkäyntiin ja kaveripiiriin. Kouluun liittyvien ongelmien kuten huonon koulumenestyksen, lintsaimisen ja ihmissuhdeongelmien nähdään liittyvän rikolliseen käyttäytymiseen.

”Kyl siel aika usein on näpistelyn ja rikostelun taustalla on myös ongelmat koulussa, aika paljon se on sitä porukassa olemista ja koulussa poissaolemisen oheistoimintaa.” (H4)

Nuori voi liikkua myös ”väärässä seurassa”, jonka katsotaan aiheuttavan pahantapaisuutta ja muuta ongelmakäyttäytymistä. Lapset ja nuoret puuhastelevat vapaa-aikanaan paljon yhdessä ja joukossa tyhmyys saattaa tiivistyä. Ystäväpiiri voi osaltaan joko ehkäistä nuoren sortumista rikoksiin tai lisätä riskiä siihen. Ystävien painostus tai nuoren tarve päteä heidän edessään voi johtaa siihen, että aiemmin kiltti ja kuuliainenkin lapsi sortuu tekemään rikoksia. Ongelmien tulkitaan voivan johtua myös nuoresta itsestään esimerkiksi hänen persoonallisista ominaisuuksistaan. Nuorilla rikoksentehtävillä mielenterveysongelmat ja persoonallisuushäiriöt ovat yleisiä. Lisäksi nuorten tekemiin rikoksiin liittyy usein myös päihteiden käyttöä.

”Kyllä joskus se syy on ihan siinä nuoressa itsessäänkin, et on jotain psyykkisiä tai muita ongelmia, et ei välitetä itsestään.” (H3)

Nuorten rikostelun etenkin näpistelyn ja varastelun tulkittiin osaltaan johtuvan myös yhteiskunnastamme. Lapset ja vanhemmat ovat kovan paineen edessä lapsiin kohdistuvan mainonnan ja kulutustavarapaljouden vuoksi.

”Kyl siin on mun mielestä ihan tää kulutusyhteiskunta täl hetkellä, et pyritään kuluttamaan ja jo lapsia kohtaan kohdistuu hirvee vimma, mainostaminen ynnä muu, lehdet, televisiot on kaikki täynnä sitä.” (H7)

Kulutusyhteiskuntamme lapsiin kohdistuva mainonta saavat lapset haluamaan aina enemmän ja enemmän tavaraa, eikä vanhempien ole mahdollista saati syytäkään, vastata tähän jatkuvaan vaateeseen. Paine saada tavaroita, joita ystävillä on, voi johtaa kiusaukseen varastaa.

Oleellista on, että siinä vaiheessa, kun lapsirikollisuus tulkitaan ongelmakäyttäytymiseksi, niin se usein myös tulkitaan oireeksi jostakin. Lapsen rikollista käyttäytymistä ei tulkita ongelmaksi sinällään, vaan kyse on pikemminkin lapsen kokonaisvaltaisen tilanteen selvittämisestä ja niiden puutteiden etsimisestä, jotka rikollisuutta aiheuttavat ja joihin toimenpiteitä tarvittaessa kohdistetaan. Lapsirikollisuusongelman luonteen ja sen syiden määrittelyllä on suuri merkitys siinä vaiheessa, kun asiaa aletaan lastensuojelussa selvittämään ja suunnitellaan jatkotoimenpiteitä ongelman poistamiseksi. Tähän tematiikkaan paneudun tarkemmin seuraavissa kappaleissa.

6.2 Lapsirikollisuuden käsittely osana työkäytäntöjä

Lapsirikollisuuden käsittely sosiaalitoimessa alkaa, kun lastensuojeluun saapuu ilmoitus lapsen tekemästä rikoksesta. Siihen tulkintaan, jota ilmoituksen perusteella aletaan tehdä, vaikuttavat monet seikat, kuten tulkinnat lapsen ja perheen tilanteesta, teon luonteesta ja vakaavuudesta, ongelman omistajuudesta, rikoksen syistä ja niin edelleen. Haastateltavat toivat esiin, että tehtävään tulkintaan, ilmoituksen sisällön lisäksi vaikuttavat työntekijän yksilölliset käsitykset ja koko persoonallisuus, samoin kuin aikaan ja resursseihin liittyvät seikat. Loseke (2003, 146-147) lisää, että ongelman määrittelyyn vaikuttaa tulkintaa tekevän henkilön työkokemus, yleinen tietämys, kulttuuriset säännöt sekä tunteet ja paikallinen kulttuuri. Sosiaalityöntekijän tekemällä ongelman määrittelyllä on merkitystä muun muassa siihen, tuleeko perhe lastensuojelun asiakkuuteen vai ei, ja jos tulee niin kuinka jatkossa edetään.

6.2.1 Rikosta koskevan ilmoituksen vastaanotto ja tulkinta

Haastatteluissa tuli ilmi, että lähes kaikki lasten tekemiä rikoksia koskevat ilmoitukset saadaan poliisilta. Toisinaan lasten tekemistä rikoksista saadaan tietoa myös nuorisotyöntekijöiltä, koulusta ja jopa vanhemmilta. Suurin osa ilmoituksista koskee näpistyksiä, mikä ei ole yllättävää aiemmin esitettyjen tilastotietojen valossa. Tytöt näpistelevät pääasiassa meikkejä ja vaatteita, pojat puolestaan pelejä, urheilutuotteita tai karkkia. Pojat syyllistyvät tyttöjä tyypillisemmin pahoinpitelyihin ja moottoriajoneuvojen luvattomiin käyttöönottoihin. Haastatteluissa sosiaalityöntekijät toivat esiin myös erityisen huolen tyttöjen lisääntyneestä väkivaltaa ja raakuutta kohtaan. Yhä enemmän tulee ilmoituksia tyttöjen väkivallan teoista, jotka ovat usein erityisen julmia.

Poliisilta ilmoitus lapsen tekemästä rikoksesta tehdään lastensuojeluun kirjallisena valmiilla lomakkeella. Lomakkeita on hieman erilaisia ja eri nimellä kulkevia kuten tiedonkeruulomake sosiaalitoimelle esitutkinnasta, esitutkintapöytäkirja ja tiedote suppeasta tutkinnasta. Pääsisältö niissä on kuitenkin sama. Ilmoituksessa kerrotaan tapahtumien kulku eli kuka on tehnyt, mitä, missä, koska ja kenen kanssa. Usein siinä kerrotaan myös kenelle asiasta on tapahtuman jälkeen ilmoitettu. Yleensä tämä tarkoittaa tietoa siitä, onko lapsen vanhempiin oltu yhteydessä. Lisäksi ilmoituksissa on toisinaan kommentoitu lapsen ja/tai perheen suhtautumista tehtyyn rikokseen. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kokemuksen mukaan ilmoitukset poliisilta saapuvat melko pian tapahtuneen jälkeen, useimmiten vain muutaman päivän viiveellä. Koulusta tai muualta saatavat ilmoitukset ovat harvinaisempia ja niiden sisältö on vapaamuotoisempi. Useimmiten muualta kuin poliisilta tiedoksi saatavat rikokset tulevat ilmi muiden asioiden yhteydessä.

Kaikki lasten rikoksia koskevat ilmoitukset käsitellään lastensuojeluilmoituksina ja ne kirjataan ylös koneelle. Tulkintaa tehdessä hahmottuu muun muassa se, onko kyse normaaliin nuoruuteen kuuluvaksi katsotusta vai ongelmallisempaan käyttäytymiseen pidettävästä teosta. Samoin ilmoituksen käsittely ja sen sisällön tulkinta on keskeisessä asemassa päätettäessä siitä, mitä ilmoituksen perusteella aletaan tehdä ja kenelle ongelman omistajuuden nähdään kuuluvan. Mielenkiintoista onkin, mihin työntekijöiden huomio ilmoitusten sisällössä kohdentuu. Seuraavassa ote yhdestä haastattelusta, jossa sosiaalityöntekijä kuvaa sitä, millaisiin seikkoihin hän ilmoituksessa kiinnittää huomiota tehdessään tulkintaa lapsen tekemän rikoksen luonteesta ja siitä, millaisiin toimenpiteisiin ilmoituksen perusteella tulee ryhtyä.

T: Mitä alat selvittää kun ilmoitus tulee?

H1: no ihan ensimmäiseks mä katon siitä ilmoituksesta, et tehdäänkö sille mitään muuta, kun kirjataan se ylös ja lähetetään kotiin ilmoitus asiasta. Eli jos mä katon, et se on sen tapanen ilmoitus, et se riittää ja ei oo aikasempia ilmoituksia, ni silloin lähetetään kotiin vaan se kirje.

T: Voisitko tarkentaa, että mitkä seikat vaikuttaa siihen, et se pelkkä kirje kotiin riittää?

H1: No, jos se on ensimmäinen ilmoitus siitä lapsesta ja meil ei oo aikasempaa muuta tietoa perheen tai sen lapsen tilanteesta, siis ettei oo ollu meidän asiakkuudessa aikaisemmin, ja jos se on joku sellanen vähäinen juttu, just joku näpistys tai tällänen, niin silloin se musta riittää. Eli se on sellasta kokonaisuuskäsitelyä ihan niitten tietojen perusteella mitä meillä on.

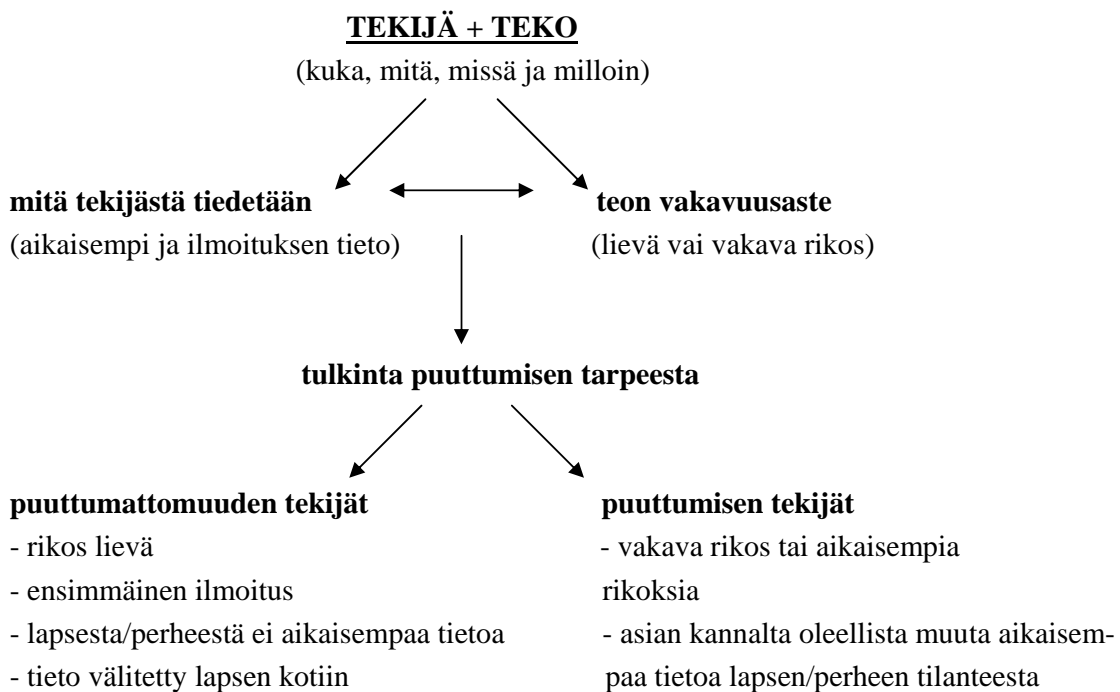
Kuten edellä esitetystä haastattelutuotteesta ilmenee, ilmoitusta käsiteltäessä ja lapsen rikollista

tekoa määriteltäessä kiinnitetään huomiota erityisesti muutamaa oleelliseen seikkaan ilmoituksen sisällössä:

- Ensinnäkin huomio kohdistuu tekijään eli siihen, mitä lapsesta tiedetään. Minkä ikäisestä lapsesta on kyse, ja mitä muuta oleellista lapsesta ilmoituksessa kerrotaan. Lisäksi atk-järjestelmästä tarkistetaan, onko lapsesta tai hänen perheestään aikaisempia tietoja.
- Toinen asia, mihin huomio kohdistetaan on lapsen tekemän rikoksen vakavuus.

Tekijässä huomio kohdistuu siis lapsesta saatavilla oleviin tietoihin kuten lapsen ikään ja muihin mahdollisiin aikaisempiin tietoihin. Iän merkitys tulkintaa tehdessä vaihtelee. Aikaisemmissa tiedoissa oleellista on se, onko lapsella kontrollaan muita rikoksia tai onko lapsesta tai hänen perheestään tiedossa muuta sellaista tietoa, jonka vuoksi tilanteeseen puuttumista pidetään välttämättömänä. Tekoa arvioitaessa huomio kohdistuu teon vakavuusasteeseen. Esimerkiksi onko kyse näpistyksestä vaiko ryöstöstä. Tulkintaa puuttumisen tarpeesta tehdään puntaroimalla sekä teon vakavuutta että lapsesta saatavilla olevia tietoja ja näiden merkitystä lapsen kokonaisvaltaisen tilanteen ja lapsen edun kannalta. Pyrin tiivistämään lapsen rikosta koskevan ilmoituksen tulkintaa kaaviossa 1.

Kaavio 1. Lapsen rikosta koskevan ilmoituksen tulkinta.

Ilmoituksen tulkintaa tehdään siis ensinnäkin sen perusteella, mitä lapsesta tiedetään. Onko lapsesta tai hänen perheestään aikaisempia tietoja sosiaalitoimessa? Ennalta tuntemattomien lasten kohdalla tulkintaa tehdään usein pelkän poliisilta saadun kirjallisen ilmoituksen perusteella, ja tällöin puuttumisen kannalta on ratkaisevaa teon vakavuusaste ja sen merkitys lapsen edun kannalta. Sellaisten lasten kohdalla, joista on jo aikaisempaa tietoa lastensuojelussa, ilmoituksen tulkintaa tehdään sekä nyt saadussa ilmoituksessa olevien että aikaisempien tietojen perusteella. Lapsesta ja perheestä voi olla lastensuojelussa hyvin monenlaista ja hyvin monesta eri syystä aikaisempaa tietoa. Tietoa voi olla aikaisemmista vastaavista teoista tai muista lapsen tai perheen ongelmista. Myöskin se, millaisesta aikaisemmasta tiedosta on kyse, vaikuttaa tehtävään tulkintaan. Useimmiten kuitenkin aikaisemmin tuttujen lasten kohdalla, kynnys puuttua myös yksittäiseen lievempään rikokseen on matalampi, kuin tuntemattomien lasten kohdalla. Näin etenkin, jos aikaisemman tiedon perusteella voidaan olettaa ettei asiaa kyetä perheen sisällä selvittämään.

Oleelliset huomiot lapsen tekemää rikosta koskevan ilmoituksen tulkinnassa kohdistuvat tekijän lisäksi rikoksen vakavuuteen. Vakava rikos tulkitaan sellaiseksi, että siihen tulee aina puuttua. Lievempien rikosten merkityksen tulkintaa ohjaa enemmän se, mitä lapsesta tai hänen perheestään ennalta tiedetään. Onko rikos ollut yksittäinen, onko niitä ollut useampia tai onko lapsesta tai hänen perheestään tiedossa muita sellaisia asioita, jotka velvoittavat lastensuojelua puuttumaan tilanteeseen.

”No siinä, että puututaanko tilanteeseen on ratkaisevaa se rikoksen vakavuus, toistuvuus, lapsen ikä ja muut mahdollisesti tiedossa olevat seikat, et jos meillä on esimerkiksi jotain tietoa jo jostain muusta syystä tästä perheestä.” (H2)

Poliisin lastensuojeluun tekemässä ilmoituksessa rikoksen tekijän tietojen ja teon vakavuuden arvioinnin lisäksi kiinnitetään huomiota myös siihen, kenelle poliisi on tapahtuneesta ilmoittanut. Ovatko vanhemmat saaneet tiedon? Oleellisia ovat myös mahdolliset kommentit siitä, miten lapsi ja vanhemmat ovat tekoon jälkeensä suhtautuneet sekä muut tapahtuneen kannalta oleelliset seikat. Jos esimerkiksi ensikertalainen lapsi on rikoksesta kiinnijäätään esittänyt katumusta ja vanhemmat ovat suhtautuneet tekoon riittävällä vakavuudella, tulkinta sosiaalitoimen tarpeesta puuttua perheen tilanteeseen pienenee.

Lastensuojelun roolia pidetään erityisen merkittävänä juuri alle 15-vuotiaiden tekemien rikosten käsittelyssä. Yksi tulkintaa ohjaava kriteeri on lapsen ikä. Lapsen iän merkitykselli-

syys ei kuitenkaan liity pelkästään ajatukseen rikosoikeudellista vastuukärajaa nuorempien eli alle 15-vuotiaiden rikoksiin syyllistyneiden lasten rikosten käsittelyn tärkeydestä. Sosiaalityöntekijöiden näkemyksissä oli havaittavissa eroavaisuuksia siinä, suhtaudutaanko rikosoikeudellista vastuukärajaa nuorempien lasten tekemiin rikoksiin erilailla kuin rikosoikeudellisessa vastuussa olevien nuorten tekemiin rikoksiin.

”En mä hirveesti mieti sitä siinä työskennellessä, sitä mä mietin, et ne on kaikki lapsia ja nuoria ja ne kuuluu meidän selvittää. Et oikeushan niihin suhtautuu eritavalla, mut lastensuojelussa mun mielestä mä suhtaudun niihin suunnilleen samanlailla.” (H2)

Toisten mielestä tällä ikärajalla ei ollut suurtakaan merkitystä oman työn kannalta, toiset taas pyrkivät priorisoimaan alle 15-vuotiaita ja pitivät heidän rikoksiinsa puuttumista erityisen tärkeänä.

”Mä mietin sitä siinä mielessä, et jos on yli viistoista ni silloinhan poliisit on kyllä puhutellu ja antanu sakot ja muut systeemit seuraa, et siinä mielessä silloin tietää, et sitä asiaa jossain päin kuitenkin hoidetaan, et vaikkei täällä meillä sitten.” (H1)

”Jos vaakakuppia pitää ajatella, niin se on se alle 15-vuotias, että tuota ni hän ei vielä välttämättä ymmärrä sitä tekonsa seurausta ja hänellä on vielä niinkun mahdollisuus ennen viit-tätoista vuotta korjata sitä juttuaan ettei tule merkintää.” (H5)

Ikärajan merkityksestä esitettiin kahdenlaisia tulkintoja. Toiset sosiaalityöntekijöistä ajattelivat, että lastensuojelussa tulee puuttua alle 15-vuotiaiden lasten tekemiin rikoksiin erityisen vakavasti. Toisten mielestä taas lasten ja nuorten tekemiin rikoksiin tulee aina puuttua vakavasti huolimatta siitä, onko syylliseksi epäilty rikosoikeudellisessa vastuussa vai ei. Käytännössä kuitenkin kaikkiin nuorten tekemiin rikoksiin ei lastensuojelun resurssiongelmien vuoksi voida puuttua samalla vakavuudella ja tämän vuoksi ilmoituksia joudutaan priorisoidaan. Tällöin alle 15-vuotiaiden rikoksiin puuttuminen priorisoidaan ensisijaiseksi. Priorisointia perustellaan sillä, että yli 15-vuotiaat ovat muun seuraamusjärjestelmän piirissä, jolloin heidän tekemiä rikoksia käsitellään aina jossain muualla, jos ei lastensuojelussa.

Tekijästä ja teosta tehdyn tulkinnan pohjalta lastensuojelun sosiaalityöntekijät päättävät lastensuojelun tarpeesta puuttua tilanteeseen. Voidaanko asiaan kenties olla puuttumatta, riittääkö kirje lapsen vanhemmille vai onko tarve kutsua perhe toimistolle neuvottelemaan asiasta

ja jatkosta. Jatkotoimenpiteiden suunnittelussa ei kuitenkaan aina ole kyse pelkästään lapsen tilanteen ja tehdyn rikoksen arvioinnista, vaan siihen vaikuttavat myös aika ja muut resurssit. Lastensuojelun kaventuneet reunaehdot pakottavat työntekijät priorisoimaan tehtäviään, joka saattaa osaltaan johtaa asiakkaiden eriarvoiseen kohteluun. Lastensuojelun resursseihin liittyvää tematiikkaa tarkastelen lähemmin kappaleessa 6.2.3, jossa pohdin lastensuojelun mahdollisuuksia vastata lapsirikollisuuden haasteeseen.

Haastatteluissa tuli selvästi ilmi, ettei lastensuojelussa ole yhtenäistä linjaa lasten rikollisuuden käsittelyssä, mikä voi olla ongelmallista, mutta tavallaan ymmärrettävääkin. Lasten rikollisuuden käsittelyssä on kuitenkin kyse työntekijöiden tekemistä tulkinnoista ja määrittelyistä, jotka ohjaavat toimintaa. On ymmärrettävää, että tulkinnat ja toimenpiteet vaihtelevat, työntekijöiden tehdessä tulkintatyötä omista yksilöllisistä lähtökohdistaan. Toisaalta toiminnan yksilöllisyys ja yhtenäisen linjan puuttuminen mahdollistaa myös sen ettei kaikkien lasten tekoihin puututa samalla vakavuudella, joka aiheuttaa rikokseen syyllistyneiden lasten eriarvoista kohtelua.

6.2.2 Tulkintoja ongelman omistajuudesta

Lapsirikollisuudessa on kysymys ongelmasta, jonka omistajuutta jaetaan yhteiskunnassa eri tahojen kesken. Se, että lastensuojelulla on keskeinen rooli lasten rikollisuuden käsittelyssä ja siihen puuttumisessa, ei kuitenkaan tarkoita, että se toimisi yksin ongelman parissa. Ongelman omistajuutta jaetaan paitsi rikokseen syyllistyneen lapsen perheen, niin myös erilaisten viranomaisten ja asiantuntijoiden kesken. Eri tahoille on määrittynyt omat roolinsa rikoksiin syyllistyneiden lasten parissa työskenneltäessä.

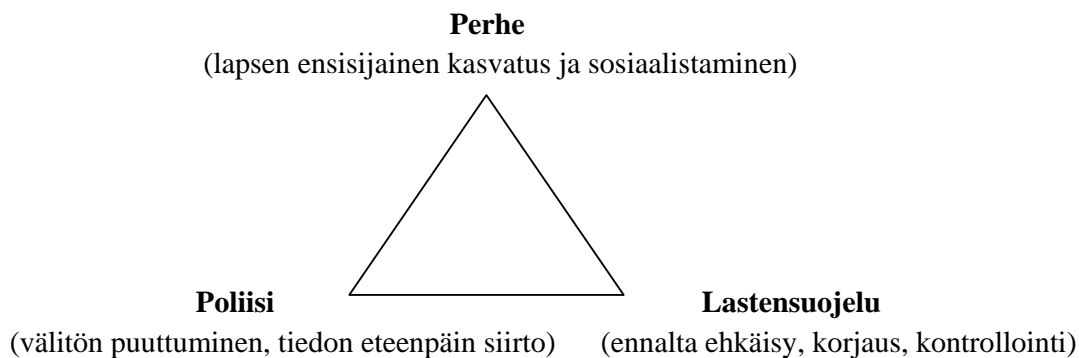
”Kyllä se meille kaikille jollakin tapaa kuuluu, siis meille kaikille, jotka toimitaan lasten kanssa, niinku poliisille, meille, koululle, mut et päävastuu on musta siellä lähikasvattajilla, lapsen vanhemmilla taikka ketkä siinä nyt lapsen huoltajina ovat.” (H7)

Lastensuojelun sosiaalityöntekijät tekevät tulkintatyötä paitsi tehdyn rikoksen luonteesta, niin myös ongelman omistajuudesta eli siitä, kenelle asian käsittelyn ensisijassa katsotaan kuuluvan. Sosiaalityöntekijöiden tulkinnoista nousee esiin ”kolmio”, jonka kärkien välillä lapsirikollisuusongelman omistajuutta ensisijaisesti jaetaan lastensuojelutyön arjessa. Näiden kolmion osatekijöiden eli poliisin, perheen ja lastensuojelun roolit lapsirikollisuuteen puuttuttaes-

sa nousivat haastatteluissa erityisen selvästi esille. Kullakin taholla nähdään olevan oma roolinsa lasten rikosten käsittelyssä. Sosiaalityöntekijät tulkitsevat lapsirikollisuutta työnjaollisesti jaettavan ensisijaisesti näiden kolmen tahon välillä.

Poliisille katsotaan kuuluvaksi välitön puuttuminen tekoon heti tapahtuneen jälkeen. Poliisin kuuluu selvittää tapahtumien kulku ja siirtää asian varsinainen käsittely ensisijaisesti lapsen perheelle. Tieto tapahtuneesta välitetään myös lastensuojelulle. Perheen odotetaan toimivan lapsen ensisijaisena kasvattajana ja käsittelevän asiaa niin, ettei muiden tahojen tarvitse siihen enää puuttua. Lastensuojelu kuitenkin puntaroi omista lähtökohdistaan lapsen tekoa, sen merkitystä ja perheen kykyä puuttua asiaan, ennen kuin päättää tarpeestaan puuttua tilanteeseen. Pyrin tiivistämään ajatusta ”kolmiosta” kaaviossa 2. jossa on esitettyinä kolmion osatekijät ja tiivistetysti heidän roolinsa lapsirikollisuusongelman käsittelyssä.

Kaavio 2. Sosiaalityöntekijöiden tulkinta lapsirikollisuuden omistajuuden jakautumisesta eri tahojen välillä.

Useimmiten ensimmäisenä nuoren tekemään rikokseen puuttuu poliisi, jolle tehdään ilmoitus tapahtuneesta rikoksesta. Poliisin velvollisuus on puuttua myös alle 15-vuotiaiden rikoksiin. Tässä tutkimuksessa en lähtenyt selvittämään poliisin toimintatapoja, ja siksi perustankin käsitykseni poliisin toiminnasta aikaisemman tutkimuksen varaan. Marttusen (2002, 87) mukaan poliisin rooli on alle 15-vuotiaiden rikokseen syyllistyneiden kohdalla toimittaa esitutkinta, kun sille tehdyn ilmoituksen perusteella tai muutoin on syytä epäillä, että rikos on tehty. Esitutkinnan aloittamiseen kuuluu useita eri vaiheita eli rikoksen ilmoitusvaihe, rikosilmoituksen kirjaamisvaihe ja varsinainen päätöksenteko esitutkinnan aloittamisesta. Rikosilmoituksen voi tehdä rikoksen asianomistaja, muu henkilö tai poliisi kenttäpartioinnissa tekemiensä havaintojen pohjalta. Esitutkinnassa selvitetään rikos, sen teko-olosuhteet, ketkä ovat

asianosaisia, rikoksella aiheutettu vahinko tai mahdollisesti saavutettu hyöty sekä asianosaisen mahdollinen yksityisoikeudellinen vaatimus.

Kaikissa rikoksissa ei rikosilmoituksen tekohetkellä ole tiedossa rikoksesta epäiltyä ja jatko-toimenpiteet vaihtelevatkin hieman riippuen rikoksen ilmitulotavasta. Niissä tapauksissa, joissa nuori tavoitetaan välittömästi heti rikoksen tavoittamisen jälkeen, häntä kuullaan alustavasti jo ennen varsinaista poliisiasemalla tapahtuvaa kuulustelua. Muissa tapauksissa ensimmäinen tehtävä on nuoren tavoittaminen ja kutsuminen kuulusteluun. Tässä vaiheessa tai rikoksen kirjaamisvaiheessa, poliisi saattaa olla yhteydessä sosiaalitoimeen ja nuoren vanhempiin. Silloin kun nuori on tavoitettu välittömästi rikoksen teon jälkeen ja häntä on alustavasti kuultu rikoksen johdosta, poliisi vie nuoren useimmiten kotiin. Seuraavana vaiheena on rikoksesta epäillyn kuulustelu poliisi asemalla, jossa lain mukaan tulee olla mukana kuulustele-
van poliisitutkijan lisäksi kuulustelutodistaja, lapsen tai nuoren vanhemmat sekä sosiaalilautakunnan edustaja. Esitutkintaviranomaisen on myös viipymättä toimitettava kuulustelu-pöytäkirja sosiaalilautakunnalle. Useimmiten käytäntö on sellainen, että kuulustelupöytäkirja toimitetaan sosiaalitoimeen esitutkinta pöytäkirjan valmistuttua. Käytännössä sosiaalitoimi voi saada tiedon nuoren tekemästä rikoksesta kolmessa eri vaiheessa: kirjaamisen jälkeen, kuulusteluvaiheessa taikka esitutkintapöytäkirjan valmistuttua. Myös lapsen vanhempiin voidaan olla yhteydessä erivaiheissa ja yhteydenottajana voi olla joko poliisi tai sosiaalityöntekijä. (Marttunen 2002, 88.)

Esitutkintaa lukuun ottamatta poliisin mahdollisuudet puuttua lapsen tekemiin rikoksiin ovat vähäiset. Esitutkintaankin liittyy muutamia huomioonotettavia seikkoja. Ensimmäinen tutkinta voidaan jättää tekemättä, jos teko ei täytä rikoksen tunnusmerkistöä, se tulkitaan vähäpätöiseksi, rikoksen syyteoikeus on selvästi vanhentunut tai asianomistajalla ei ole ilmoitetun asianomistajarikoksen johdosta rangaistusvaatimusta. Toiseksi rikosasia voidaan määrätä hoidettavaksi suppeaa tutkintaa käyttäen. Lapsen kuulustelemisen pääperiaate on että kuulustelusta on mahdollisimman vähän haittaa lapselle. (Harrikari 1999, 46, 49.)

Tutkimukseeni haastateltujen sosiaalityöntekijöiden mielestä poliisilla on tärkeä rooli lasten rikollisuuteen puuttuessa. Lasten rikollisuuteen puuttumisen näkökulmasta poliisin rooli on ensisijainen, koska se yleensä saa ensimmäisenä tiedon tapahtuneesta.

”Elikä poliisihan tavallaan ensimmäisenä tietää sen, et siinähan musta on ensimmäinen semmonen puuttumisen paikka ja kyl musta sen poliisin puuttumisen merkitys on just etenkin

lapsille valtava.” (H5)

Poliisi jo väliintulollaan puuttuu tapahtuneeseen rikokseen ja sen käsittelyyn. Lisäksi poliisin tehtävä on selvittää tapahtumien kulku ja puhutella rikokseen syyllistynyttä nuorta. Poliisilla on perinteisesti ajateltu olevan auktoriteettia, ja etenkin nuorten parissa poliisilla uskotaan olevan myös niin sanottua pelotevaikutusta. Välittömän puuttumisen ja tilanteen selvittämisen lisäksi poliisin tehtävä on välittää tieto tapahtuneesta rikoksesta lapsen perheelle ja lastensuojeluviranomaisille.

”Se on hyvä, et poliisi puuttuu. Mä luulen, et jo se on ihan tehokas keino, et ihan pienestäkin joutuu vastuuseen ja saa poliisin puhuttelun.” (H6)

”Ja must sekin on puuttumista, et se poliisi ottaa yhteyttä siihen perheeseen ja antaa sen vastuun niinkun siellä hoitaa ja käsitellä sitä asiaa.” (H5)

Lastensuojelun sosiaalityöntekijät pitävät tärkeänä, että vastuu tapahtuneen rikoksen käsittelystä siirretään poliisilta ensisijaisesti lapsen perheelle. Poliisin puuttumisen jälkeen ensisijaisen vastuun lapsen tekemän rikoksen käsittelystä katsotaan olevan vanhemmilla. Lastensuojelu puuttuu tilanteeseen vasta, kun tulkitaan ettei asiaa kyetä perheen kesken hoitamaan. Lapsirikollisuus tulkitaan ensisijaisesti perheen ongelmaksi.

”No se on ihan selkee juttu, että vastuu lasten käyttäytymisestä on vanhemmilla. Mitä pienempi lapsi, niin sitä suurempi on se vanhempien vastuu.” (H7)

”Sehän on se tavallisin tapa, että vanhemmat siellä kotona, perheessä selvittää nämä asiat eikä siihen tarvitakaan ketään muita, sehän se on hyvä, jos se menee niin.” (H1)

Edellä esitetyt otteet haastatteluista tuovat selkeästi esiin sitä, miten tärkeänä lapsen perheen roolia pidetään lapsen tekemän rikoksen käsittelijänä. Rikoksen käsittelyä pidetään ensisijaisesti perheen asiana. Oletetaan, että ongelma kyetään perheen sisällä hoitamaan ja toivotaan, että perhe on tarvittaessa aktiivisesti mukana ongelman käsittelyssä silloin, jos asiaan päätetään lastensuojelusta käsin puuttua. Perheen roolia pidetään ensisijaisena ja erityisen tärkeänä rikoksiin syyllistyvien lasten kannalta, ja perheen roolin tärkeys on myös läsnä silloin, kun tulkitaan, että asiaan tulee puuttua myös lastensuojelullisin keinoin. Silloin lapsen perhe on ensisijainen yhteistyötaho, ja lastensuojelun rooli on perheen roolia tukeva. Perheen rooli voi

muodostua ongelman omistajuuden näkökulmasta myös ongelmalliseksi. Näin silloin, kun perhe ei näe ongelmaa tai ei halua asiaan puututtavan ulkopuoliselta taholta.

”Kyllähän täs on ollu sellasiakin perheitä, missä vanhemmat ei pidä rötöstelyä minää ongelmana ja saattaa harrastaa sitä itsekin. Turha siinä silloin on kauheesti hosua, et se on sen perheen kulttuuria. Et kun ei voi pakottaa, niin ei siinä alkuun voida paljoakaan ja sit kun rupee ynnää niitä, niin on ajatellu et parempi jättää tuo yks tuossa vähän vähemmälle hosumiselle, et sit voi auttaa lukumäärällisesti aika montaa muuta.”(H3)

”Ongelma on vanhemmat, jotka ei pysty tai halua halua nähdä ongelmaa. Kun ollaan toisella puolella vanhempien ja nuoren kanssa, niin silloin se auttaminen on hirveen vaikeeta, oikeestaan se on mahdotonta sellasessa tapauksessa.” (H6)

Edellä olevat sitaatit kuvaavat paitsi perheen roolin, niin myös yhteistyöhenkisyiden tärkeyttä, jotta perheen tilanteeseen ja lapsen rikolliseen käyttäytymiseen voitaisiin puuttua tehokkaasti jo riittävän varhaisessa vaiheessa. Useimmiten perheet ovat kuitenkin lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kokemuksen mukaan olleet aktiivisesti mukana ongelman käsittelyssä ja halunneet apua tilanteeseen.

Siinä vaiheessa, kun lastensuojelun työntekijä tulkitsee, että lastensuojelusta käsin on tilanteeseen puututtava, jaetaan ongelman omistajuutta edelleen erilaisten yhteistyötahojen kesken, joita ovat muun muassa koulu, nuorisotyöntekijät ja perhetyöntekijät. Erityisesti koulun roolia lasten rikollisuuden käsittelijänä ja ehkäisijänä pidetään merkittävänä, onhan koulun tehtävänä kasvattaa lapsia ja opettaa heille sosiaalisia taitoja. Myöskin nuorisorikostoitunkunta korostaa koulun merkitystä perheen merkityksen ohella. Kaikki lapset viettävät kehityksensä kannalta tärkeät vuotensa koulussa ja siellä heidän käyttäytymisestään, myös ongelmaoirehtimisesta voidaan tehdä havaintoja ja toteuttaa varhaista puuttumista. (Komitean mietintö 2003:2, 210.) Tämän vuoksi sosiaalityöntekijät pitivät tärkeänä, että koulusta ilmoitetaan varhaisessa vaiheessa nuorten mahdollisista ongelmista.

Laurosen & Pietarilan (1994, 13) mukaan tulkinnot ongelman omistajuudesta heijastavat yhteiskuntamme kulttuuri- ja arvomaailmaa, joka lähtee siitä, että ensisijainen vastuu lapsista on heidän vanhemmillaan.

” Mun mielestä kaikista isoin vastuu on vanhemmilla, mut jos ei vanhemmat siihen kykene ja

ota kantaa niin se on lastensuojelu silloin.” (H5)

Kun vanhempien voimavarat eivät riitä, velvoittaa laki kuntien sosiaalitoimea joko osittaiseen tai täydelliseen vastuuseen lapsen kasvun ja kehityksen turvaamiseksi.

6.2.3 Lastensuojelun mahdollisuuksista vastata lapsirikollisuuden haasteeseen

Alle viisitoistavuotiaiden tekemä rikollisuus eli lapsirikollisuus on institutionalisoitu lastensuojeluun, mutta mitkä ovat sen mahdollisuudet vastata lapsirikollisuuden haasteeseen eli toimia ongelman parissa. Lasten tekemien rikosten käsittely on kuitenkin vain yksi osa lastensuojelun laajaa työkenttää. Mielenkiintoista onkin, mitä lastensuojelun työntekijät ajattelevat lasten rikosten käsittelystä lastensuojelussa ja sen mahdollisuuksista toimia lapsirikollisuuden seuraamuksena?

Lastensuojelun reunaehdot ovat viimeisten vuosikymmenien aikana kaventuneet osittain lamankin seurauksena. 1990-luvun alkupuolen muutokset ovat paitsi kaventaneet lastensuojelun resursseja, niin samalla myös lisänneet lastensuojelun työmäärää. Lamavuodet toivat tullessaan monenlaisia ongelmia muun muassa lisääntyneet perheiden ongelmat, jotka työllistivät lastensuojelua. Lastensuojelu kamppailee vaikean haasteen edessä. Kuinka selviytyä yhä pienemmin resurssein yhä suurempaa määrää, yhä suurempia ongelmia vastaan. Toivottomuus ja työuupumuksen riski on kasvanut. Kaikkeen ei ole mahdollista puuttua, ja tilanteita joudutaan priorisoimaan. Haastatteleman lastensuojelun sosiaalityöntekijät kuvasivat lastensuojelua tällä hetkellä enemmänkin korjaavaksi kuin ennaltaehkäiseväksi. Yhä enemmän tehdään korjaavaa työtä, joka vie aikaa ja resursseja ennaltaehkäisevältä työltä. Toisaalta ennaltaehkäisevän työpanoksen vähyys voidaan nähdä myös korjaavaa työn määrää lisäävänä. Ihmisten ongelmiin ei ole aina mahdollista puuttua riittävän varhaisessa vaiheessa, jolloin ne pääsevät kasvamaan suuriksi, vaikeammin ratkaistaviksi ja lastensuojelullisestakin näkökulmasta työläiksi.

Lastensuojelun ongelmat, ajanpuute ja muu resurssipula, vaikuttavat myös lapsirikollisuuden käsittelyyn. Lastensuojelua pidetään hyvänä paikkana puuttua alle viisitoistavuotiaiden lasten tekemiin rikoksiin ja niihin puuttumisen ongelmat juontavatkin ihan muista seikoista, kuten lastensuojelun kaventuneista reunaehdoista. Lastensuojelun mahdollisuuksia puuttua lasten tekemiin rikoksiin kuvattiin haastatteluissa muun muassa seuraavasti.

”Kyl musta lastensuojelu on ihan hyvä paikka puuttua näihin juttuihin ja musta puuttumisen mahdollisuudetkin olis ihan hyvät, jos vaan olis aikaa kaikkeen. Meil vois myös olla enemmän keinoja ja resursseja tähän asiaan. Nyt meidän työtilanne on sellanen, et nää on just niitä mitä me ei ehitä.” (H6)

”Ei meil oo lastensuojelussa resursseja puuttua yhtään mihinkään riittävän ajoissa.” (H4)

”Ei se riittävä oo varmaan silloin, kun ei oo tarpeeks resursseja et vois puuttua kaikkiin tapuksiin samanlailla.” (H2)

”Etenkin näpistysilmoituksia tulee niin paljon, et siihenhän se kaikki aika menis, jos niitä kaikkia alettais penkomaan.” (H3)

Edellä esitetyt sitaattit kuvaavat mielestäni osuvasti lastensuojelun tilaa. Aikaa tai muita resursseja ei ole tarpeeksi, jotta lasten tekemiin rikoksiin voitaisiin puuttua riittäväällä vakavuudella ja tarpeeksi ajoissa. Etenkin lievät rikokset jäävät vähemmälle huomiolle. Liian suuret asiakasmäärät ja ajanpuute koetaan ongelmakohdiksi lastensuojelussa. Lastensuojelun sosiaalityöntekijät ajattelevat, että lasten rikollisuuteen tulisi puuttua ajoissa, mikä tarkoittaa jo lieviinkin rikoksiin puuttumista, mutta käytännössä siihen ei aina kyetä, vaan lasten rikolliseen käyttäytymiseen puututaan vasta, kun ilmoituksia kerääntyy samasta lapsesta useampia. Yleensä esimerkiksi lapsen näpistelyyn puututaan vasta, kun toinen tai kolmas näpistysilmoitus saapuu lastensuojelun sosiaalityöntekijän tietoon.

”Se toivomus on ihan poliisiltakin tullu, et puututtas ajoissa, et saatais se kierre katkastua niihin ensimmäisiin näpistyksiin. Mut meidän työtilanne on se, et nää asiat on valitettavasti just niitä mitä me ei ehitä, mut ois kiva jos ois aikaa ottaa ne tähän. Et karkkivarkaitahan ne kaikki on joskus ollu ja siihen se olis vielä mahdollista pysäyttää.” (H6)

Ilmoituksia tulee paljon ja varhaisessa vaiheessa. Jo ensimmäiseen rikokseen puuttumista pidetään tärkeänä, mutta käytännössä se on kuitenkin usein mahdotonta. Vaikka tiedetään, että rikoskierre olisi helpointa katkaista heti alkuunsa, niin näin ei useinkaan toimita, vaan asia jää odottavalle kannalle. Odotetaan ja toivotaan, että vanhemmat kotona kykenevät asian hoitamaan. Osin tämä johtuu myös ongelman ja sen omistajuuden määrittämisestä, mutta pääasiallisesti puuttumattomuus juontaa kuitenkin lastensuojelun puutteellisista resursseista.

Vaikka tiedetään, että tilanteisiin tulisi puuttua mahdollisimman nopeasti, niin pahimmassa tapauksessa työtilanteesta riippuen voi mennä useita viikkoja, ennen kun asiaa voidaan alkaa selvittämään.

Mikä resursseissa sitten mättää? Ensinnäkin ilmoituksia tulee niin paljon ettei kaikkiin ole mahdollista puuttua. Aikaa ja työntekijöitä on riittämättömästi. Toisaalta myös puuttumisen keinot ovat rajallisia. Haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden soveltamat avohuollon tukitoimet ovat pitkälti perhetyötä. Perhetyö on koettu hyväksi työskentelytavaksi, jota voidaan muokata perheen tarpeiden mukaan, mutta silti tarvetta olisi myös useammille erilaisille työskentelymuodoille. Sosiaalityöntekijöiden mukaan tämän hetkinen tilanne on kuitenkin suhteellisen hyvä eri tukitoimien kannalta. Kuitenkin paitsi, että toivotaan lisää työmenetelmiä, niin toivotaan myös enemmän resursseja jo olemassa oleviin menetelmiin. Nykyisessä tilanteessa avohuollon tukitoimenpiteitä ei kyetä tarjoamaan ihan kaikille niitä tarvitseville tai ainakin asiakkaat joutuvat niitä jonottamaan. Mitä lastensuojelussa tulisi sitten parantaa, jotta tilanne muuttuisi paremmaksi?

”Työntekijöitä tarvittais lisää selvittää näitä ilmoituksia ja myös ihan kentälle näiden nuorten pariin.” (H2)

”Tää on raskasta työtä eikä me olla mitään koneita jotka jaksais aina vaan. Lisää ihmisiä me eniten kaivattas tänne kentälle tätä työtä tekemään.” (H7)

”Lisää erilaisia työvälineitä kaivataan, et meil on aika ykstoikkoiset nää mahdollisuudet.” (H6)

”Enemmän yhteistyötä eri tahojen kanssa ja enemmän tietämystä näistä rikoksiin ja seuraamukseen liittyvistä asioista.” (H5)

Sosiaalityöntekijöiden mukaan tilannetta voitaisiin parantaa lisäämällä lastensuojelun resursseja, niin työntekijöitä kuin työmenetelmiäkin. Erityisesti toivotaan lisää työntekijöitä jakamaan suuria asiakasmääriä, jolloin asiakkaiden tilanteisiin voitaisiin puuttua entistä tehokkaammin ja jo varhaisessa vaiheessa. Aikaa toivottaisiin riittävän paitsi korjaavaan niin myös ennaltaehkäisevään lastensuojeluun. Kentälle toivotaan enemmän toimintaa nuorten pariin, jolla voitaisiin ennaltaehkäistä nuorten rikollista käyttäytymistä ja muita ongelmia. Sosiaalityöntekijät toivovat myös enemmän yhteistyötä eri tahojen välille sekä enemmän tietämystä

toisten tahojen toiminnasta.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden mielestä lastensuojelulain 14. ja 16. pykälä, jotka määrittelevät avohuollollisten toimenpiteiden sekä huostaanoton edellytyksiä, ovat riittävän selkeitä ja niiden suomia keinoja osataan soveltaa myös rikoksilla oireileviin lapsiin. Lasten rikoksiin puuttumattomuudessa ei olekaan kyse siitä, ettei lastensuojelulakia osattaisi tulkita, vaan kyse on nimenomaan puutteellisista resursseista.

Kukaan haastattelemistani sosiaalityöntekijöistä ei ollut tietoinen nuorisorikostoimikunnan mietinnössä harkittavaksi esitetystä kunnalle asetettavasta velvollisuudesta järjestää neuvottelutilaisuus, johon kutsuttaisiin lapsen ja hänen vanhempien lisäksi erilaisia viranomaisia ja asiantuntijoita, aina kun lastensuojelun tietoon tulee alle 15-vuotiaan tekemäksi epäilty vähäistä huomattavampi rikollinen teko tai rikollisen toiminnan jatkaminen. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden mielestä asetettava velvollisuus ei juurikaan muuttaisi nykyisiä toimintalinjoja. Mielenpito neuvottelun järjestämisen lakisäätämistä jakeantui kuitenkin kahtia.

”Must toi ois hyvä toi laki, oikein hyvä ajatus, ois se aika vaikuttava, et kyl se kuulostaa tosi laadukkaalta työltä ja toisaalta myös pakottais toimimaan.” (H6)

”Mehän tehdään käytännössä noin, et ei se muuttais meidän toiminnassa mitään ja toisaalta ei se lainsäädäntö välttämättä mitään auta, kun kyse on yleensä siitä ettei oo tarpeeks resursseja. Ei se laki silloin mitään auttas, et saahan niitä lakipykälä rustata.” (H1)

Toisten mielestä kyseenomaisen neuvottelutilaisuuden lakisäätäminen olisi hyvä asia ja pakottaisi toimimaan ajoissa. Toisten mielestä se taas olisi jokseenkin tarpeetonta, sillä onhan lasten rikollisuuteen puuttumattomuudessa kyse pääasiassa puutteellisista resursseista, eikä tämän kaltaisten lakien säätäminen silloin ratkaise lastensuojelun todellisia ongelmia.

6.3 Tulkinta lastensuojelun tarpeesta lapsirikollistyyppittäin

Tämän luvun tarkoitus on syventää edellisiä analyysilukuja. Tarkoitus on kuvata aineistostani teemoittelun ja luokittelun avulla esiin nostamieni neljän lapsirikollistyyppin avulla tarkemmin sitä, millaisia elementtejä on läsnä, kun lastensuojelussa puntaroidaan lastensuojelun roolia

lapsen tekemän rikoksen käsittelijänä? Millaiseksi kunkin lapsirikollistyyppin tekemän rikoksen luonne määritellään ja miten ongelman omistajuutta jaetaan? Mikä on lastensuojelun rooli kussakin tapauksessa ja mitkä seikat vaikuttavat lastensuojelulliseen puuttumiseen? Lisäksi tarkastelen sitä, millaisin keinoin tarvittaessa puututaan ja miten lastensuojelun toimintaa kussakin tapauksessa perustellaan.

Lapsen tekemän rikoksen määrittäminen alkaa siis rikoksesta tehdyn ilmoituksen tulkinnalla. Ilmoituksessa huomio kohdistuu tietoihin tekijästä ja teon vakavuudesta. Teon vakavuus, aikaisemmat ilmoitukset ja tiedot perheestä vaikuttavat tehtävään tulkintaan. Tämä johtaa määritelmään rikoksen tehneestä lapsesta ja ongelman luonteesta, joka puolestaan vaikuttaa edelleen tulkintaan ongelman omistajuudesta sekä lastensuojelun tarpeesta puuttua tilanteeseen.

Sosiaalityöntekijöiden tekemiä määritelmiä rikoksiin syyllistyneistä lapsista olen jakanut neljään luokkaan, joita kutsun satunnaisiksi hairahtajiksi, kokeilijoiksi, pikkuilkimyksiksi ja uraputkeen kurkistajiksi.

1. *Satunnaiset hairahtajat.* Tekevät yhden rikoksen, joka on yleensä lievä. Eivät kiinnijäättyään enää palaa ”markkinoille”. Lapsesta ei ole aikaisempia ilmoituksia tai muutenkaan tietoa lastensuojelussa.
2. *Kokeilijat.* Syyllistyvät rikokseen ensimmäistä kertaa, mutta lastensuojelussa on jo aikaisempaa tietoa lapsesta ja/tai hänen perheestään.
3. *Pikkuilkimykset.* Ovat epäiltyinä useita kertoja enimmäkseen lievistä rikoksista.
4. *Uraputkeen kurkistajat.* Tekevät rikoksia laidasta laitaan ja heillä on usein myös muita ongelmia (ongelmien kasautumista). Tilanteeseen puututtu useaan otteeseen ja eri keinoin, mutta tuloksetta. Puuttumisesta huolimatta lapsi jatkaa rikosten tekoa.

Samankaltaisia luokitteluja on käytetty myös aikaisemmissa nuoria rikollisia koskevissa tutkimuksissa (ks. Harrikari 1999a, 95 ja Laitinen & Nyholm 1995, 59-61), tosin näissä asioita ei ole tarkasteltu lastensuojelun näkökulmasta.

6.3.1 Satunnaiset hairahtajat

Satunnaisilla hairahtajilla tarkoitan sellaisia lapsia, joista ilmoitus tehdystä rikoksesta on en-

simmainen, eikä heistä ole muutakaan aikaisempaa tietoa lastensuojelussa. Satunnaisesti hairahtajaksi tulkitun lapsen teko on useimmiten lievä, eikä sen tulkita vaarantavan lapsen terveyttä tai kehitystä. Useimmiten lastensuojelun työntekijöiden kokemuksen mukaan teko jää myös ainoaksi. Lastensuojelussa, lapsen tekemää yksittäistä lievää rikosta koskevan ilmoituksen tulkinnalle, on ominaista se, että tällaisia tekoja normalisoidaan ja niiden katsotaan jossain määrin kuuluvan normaaliin nuoruuteen. Yksittäinen lievä rikos ei saa ongelmatuomiota eikä siihen puuttumista lastensuojelusta käsin pidetä välttämättömänä.

Hairahduksen arvioinnissa työntekijät kertoivat käyttävänsä apuna ammattitaitoa, koulutusta ja kokemusta. Sosiaalityöntekijät ajattelevat ettei hairahtajiksi tulkittujen lasten tekemiin rikoksiin tarvitse puuttua samalla vakavuudella kuin muiden lapsirikollistyyppien rikoksiin.

”Mun mielestä siinä voi käyttää sitä harkintaa, et jos ihan selvästi näkyy, et siinä on tapahtunu mun mielestä sellanen niinkun hairahdus, niin ei siihen silloin mun mielestä tarvi kaaheen rankasti puuttua.” (H2)

Toiset sosiaalityöntekijät tulkitessaan lapsen hairahtajaksi, eivät tee muuta kun kirjaa tulleen ilmoituksen ylös. Toisten työntekijöiden mielestä taas hairahtajan kotiin riittää ilmoitus saadusta lastensuojeluilmoituksesta. Useimmiten ilmoitus kotiin lähetetään kirjeen muodossa ja siinä kerrotaan mistä ja miksi lastensuojeluilmoitus on tullut ja että se on kirjattu ylös tilanteen seuraamista varten. Lisäksi kirjeessä kehoitetaan vanhempia keskustelemaan tapahtuneesta lapsensa kanssa ja tarvittaessa ottamaan yhteyttä oman alueensa lastensuojelun sosiaalityöntekijään, joka voi auttaa perhettä asian käsittelyssä. Sosiaalityöntekijät uskovat ja toivovat, että hairahtajaksi tulkitun lapsen vanhemmat suhtautuvat tehtyyn rikokseen riittävällä vakavuudella ja ovat ratkaisevassa asemassa asian käsittelyssä. Ongelman omistajuuden katsotaan ensisijaisesti olevan lapsen perheellä. Kotiin lähetettävää kirjettä pidetään jonkinlaisena lainpykälän noudattamisena ja seurauksena resurssien puutteesta, mutta sillä uskotaan myös olevan valtaa ja vanhempia herättelevää vaikutusta. Eräs lastensuojelun sosiaalityöntekijä tulkitsi asiaa seuraavasti.

” Vanhempien herättelemine on tärkeetä, et tietääks ne, et mitä niiden lapsi vapaa-aikana touhuilee. Kyl mä uskon, et sil kirjeelläkin on iso merkitys, kun siin lukee, et asia on kirjattu tonne. Ainakin semmosille tavallisille ihmisille se on ihan hirveetä, että kirje lastensuojelusta.” (H1)

Haastattelemieni työntekijöiden mukaan ne vanhemmat, joille lähetetään kotiin kirje, tuskin koskaan ottavat yhteyttä lastensuojeluun kirjeen saatuaan. Samainen sosiaalityöntekijä tulkit-
si asiaa seuraavasti, kun kyseenalaistin kirjeen merkitystä.

”Mut, että voihan se olla niinkin ja toivottavasti se onkin niin, että nää tälläiset, et jos on yksittäinen teko ja, et on ihan niinku tavallisesta perheestä oleva nuori kyseessä, ni hän on tosiaanki sit vaan kerran sortunu näpistämään tai ehkä pari kertaa, ennenku on jääny kiinni. Mutta että sehän se on se tavallisin tapa ja toivotuin tapa, että vanhemmat siellä kotona perheessä selvittää nää asiat.” (H1)

Sosiaalityöntekijöiden mielestä kirje on silloin tehnyt tehtävänsä, jos asiaa viimeistään sen johdosta käsitellään kotona. Vaikka vanhemmat todella harvoin ottavat kirjeen saatuaan yhteyttä lastensuojeluun, pidetään sen lähettämistä silti tärkeänä. Sillä halutaan viestittää, että jos vanhemmat kokevat tarvitsevansa apua asian käsittelyssä, sitä on heille tarjolla. Pitkälti kuitenkin uskotaan, että tällaiset asiat kyetään perheiden sisällä selvittämään, eikä lastensuojelun silloin tarvitse niihin sen enempää puuttua.

”Se on hirveen hyvä, jos tulee soitto kotoa. Silloinhan se huoli on noussu ja halutaan niinku tavallaan tietää, et onks täs jotain muuta tai mitä muita kysymyksiä voi olla. Mun mielestä silloin se kirje on tehny tehtävänsä, siitä on opetusta jossakin määrin saatu ja pysähdystä siihen, et se tilanne on tämmönen.” (H5)

Lastensuojelun puuttumattomuudessa lapsen tekemään yksittäiseen lievään rikokseen on kyse, paitsi teon vähäisyyden tulkinnasta ja perheen merkityksen korostamisesta, niin myös käytännöllisistä seikoista kuten resurssien riittämättömyydestä. Monet lastensuojelun työntekijöistä nostivat puuttumattomuuden perusteiksi paitsi tulkinnan teon vähäisyydestä, hairah-
tamisesta ja perheen merkityksestä, niin myös ajan puutteen. Ilmoituksia yksittäisistä näpistyksistä ja muista lievemmistä rikoksista tulee niin paljon, ettei niihin kaikkiin ole mahdollista puuttua. Lasten rikoksiin puuttuminen myös vaihtelee työntekijöiden toimiessa eri tavoin tiukkojen toimintaohjeiden puuttuessa. Toiset puuttuvat tilanteisiin herkemmin kuin toiset. Perustelut puuttumiselle tai puuttumattomuudelle eivät ole yhteneviä. Aina ei ole välttämättä kyse edes teon tulkinnasta. Eräskin haastateltava vastasi seuraavasti kysyttäessä sitä, miten hän perustelee sen, milloin voidaan olla puuttumatta lapsen rikolliseen tekoon.

”Milloin voidaan olla puuttumatta? No kyllä siinä on sit ihan tälläi käytännöllinenkin näkö-

kulma, että mihin kerkiää puuttumaan ja mihin ei. Et se ihan riippuu siitä pöytätilanteesta, et mikä on. Tavallinen tommonen pikkunäpistys, niin eihän siinä kauaa mee, kun se on loppuun käsitelty.” (H3)

Ajan ja resurssien pula vaikuttaa eniten satunnaisiksi hairahtajiksi tulkittujen lasten tekemien rikosten käsittelyyn. Puuttumattomuus on ristiriidassa sen kanssa, että toisaalta rikollisuuteen puuttuminen koetaan tärkeäksi mahdollisimman varhaisessa vaiheessa.

”Jos vaan olis aikaa, niin se olis mun mielestä hirveen tärkeitä, et niihin alle 15-vuotiaiden juttuihin puututtaisiin aina. (H3)

Mielestäni satunnaisten hairahtajien kohdalla ei voida puhua varsinaisesta lastensuojelullisesta puuttumisesta, vaan tulkitsisin siinä olevan kyse enemmänkin lapsen vanhempien ja kodin vastuun herättelemisestä. Oleellista on myös, että ilmoitukset kirjataan ylös ja tilannetta seurataan. Satunnaisesti hairahtajaksi tulkittu nuori saattaa myös jatkaa rikosten tekoa, jolloin jämerämmät toimenpiteet tulevat ajankohtaisiksi.

”Mut sitten jos on sillälaila, että laitan kirjeen kotiin ja mitään ei kuulu perästä, niin mulla paperit säilyy. Elikä siinä tilanteessa, jos tulee seuraava ilmoitus esimerkiksi kolmen kuukauden päästä, silloin kutsun toimistolle ja silloin käydään molemmat asiat läpi elikkä että nuorella on ollu tässä suhteellisen lyhyenä aikana pari näpistystä, että mikä tää tilanne teillä on.” (H5)

Lapsirikollisuusongelman käsittely ja tulkittu omistajuus jakautuu ensisijaisesti poliisin, perheen ja lastensuojelun sosiaalityöntekijän kesken. Satunnaisiksi hairahtajiksi tulkituilla lapsilla lastensuojelun sosiaalityöntekijät pitävät perheen merkitystä tehdyn rikoksen käsittelyssä erityisen tärkeänä ja ensisijaisena. Se, ettei lastensuojelu välttämättä puutu yksittäiseen tekkoon ei tarkoita sitä, että ajateltaisiin ettei lievään tekoon tarvitse puuttua, vaan uskotaan, että kotona lapsen perheessä kyetään tällaiset asiat normaalisti käsittelemään riittävällä vakavuudella. Satunnaisille hairahtajille uskotaan myös poliisin väliintulolla olevan erityistä merkitystä. Poliisin pelotevaikutuksen uskotaan heidän kohdallaan olevan suurin. Lisäksi pidetään tärkeänä, että poliisi siirtää tiedon tapahtuneesta sekä vanhemmille että lastensuojelulle.

”Silloin kun se nuori jää kiinni, niin silloin pitäis oikeesti tapahtua jotakin. Hän joutuu niinku johonkin puhutteluun, johonki toimenpiteisiin ja se tuntuu kans, et herranjestas kauheeta. Et

oikeestaan ensimmäisenä on se poliisi joka paikalle kutsutaan, sit toiseksi se perhe ja sitten vasta tullaan me. Niin se menee.” (H1)

Hairahtajiksi tulkittujen nuorten rikoksiin puuttumisen näkökulmasta, uskotaan poliisin väliintulon ja vanhemmille ilmoittamisen riittävän. Lastensuojelussa tarkistetaan, onko lapsesta aikaisempaa tietoa, jos ei niin ilmoitus kirjataan ylös ja jätetään asian käsittely perheen vastuulle. Vanhempien odotetaan suhtautuvan asiaan riittäväällä vakavuudella ja kykenevän käsittelemään asian niin, ettei lapsi uusi tekoaan. Perheen tulee opettaa lapselle, mikä on oikein ja mikä väärin. Lastensuojelussa jäädään odottavalle kannalle ja sen ensisijaiseksi tehtäväksi koetaan vanhempien herättelemine ja tilanteen tarkkaileminen tekojen uusimisen näkökulmasta.

6.3.2 Kokeilijat

Kun lapsen tekemästä rikoksesta tulee ilmoitus lastensuojeluun, ja tarkistettaessa onko lapsesta aikaisempia tietoja, selviääkin että lapsi ja/tai lapsen perhe on jo aiemminkin ollut tekemisissä lastensuojelun kanssa, eroaa työntekijän tekemä tulkinta satunnaisesta hairahtajasta. Olettaen tietenkin, että lapsesta tai hänen perheestään oleva aikaisempi tieto on jollain tapaa asian kannalta merkityksellistä. Tällaisista rikoksiin syyllistyneistä lapsista käytän määritelmää kokeilijat.

”Kyl mä suhtaudun siihen vakavammin, tosin riippuen mitä tietoo mul on. Mut jos lapsesta on jo tietoa niin kyl mä suhtaudun siihen silloin vakavammin, kun ihan vieraasta lapsesta tulleeeseen ilmoitukseen.” (H6)

Kokeilija eroaa satunnaisiksi hairahtajiksi tulkitusta nuoresta ainoastaan siinä, että hän tai hänen perheensä on lastensuojelulle jo entuudestaan tuttu. Sosiaalityöntekijöiden tulkinnat ja niihin perustuvat toimintatavat eroavat näiden lapsirikollistyyppien kohdalla, vaikka kumpikin lapsi on ensimmäistä kertaa jäänyt kiinni rikoksesta. Kokeilijaksi tulkitun lapsen kohdalla, rikollisen teon lisäksi se, mitä lapsesta tai hänen perheestään jo ennalta tiedetään, on oleellisessa asemassa määriteltäessä lastensuojelullisen puuttumisen tarvetta. Aikaisempi tieto tulkitaan yhdeksi taustatiedoksi, joka vaikuttaa siihen, miten perheen kanssa tarvittaessa aletaan työskennellä.

”Riippuen siitä, mitä aikaisempaa tietoa meillä on, päätetään riittääkö se kirje kotiin, vai kutsutaanko se nuori perheineen toimistolle selvittämään sitä asiaa. Keskustelemaan niinku laajemminkin siitä miten menee ja sit sen perusteella päätetään jatkosta.” (H4)

Jos sosiaalitoimessa oleva aikaisempi tieto kiellii ongelmista perheessä ja erityisesti vanhemmuudessa, ei enää luoteta niin sokeasti vanhempien rooliin ja mahdollisuuksiin käsitellä tapahtunutta rikosta. Tällöin koetaan tärkeäksi painottaa perheelle, että tällaisiin asioihin tulee suhtautua tietyllä vakavuudella. Perheelle tarjotaan myös satunnaisiksi hairahtajaksi tulkittujen lasten perheitä herkemmin apua asian selvittelyssä ja käsittelyssä. Kokeilijoiksi tulkituilla lapsilla ongelman omistajuuden ei katsota samalla tavalla kuuluvan lapsen perheelle, kuin satunnaisiksi hairahtajiksi tulkituilla, vaan tilanteesta riippuen ongelman omistajuutta ollaan valmiit jakamaan yhdessä perheen ja muidenkin tahojen kanssa.

Kokeilijaksi tulkitun nuoren kohdalla jatkotoimenpiteitä harkittaessa, huomio kohdistetaan tehdyn rikoksen lisäksi aikaisempaan tietoon ja sen merkityksen arviointiin nyt saadun ilmoituksen kannalta. Kokeilijoidenkaan kohdalla ei välttämättä ryhdytä heti toimenpiteisiin, mutta joka tapauksessa ollaan enemmän varuillaan, kuin hairahtajiksi tulkittujen lasten kohdalla. Kynnys puuttua jo ensimmäiseen rikokseen on matalampi. Samalla tavoin, kuin hairahtajak-sikin tulkitun nuoren kohdalla, ilmoitus kirjataan ylös ja aikaisempien tietojen valossa punta-roidaan sitä, että riittääkö ilmoitus lapsen tekemästä rikoksesta kirjeen muodossa kotiin vai kutsutaanko perhe toimistolle jatkoselvittelyä varten. Jossain tapauksissa aikaisemman tiedon valossa perheen kutsuminen toimistolle koetaan tärkeäksi. Tällöin perhe tavataan ja käydään yhdessä läpi tilanteeseen johtaneita asioita. Samalla selvitetään perheen tuen tarvetta ja mahdollista jatkotyöskentelyä. Kuitenkaan läheskään aina ei kokeilijoiksikaan tulkittujen nuorten ja heidän perheidensä kanssa edetä näin pitkälle, vaan heillekin saatetaan lähettää kotiin kirje, jossa kehoitetaan perhettä käsittelemään asiaa ja tarvittaessa ottamaan yhteyttä oman alueensa lastensuojelun sosiaalityöntekijään. Työntekijöillä olisi halua puuttua kokeilijoiksi tulkittujen lasten tilanteisiin ajoissa, mutta usein kuitenkin vähäisten resurssien vuoksi, ilmoitus kuitataan kotiin lähetettävällä kirjeellä.

Kokeilijaksi määritellyn lapsen tai nuoren rikosta tulkitaan enemmänkin merkiksi muista ongelmista, avunhuudoksi kuin yksittäiseksi hairahdukseksi. Heidän tulkitaan enemmän kokeilevan rikollista käyttäytymistä kuin hairahtavan siihen. Tekoa tulkitaan enemmän tarkoitukselliseksi kuin vahingoksi. Ja jo tämän vuoksi tilanteeseen puuttumista pidetään tärkeänä.

”Kyl mä ajattelen, et näillä se on enemmän oire jostakin, sellasta hätähuutoa tai että sellasta jotain, jolla yritetään saada sitä huomiota ja pahaa oloa purettua.” (H5)

Myöskin kokeilijoiksi tulkittujen nuorten kohdalla ongelman omistajuutta jaetaan poliisin perheen ja lastensuojelun kesken. Poliisin roolin uskotaan olevan tärkeä ja puuttumisen merkityksen hyvin saman kaltainen kuin satunnaisten hairahtajienkin kohdalla. Välittömällä puuttumisella ja poliisin vakavalla suhtautumisella uskotaan olevan merkitystä myös kokeilijaksi tulkitun nuoren käyttäytymiseen, joka ensimmäisiä kertoja syyllistyy rikolliseen toimintaan. Ongelman omistajuuden kannalta perheellä on edelleen keskeinen asema, mutta lastensuojelussa ollaan varuillaan ja valmiina tukemaan perhettä asian käsittelyssä. Asian käsittelyssä ei perheen merkitykseen luoteta samalla tavalla kuin satunnaisiksi hairahtajiksi tulkituilla lapsilla.

6.3.3 Pikkuilkimykset

Siinä vaiheessa, kun ehkä aiemmin satunnaisesti hairahtajaksi tai kokeilijaksi tulkitusta lapsesta tulee lastensuojeluun toinen tai kolmas rikosta koskeva ilmoitus, muuttuu käsitys rikoksen luonteesta ongelmallisempaan suuntaan. Näistä lapsista, jotka syyllistyvät useisiin lieviin rikoksiin, käytän määritelmää pikkuilkimykset. Näiden lasten tekemistä rikoksista on saatu useampia ilmoituksia lastensuojeluun, joiden perusteella lapsen kotiin on oltu yhteydessä ainakin kirjeitse. Rikosten toistuessa niitä aletaan pitää tarkoituksellisena toimintana, ja sen myötä muuttuu myös käsitys asiaan puuttumisesta. Lapsen rikollinen toiminta saa ongelmamäärittelyn ja lastensuojelullinen tilanteeseen puuttuminen, asian selvittely ja tuen tarjoaminen koetaan välttämättömiksi.

”Sitten kun aletaan suunnitella kontaktinottoa kotiin ja perheen tapaamista, niin sitten se on jo vakavampi taikka sitten on saatu jo useampi ilmoituksia.” (H2)

Pikkuilkimyksen kohdalla rikosten toistuvuus johtaa tulkintaan, että tilanne vaatii toimenpiteitä myös perheen ulkopuolisilta tahoilta, eikä pelkkä kirje lapsen kotiin enää riitä. Samalla kyseenalaistuu myös perheen rooli asian ensisijaisena käsittelijänä. Ilmoitusten perusteella kerätään nuoresta tietoa ja aletaan suunnitella kontaktinottoa perheeseen. Vanhemmat ja nuori kutsutaan toimistolle keskustelemaan yhdessä asiasta. Samalla kartoitetaan myös perheen

ja nuoren kokonaisvaltaista tilannetta. Miten kotona menee sekä miten nuorella menee koulussa ja kaveripiirissä? Onko jotain erityisiä ongelmia esimerkiksi päihteiden käytön tai koulun suhteen? Pyritään kartoittamaan sitä, mistä rikokset johtuvat, ja samalla mietitään yhdessä niitä keinoja, joilla tilanteeseen voitaisiin vaikuttaa. Mitä apua perhe toivoisi ja mitä voidaan järjestää? Pikkuilkimyksille pyritään järjestämään ensisijaisesti LsL 13 §:n mukaisia avohuollon tukitoimenpiteitä, jotka ovat luonteeltaan kevyempiä, väliaikaisia ja vanhempien kasvatustehtäviä tukevia.

”Aika paljon me käytetään avohuollossa perhetyötä, kun sitä on paljon saatavilla. Sitte tonne me ohjataan kans nuorisotyöhön aika paljon nuoria, et siel on sit erilaisia kerhoja ja voi tavata myöskin niitä työntekijöitä erilaisissa ongelmissa. Sit meil on kyl muitakin avohuollon tukikeinoja, on mahdollista hankkia näitä tukiperheitä tai tukihenkilöitä. Tukiperheistä on käytännössä hirveä pula, et tuskin niitä kannattaa edes mainita, mut tukihenkilöt, niitäkin sais olla enemmän. Ne on ollu hyviä, kenelle semmosen on saanu hankittua. Sitten tietenkkin on vielä mahdollista taloudellinen tukeminen avohuollon tukitoimenpiteenä, et maksetaan jotain leiri- tai harrastusmaksuja tai jotain tällisiä.” (H3)

Paikkakunnalla, jossa tutkimuksen toteutin, avohuollon tukitoimenpiteistä on eniten tarjolla perhetyötä. Erilaisia perhetyömuotoja voidaan räätälöidä kunkin perheen tarpeiden mukaan. Avohuollollisin tukitoimenpitein pikkuilkimyksen elämään pyritään hankkimaan virikkeitä rikollisen toiminnan tilalle, ja samalla pyritään tukemaan vanhempia kasvatustehtävissä. Jos perheellä on taloudellisia ongelmia, voidaan taloudellisesti tukea lasta esimerkiksi erilaisten harrastusten pariin. Usein nuorta ohjataan myös nuorisotyöntekijöiden luokse kerhoihin tai kahviloihin. Nuorelle on mahdollista hankkia myös tukiperhe tai tukihenkilö. Nämä tosin ovat harvinaisempia, sillä tukiperheistä ja henkilöistä on pulaa ja heitä saisi olla käytettävissä paljon nykyistä enemmän. Nuoren ympärille pyritään keräämään tiivis sosiaalinen verkosto, joka toimii vanhempien tukena sosiaalistamassa nuorta pois alkavalta rikolliselta tieltä.

Avohuollon tukikeinoissa hyväksi nähdään nuoren kanssa ajanviettäminen ja keskustelut. Nuorta pyritään tukemaan ja auttamaan sekä samalla pyritään kiinnittämään huomiota niihin seikkoihin, joiden katsotaan olevan nuoren tekojen taustalla.

”Pääsääntöisesti työskentelytapa on sellanen, että työskennellään keskustelujen kautta. Vanhempien kanssa erityisesti, mut myös nuoren kanssa. Siihen liittyy lisäksi melkeen aina se yhdessä tekeminen eli et on helpompi keskustella ja saada niitä asioita nuoresta ulos, kun

tekee yhdessä jotakin. Et ei vaan niin ku istuta pöydän ääres ja sanota aha, et nyt puhutaan asiat selviks. Tehään jotakin tälläst keilailua, urheilujuttuja, elokuvissa, teatterissa tai kahvila käymistä ja tällästä mis tavallaan tutustutaan ja sitte on helpompi puhua asioistakin.”
(HI)

Kaikki avohuollon tukikeinot perustuvat kuitenkin perheen ja nuoren vapaaehtoisuuteen ottaa tukea vastaan. Vanhemmista suurin osa suhtautuu asiaan riittävällä vakavuudella ja monet toivovatkin apua tilanteeseen. Lastensuojelun rooli on tällöin perheen roolia tukeva. Ongelmallisia puuttumisen kannalta ovat ne perheet, jotka eivät näe ongelmaa tai vähättelevät tapahtunutta. Tällöin tilanteeseen puuttuminen on vaikeampaa. Kysymys onkin perheen yhteistyöhalukkuudesta ja siitä, näkeekö perhe ongelman. Jos perhe ei näe ongelmaa, eikä halua apua, jää asia odottelevalle kannalle. Erityisen ongelmallisiksi koetaankin ne perheet, joiden kanssa ei päästä yhteistyöhön, kun pakottaakaan ei voi. Suurin osa perheistä on kuitenkin yhteistyöhalukkaita.

”Jotenkin on semmonen olo, vaikka niitä vähättelijöitäkin on, et ei meillä oo mitään ongelmaa ja nyt tuli vaan tämmönen näin ja plaap, plaap, plaa.. mut kuitenkin suurin osa vanhemmista pitää sitä niinkun kauheena asiana, et nuoret tekee rikoksia. Ne suhtautuu siihen kauhistuneena ja haluaakin, että asialle tehdään jotain. Eli jotkut ihan toivoo niitä tukitoimia sitten.” (HI)

Avohuollon tukitoimet ovat pikkuilkimysten kohdalla ensisijaisia ja niitä koetaankin voivan rääätälöidä kunkin nuoren ja perheen tarpeita vastaaviksi. Ongelman omistajuuden näkökulmasta lastensuojelun rooli vahvistuu edelleen, kun perhettä aletaan tukea avohuollon keinoin. Kuitenkin myös perheen rooli on edelleen olennainen, sillä ilman yhteistyötä lastensuojelun avohuollon tukitoimet eivät ole mahdollisia. Lastensuojelun roolin vahvistuminen ei tarkoita perheen merkityksen vähenemistä, sillä avohuollollisen tukemisen tarkoituksena on lisätä perheen vahvuuksia toimia ongelman parissa. Pikkuilkimysten rikolliseen käyttäytymiseen puuttuessa tilanne on ideaali, kun sekä vanhemmat että lastensuojelun sosiaalityöntekijä pyrkivät yhdessä toimimaan lapsen parhaaksi sekä kantamaan huolta ja vastuuta lapsen tekemisistä. Ongelman omistajuutta jaetaan vahvasti perheen ja lastensuojelun kesken. Perheen merkitys omistajuuden näkökulmasta on kuitenkin edelleen keskeinen sillä, jos perhe ei kykene yhteistyöhön tai ei sitä halua, niin myös lastensuojelun mahdollisuudet puuttua asiaan pienevät. Poliisin rooli on hyvin samankaltainen pikkuilkimysten, kuin aiempienkin lapsirikollistyyppien kohdalla. Tosin poliisin pelotevaikutus vähenee, mitä useammin poliisin kans-

sa joudutaan tekemisiin.

6.3.4 Uraputkeen kurkistajat

Uraputkeen kurkistajilla tarkoitan sellaisia lapsia ja nuoria, joilla on taustallaan jo useita rikoksia, joista osa lievempiä ja osa vakavampia. Heistä on tullut lastensuojeluun useita lastensuojeluilmoituksia ja usein muistakin syistä kuin rikoksista. Haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden mukaan uraputkeen kurkistajien osuus rikoksiin syyllistyneistä alle viisitoista vuotiaista lapsista on todella huomattavan pieni. Useimmiten lasten rikolliseen käyttäytymiseen pystytään vaikuttamaan sitä ehkäisevästi, ennen kuin voidaan puhua urautumisen uhkasta. Aina urautujia kuitenkin löytyy.

”Kun nyt ajattelee taaksepäin, niin ainahan on ollu niitä juttuja. Silloinkin oli sellasia tosi nuoria poikia, joilla oli kontollaan vaikka mimmosia rikoksia ja joitten kohdalla jouduttiin huostaanottoihin, niinku nytkin, mut et niit ei oo kovin paljoo kuitenkaan. Vanhassakin työpaikassa oli kerran kaks sellasta poikaa, jotka teki vaikka millasia juttuja, eikä niihin mikään tehonnu. Suurin piirtein sai vahtia ettei ne pääse poliisiautostakin karkuun, kun ne sinne oli kerran saanu.” (H1)

Rikollisuus on ongelmana sellainen, että siihen syyllistyvillä on usein myös muita ongelmia. Uraputkeen kurkistajilla ongelmat ovat yleensä kasautuneet ja heillä on rikostelun lisäksi muun muassa ongelmia kotona, koulussa ja/tai kaveripiirissä. Nuorella voi olla päihdeongelmia tai käytöshäiriöitä, joka tapauksessa ongelmia ilmenee yleensä elämän eri alueilla.

”Ei se oo ikinä pelkästään, et olis niin rikollinen. Kyllä siihen rikollisuuteen liittyy aina muutaakin. Etenkin näillä nuorilla se on huumeet ja rikollisuus, päihteet ja rikollisuus ja koulusta lintsaaminen ja siihen liittyvä kaikki tämmönen muu normeista poikkeava elämäntapa.” (H4)

Uraputkeen kurkistaja eroaa aiemmin kuvatusista pikkuilkimyksistä siinä, ettei uraputkeen kurkistajan pahantapaisuuteen kyetä avohuollollisin toimenpitein vaikuttamaan, vaan toimenpiteistä huolimatta lapsi jatkaa rikosten tekemistä edeten aina vakavampiin rikoksiin. Uraputkeen kurkistajanuoren ja hänen perheensä kanssa on työskennelty usein jo pidempään erilaisin avohuollon tukitoimenpitein. Avohuollolliset yritykset vaikuttaa lapsen epäsosiaaliiseen toimintaan koetaan epäonnistuneiksi ja niiden vaikutusmahdollisuuksia pidetään jatkos-

sakin hyvin vähäisinä.

Uraputkeen kurkistajilla avohuollon tukitoimenpiteet todetaan riittämättömiksi ja tilanteesta riippuen harkitaan LsL 16 §: n mukaista huostaanottoa. Huostaanottoon ryhdyttäessä rikosten ja muun ongelmakäyttäytymisen perusteella, on lapsella yleensä pitkä lastensuojelullinen historia takanaan. Huostaanotolle on selvät perusteet, joiden tulee täytyä, ennen kuin siihen voidaan ryhtyä. Lapsen ympäristön tai toiminnan tulee vaarantaa lapsen kehitystä, avohuollon tukitoimien tulee osoittautua riittämättömiksi ja huostaanoton tulee olla lapsen edunmukaista. Uraputkeen kurkistajien kohdalla huostaanotto on mahdollinen sen perusteiden täytyessä. Haastatteleman sosiaalityöntekijät eivät kuitenkaan olleet milloinkaan päätyneet lapsen tai nuoren huostaanottoon pelkästään rikollisen toiminnan vuoksi, vaan kyseessä oli aina ollut paljon syvempi vyyhti ongelmia.

”Näissä tapauksissa usein on jo sitten tapahtunut paljon muuta, et nuorella on aikaisempien rikosten lisäksi kouluongelmia, kotoa karkailuja, päihdeongelmia, käytöshäiriöitä.. mut et silloin ollaan keskusteltu jo pitkään huostaanotosta ja usein sitten tällänen ilmoitus poliisilta voi olla se viimeinen ratkaseva seikka.” (H2)

Uraputkeen kurkistajan huostaanottaminen ja lapsen sijoittaminen uuteen ympäristöön voi olla viimesijainen vaihtoehto pyrkiä vaikuttamaan rikolliseen käyttäytymiseen, ja tällöin huostaanotolla pyritään ehkäisemään lapsen urautumista rikolliseksi. Kun lapsi huostaanotetaan, tulee lastensuojelusta ongelman ensisijainen omistaja. Lapsen huolto säilyy huostaanoton aikana hänen huoltajillaan. Kuitenkin huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseksi sosiaalilautakunnalla on oikeus päättää lapsen hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta sekä olinpaikasta. Kun kaikki muut tukikeinot ovat osoittautuneet moniongelmaisen uraputkeen kurkistajan kohdalla mahdottomiksi tai hyödyttömiksi, pyritään huostaanotolla irtaannuttamaan lapsi ympäristöstään, ja siten korjaamaan lapsen rikollista ja muuta epäsosiaalista käyttäytymistä.

”Huostaanottoon päädyttyessä siinä on usein paljon asioita taustalla. Mut et siinä vaiheessa minä ajattelin sillä lailla, että kun lapsi sijoitetaan jonnekin muualle, niin hän irtautuu siitä porukasta ja niistä mahdollisuuksista käydä tekemässä rikoksiin johtavaa juttua.” (H5)

Ongelman omistajuutta jaetaan edelleen ensisijaisesti poliisin, perheen ja lastensuojelun kesken. Poliisin ja perheen merkitys vähenevät samalla kun lastensuojelun rooli ongelman omis-

tajana kasvaa. Poliisin pelotevaikutus on usein uraputkeen kurkistajille minimaalinen. Nämä lapset ovat olleet poliisin kanssa niin useasti tekemisissä ettei poliisin tilanteeseen puuttumisella nähdä enää olevan suurta vaikutusta muussa mielessä, kuin tilanteen selvittämisessä, ylöskirjaamisessa ja tiedon toimittamisessa lastensuojeluviranomaisille. Poliisin mahdollisuudet vaikuttaa ja puuttua uraputkeen kurkistajan rikolliseen käyttäytymiseen, ennen kuin tämä täyttää viisitoista vuotta ja on rikosoikeudellisessa vastuussa teoistaan, ovat minimaaliset. Uraputkeen kurkistajan tilanne voi usealta taholta tuntua toivottomalta. Hänen urautumisen estämiseksi alkavat keinot käydä vähiin, ja ongelman omistajuuden näkökulmasta lastensuojelun rooli vahvistuu edelleen. Lapsirikollisuusongelman omistajuus siirtyy yhteiskunnalle, kun lapsen perhe ei tuettunakaan kykene siihen vaikuttamaan. Huostaanoton myötä lastensuojelun mahdollisuudet toimia ongelman parissa kasvavat. Tarkoitus ei ole kuitenkaan sulkea lapsen vanhempia ja perhettä ulkopuolelle, vaan edelleen mahdollisuuksien mukaan toimia heidän kanssaan yhteistyössä ja heidän rooliaan tukien. Aina se ei kuitenkaan ole mahdollista, ja tällöin ongelman omistajuus siirtyy kokonaan yhteiskunnan taholle.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Lapsuus on yksilön kehityksen, kasvun ja yhteiskunnallisen oppimisen aikaa, jolloin lapset ovat yhteiskunnan aikuisten kasvatuksen, suojelun ja kontrollin kohteena. Lapsuuden ja nuoruuden kehitystehtävien täyttäminen ei ole helppoa ja etenkin nuoruuteen kuuluu kuohuntaa ja kapinointia. Lasten ja nuorten rikollisuutta on esiintynyt aina ja kaikkialla. Vaikka se on pääasiassa lyhytaikaista ja sisältää suhteellisen lieviä tekoja, tulee siihen puuttua riittävällä vakavuudella, jotta nuoret eivät ajautuisi pois kaidalta tieltä elämän alkusuoralla.

Suomessa rikosoikeudellista vastuukärajaa nuorempien lasten tekemien rikosten käsittely on institutionalisoitu lastensuojeluun. Lastensuojelun tehtävä ei ole toimia lasten rangaistusseuraamuksena, vaan toimia lapsen edun nimissä huollollisen periaatteen mukaisesti vanhempien kasvatustehtäviä tukien. Lastensuojelun käytäntöjä lapsirikollisuuden suhteen ei ole juurikaan aikaisemmin tutkittu ja tämän vuoksi niiden tutkiminen oli haastavaa. Tutkimukseni lähtökohdan sosiaalisen konstruktionismin mukaan lapsirikollisuus voidaan määritellä sosiaalisesti ongelmaksi. Sosiaalinen konstruktionismi tarjoaa näkökulmia siihen, miten ihmiset määrittelevät ja kategorisoivat asioita. Tutkimuksessani kiinnostukseni kohdistui siihen, miten lapsirikollisuutta konstruoidaan eli määritellään ja kategorisoidaan lastensuojelussa. Tähän kuuluu niin lapsirikollisuuden luonteen määrittely kuin lapsirikollisuuden käsittely osana lastensuojelun työkäytäntöjä. Määritelmät ovat tärkeitä, sillä ne ohjaavat ongelman parissa työskentelevän yksilön toimintaa. Lapsirikollisuus on mielenkiintoinen ongelma, jonka määrittelyä lastensuojelun sosiaalityöntekijät tekevät monella tasolla. Tutkimusmatkallani löysin mielenkiintoisia vastauksia asettamiini kysymyksiin, tosin tutkimustuloksia yleistettäessä täytyy huomioida tutkitun joukon pienuus ja paikallisuus.

Vuonna 1984 voimaan tullut uusi lastensuojelulaki antoi lastensuojelun sosiaalityöntekijän tulkinnalle asiakkaan ongelmista keskeisen aseman ja sen vuoksi tulkintatyön tutkiminen on paitsi mielenkiintoista niin myös tärkeää. Lapsen etu on se periaate, jonka mukaan lasten tekemiä rikoksia määritellään ja jonka mukaisesti rikoksen tekijöiden seuraamuksia järjestetään. Tutkimukseni mukaan lapsirikollisuuden konstruointi alkaa lastensuojelussa useimmiten poliisilta saapuvan kirjallisen ilmoituksen tulkinnalla. Kukin ongelman parissa työskentelevä asiantuntija kategorisoi ongelmia eri tavoin omista yksilöllisistä lähtökohdistaan. Saapuneessa ilmoituksessa sosiaalityöntekijöiden huomio kohdistuu tietoihin tekijästä ja teon vakavuudesta, samalla tarkistetaan onko lastensuojelussa aikaisempia tietoja lapsesta. Näiden

tietojen perusteella rakennetaan kuvaa ongelman luonteesta. Onko kyseessä normaaliin nuoruuteen kuuluva kokeilu vai saako teko ongelmamäärittelyn, ja onko se silloin itse ongelma vai oire jostakin. Kyseessä on siis kolme eri tapaa ymmärtää lasten rikollisuus: 1. joko osana normaalia nuoruutta, 2. ongelmakäyttäytymisenä tai 3. oireena muista ongelmista. Rikollisuuden luonteen määrittely vaikuttaa siihen, miten ongelman parissa aletaan toimimaan ja kenelle sen käsittelyn katsotaan ensisijaisesti kuuluvan.

Tutkimukseni perusteella sosiaalityöntekijöiden tekemään tulkintaan rikollisuudesta normaaliin nuoruuteen kuuluvana toimintana, liittyy näkemys rikollisen toiminnan väliaikaisuudesta, tekojen vähäisyydestä sekä välittömän puuttumisen merkityksestä tekojen uusimisen ehkäisemiseksi. Lastensuojelun sosiaalityöntekijät eivät ajattele normaaliksi tulkitun lasten rikollisuuden aiheuttavan välitöntä lastensuojelullisen puuttumisen tarvetta, vaan vanhempiin luotetaan lapsen ensisijaisina kasvattajina. Ongelmakäyttäytymiseksi lasten rikollinen toiminta tulkitaan, kun se on toistuvaa ja muuttuu usein luonteeltaan asteittain vakavammaksi eikä eri tahojen kuten poliisin ja perheen väliintulo vaikuta tekojen uusimiseen. Ongelmamäärittelmään liittyy läheisesti kolmas tapa ymmärtää lasten rikollisuus, siinä lapsen rikollisuutta pidetään oireena eri tason ongelmista. Kun lapsen rikollinen teko saa ongelmamäärittelyn, pyritään lähes aina etsimään syytä lapsen rikolliseen toimintaan. Lastensuojelussa tehtävälle lapsirikollisuuden tulkinnalle onkin ominaista, että rikollisuutta harvoin pidetään itse ongelmana. Yleensä sitä pidetään seurauksena jostakin. Syytä pyritään etsimään, ja jatkossa kohdistamaan toimenpiteitä ongelman ja sen seurausten poistamiseksi. Lasten rikollisen käyttäytymisen on nähty juontavan hyvin erilaisista syistä, joita voidaan selittää muun muassa tutkimuksen alkuosassa kuvaamillani kriminologisilla yksilö-, prosessi-, rakenne- ja tilannekeskeisillä teorioilla. Lastensuojelun sosiaalityöntekijät ovat havainneet lasten rikollisen käyttäytymisen taustalla olevan syytä niin yksilöön itseensä, hänen perheeseensä taikka muuhun fyysiseen ja sosiaaliseen ympäristöön liittyen.

Haastattelemiä sosiaalityöntekijät nostivat lapsirikollisuuden yksilökeskeisinä syinä esiin erityisesti lasten persoonalliset piirteet sekä mielenterveys- ja päihdeongelmat. Prosessikeskeisinä syinä tuotiin esille lasten heikko kiinnittyminen vanhempiin ja perheeseen sekä niin sanottu vanhemmuuden katoaminen, joka tarkoittaa perheen jäsenten roolien hämärtymistä ja vanhempien kyvyttömyyttä ottaa vastuuta kasvatustehtävistä. Lastensuojelun sosiaalityöntekijät pitävät erityisesti erilaisia kotiin ja perheeseen liittyviä ongelmia lasten rikollista käyttäytymistä aiheuttavina. Lisäksi lapsen ystävapiirin merkitystä pidetään keskeisenä ja se voi toimia joko rikollista käyttäytymistä ehkäisevästi tai edistävästi. Lasten rikollisuutta selittävät

myös tilannekeskeiset tekijät eli rikoksen tekijän motivoituminen, kohteen olemassaolo ja valvonnan pettäminen. Tilanneteoreettinen lähestymistapa soveltuu hyvin tulkittaessa lasten ja nuorten rikollisuutta, jossa yleensä tilanne laukaisee tehtävät laittomat teot. Sosiaalityöntekijöiden mukaan lasten rikoksille onkin ominaista, että ne on usein tehty hetken mielihohteesta.

Sosiaalityöntekijät tulkitessaan lasten rikollisuutta jakavat tekoja normaaliin ja ongelmalliseen rikollisuuteen, ja vain ongelmallisena pidettävä johtaa lapsen perheen lastensuojelun palvelujen pariin. Ongelmatulkinnassa painottuu oirekeskeinen näkemys, joka etsii syytä rikolliselle käyttäytymiselle. Sosiaalityöntekijöiden oirekeskeinen näkökulma lasten rikollisuuteen on selitettävissä pahantapaisten lasten huollollisen käsittelyn viimeaikaisella vahvistumisella (Pösö 1993, 94). Suomen lastensuojelumallin juuret ovat huoltomallissa, jonka mukaan rikokseen syyllistynyt lapsi on uhri ja pahantapaisuus sosiaalinen tai psykologinen häiriö. Lisäksi mallissa korostetaan lapsen tarvetta tukeen ja hoitoon. Huollollisen periaatteen mukaisesti rikokseen syyllistyneen lapsen uskotaan kaipaavan enemmän tukea ja ohjausta kuin rangaistusseuraamusta teoistaan. Lapsen kohdistettavien toimenpiteiden tarkoituksena on edesauttaa lapsen kehitystä ja sosiaalista sopeutumista.

Tutkimuksessani lähestyin lapsirikollisuuden tulkintatyötä tutkimusaineistostani tyypittelyn avulla esiin nostamieni neljän lapsirikollistyyppin satunnaisten hairahtajien, kokeilijoiden, pikkuihkimysten sekä uraputkeen kurkistajien avulla. Nämä lapsirikollistyyppit edustavat lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden tekemiä tulkintoja lasten rikollisuudesta niin normaalina kuin eri asteisena ongelmakäyttäytymisenäkin. Näiden neljän tulkintatyyppin kautta lähestyin lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden tekemiä määritelmiä tehdyn rikoksen luonteesta, ongelman omistajuudesta sekä lastensuojelullisen puuttumisen tarpeesta. Tyypittely tuo esiin sitä, miten sosiaalitoimen kohdistamat toimenpiteet eroavat tapauksittain, riippuen rikoksen vakavuudesta ja lapsen elämäntilanteesta.

Samalla kun lastensuojelussa määritellään lapsirikollisuusongelman luonnetta, tehdään määrittelyä myös ongelman omistajuudesta eli kenelle ongelman käsittelyn katsotaan kussakin tapauksessa ensisijaisesti kuuluvan. Haastateltavani toivat esiin, että lapsirikollisuus ongelman omistajuutta jaetaan yhteiskunnassamme erityisesti kolmen tahon eli lapsen perheen, poliisin ja lastensuojelun kesken. Toki lapsirikollisuuden parissa yhteiskunnassamme toimii useita muitakin tahoja, joilla on myös tärkeä rooli ongelman käsittelyssä, mutta ensisijaisen ongelman omistajuuden voidaan katsoa jakautuvan näiden kolmen tahon välillä. Tehdystä

rikoksesta ja sen saamasta määritelmästä riippuu se, kenelle sosiaalityöntekijät katsovat kuuluvan päävastuun ongelmasta ja sen käsittelystä. Teon luonteen ja ongelman omistajuuden lisäksi kyse on lastensuojelun roolin määrittämisestä eli lastensuojelullisen puuttumisen ja mahdollisten tukitoimenpiteiden tarpeen kartoittamisesta. Lastensuojelun keinoja lasten rikollisuuteen puuttumisessa ovat erilaiset avohuollon tukitoimet ja huostaanotto. Avohuollon tukitoimet ovat aina ensisijaisia ja niihin tulee ryhtyä, jos lapsen tulkitaan käyttäytymisellään vaarantavan terveyttään tai kehitystään. Lastensuojelun keskeisin periaate, jolla toimintaa perustellaan, on lapsen etu. Periaatteena tämä on kuitenkin erittäin joustava, väljä ja monilitteinen ja mahdollistaa hyvin erilaisia toimintalinjoja. Taulukossa 6. kiteytän tulkintaani lapsirikollisuuden määrittämisestä edellä mainittujen neljän lapsirikollistyyppin avulla.

Taulukko 6. Lapsirikollisuuden määrittäminen lapsirikollistyypeittäin.

	Satunnainen hairahtaja	Kokeilija	Pikkuilkimys	Uraputkeen kurkistaja
Rikos	Yksittäinen hairahdus	Hairahdus/ kokeilu/avunhuuto	Muutamia lieviä rikoksia	Useita eriasteisia rikoksia ja muuta epäsosiaalista käyttäytymistä
Teon määritelmä	Normaalia	Normaalia tai merkki ongelmista	Ongelma tai merkki ongelmista	Ongelma
Ongelman ensisijainen omistaja	Lapsen perhe	Lapsen perhe/lastensuojelu	Lapsen perhe/lastensuojelu	Lastensuojelu
Lastensuojelun rooli/toimenpiteet	Kirje kotiin, vanhempien herättely	Kirje kotiin tai avohuollon tukitoimet	Avohuollon tukitoimenpiteet	Avohuollosta huostaanottoon

Tutkimukseni mukaan lastensuojelulle aiemmin tuntemattoman lapsen tekemä yksittäinen rikos tulkitaan lastensuojelussa usein normaaliin nuoruuteen kuuluvaksi satunnaiseksi hairahdukseksi. Tällöin myös asian omistajuuden ja tekoon puuttumisen katsotaan kuuluvan ensisijaisesti lapsen kasvattajille eli perheelle. Yhteiskunnalliselta taholta uskotaan poliisin välintulon ja puhuttelun riittävän eikä lastensuojelun puuttumista asiaan pidetä välttämättömänä. Satunnaisiksi hairahtajiksi tulkittujen nuorten kotiin kuitenkin lähetetään usein kirje, jossa vanhempia kehoitetaan käsittelemään asiaa yhdessä lapsensa kanssa ja ottamaan tarvit-

taessa yhteyttä lastensuojeluun. Lastensuojelussa ilmoitus kirjataan ylös ja tilannetta seurataan.

Lapsella, kenestä on aikaisempaa asian kannalta merkityksellistä tietoa lastensuojelussa, yksittäinen rikos tulkitaan ennemmin hätähuudoksi tai merkiksi ongelmista kuin yksittäiseksi hairahdukseksi. Kokeilijaksi tulkitulla nuorella ongelman omistajuuden katsotaan yhä kuuluvan ensisijaisesti lapsen perheelle, mutta aikaisemman tiedon valossa puntaroidaan lastensuojelullisen puuttumisen tarvetta. Riittääkö kotiin lähetettävä kirje vai tuleeko perhe kutsua toimistolle jatkoselvittelyä varten. Vanhempien rooliin tehdyn rikoksen käsittelijänä ei luoteta yhtä vahvasti kuin hairahtajaksi tulkitun lapsen kohdalla, vaan asiaa pyritään usein selvittämään, vanhempia vastuuttamaan ja tarvittaessa tarjoamaan avohuollon tukimuotoja. Kokeilijaksi tulkitun nuoren kohdalla lastensuojelun roolina pidetään tilanteen seuraamista ja vanhempien roolin tukemista.

Mitä useampia ilmoituksia lastensuojeluun saadaan lapsen tekemistä rikoksista, sitä enemmän tehtyjä rikoksia aletaan pitää ongelmakäyttäytymisenä, johon tulee puuttua myös lastensuojelusta käsin. Poliisin merkitys yhteiskunnallisena väliintulijana pienenee, mitä useammin lapsi joutuu poliisin kanssa tekemisiin. Pikkuilkimyksiksi tulkituilla nuorilla ongelman omistajuus siirtyy vanhemmilta osin myös lastensuojelulle. Rikosten toistuessa ongelman syiden selvittely koetaan välttämättömäksi ja lapsi perheeseen kutsutaan toimistolle selvittämään asiaa. Tässä vaiheessa lapseen ja perheeseen kohdistetaan LsL 13 §:n mukaisia avohuollon tukitoimenpiteitä, heidän ne hyväksyessä. Tukitoimilla pyritään vaikuttamaan ongelman syihin rikollista käyttäytymistä poistavasti ja lastensuojelun rooli on perheen roolia tukeva.

Kun rikollisia tekoja on paljon eri vakavuusasteisia ja lastensuojelun avohuollon tukitoimet osoittautuvat riittämättömiksi, siirtyy ongelmanomistajuus perheeltä yhä enemmän lastensuojelulle. Uraputkeen kurkistajiksi tulkituilla nuorilla rikollisuus ja muu epäsosiaalinen käyttäytyminen saa vahvan ongelmamääritelmän ja LsL 16§:n mukainen huostaanotto voidaan kokea viimeiseksi mahdollisuudeksi irtaannuttaa lapsi ongelmia aiheuttavasta ympäristöstään ja tätä kautta pyritään vaikuttamaan lapsen epäsosiaaliseen käyttäytymiseen. Tällöin tulkintani mukaan ongelman omistajuus siirtyy yhä vahvemmin perheeltä lastensuojelulle.

Tutkimukseni perusteella lapsirikollisuusongelman omistajuus jakautuu yhteiskunnassamme lastensuojelun näkökulmasta ensisijaisesti perheen, poliisin ja lastensuojelun kesken. Ensisijainen ongelman omistajuus jakautuu perheen ja lastensuojelun kesken, mutta myös poliisilla

on tärkeä rooli lapsirikollisuuden omistajuuden näkökulmasta, sillä poliisin tulee puuttua kaikkiin alle 15-vuotiaiden tekemiin rikoksiin. Poliisin rooli on ensisijaisen tärkeä lasten tekemien rikosten esiintulon kannalta, onhan poliisi usein ensimmäisenä tietoinen tehdystä rikoksesta. Poliisi puuttuu tekoon välittömästi, selvittää tapahtumien kulun ja välittää tiedon tapahtuneesta sekä lapsen kotiin että lastensuojelulle. Poliisilla on auktoriteettia ja poliisin vakavan suhtautumisen lapsen tekemään rikokseen uskotaan, etenkin ensikertalaisten kohdalla, toimivan uusia tekoja ehkäisevästi. Tämän vuoksi poliisilla on yksi merkittävä rooli lapsirikollisuuden omistajuuden näkökulmasta. Poliisin puuttumisen vaikutus kuitenkin pienenee, mitä useammin lapsi on poliisin kanssa tekemisissä. Lapsi huomaa ettei poliisilla ole keinoja rangaista ja samalla saatavan puhuttelunkin merkitys pienenee. Poliisin rooli on tärkeä, muttei kuitenkaan mielestäni ensisijainen, vaan ongelman ensisijaista omistajuutta jaetaan perheen ja lastensuojelun kesken. Ongelman omistajuuden näkökulmasta tulee kuitenkin muistaa, että yhteiskunnallisessa työnjaossa sosiaalihuollon ja lastensuojelun tehtävänä on toimia toissijaisena sosiaalistajana, huolehtia arvo- ja normijärjestelmän välittämisestä lapsille ja heidän vanhemmilleen tuen ja kontrollin avulla.

Näkemykseni mukaan satunnaisiksi hairahtajiksi tulkittujen lasten kohdalla ongelman omistajuuden katsotaan olevan ensisijaisesti lapsen perheellä. Kokeilijoiden ja pikkuilkimysten kohdalla lastensuojelu pyrkii tukemaan perhettä ongelman omistajuudessa ja samalla myös lastensuojelun ongelman omistajuus kasvaa. Uraputkeen kurkistajien kohdalla lastensuojelun rooli kasvaa edelleen. Tämä ei kuitenkaan tarkoita aina perheen roolin kaventumista. Lastensuojelun rooli on toimia perheen roolia tukien niin kauan, kun perhe toimii aktiivisesti ongelman parissa ja pyrkii siihen vaikuttamaan. Juuri tämä lastensuojelun perhettä tukeva rooli vahvistuu, mitä voimakkaamman ongelmamääritelmän lapsen rikollisuus saa. Siinä vaiheessa, kun yhteiskunnallinen ongelman omistajuus vahvistuu, ovat perheen mahdollisuudet vaikuttaa ongelmaan käyneet vähiin ja perhettä pyritään tukemaan. Uraputkeen kurkistajan kohdalla ajattelen, että ongelman omistajuus siirtyy yhä enemmän lastensuojelulle. Toki lastensuojelun roolin tulee edelleen olla vanhempien roolia tukeva, mutta mitä vakavammasta ongelmasta on kyse, sitä vakavampaa suhtautumista myös lastensuojelulta odotetaan. Tällöin on myös mahdollista, että ongelman omistajuus siirtyy vanhempien välinpitämättömyyden tai muun vastaavan syyn vuoksi kokonaan lastensuojelulle.

Jaottelun satunnaiset hairahtajat, kokeilijat, pikkuilkimykset ja uraputkeen kurkistajat taustalla on paitsi ajatus jakaa lapsirikollisia eri tyyppeihin ja jaotella lastensuojelun toimenpiteitä näiden mukaan, niin myös kuvata kehitystä rikolliseksi. Epäsosiaalisen käyttäytymisen kehi-

tys alkaa yleensä kymmenen ikävuoden tienoilla. Lähes aina rikollinen käyttäytyminen alkaa lievillä rikoksilla kuten näpistyksillä ja kehityksen myötä rikokset muuttuvat yhä vakavamiksi. Mitä pidemmälle rikollinen kehitys etenee, sitä vaikeampaa sitä on katkaista. Tulkitsen rikolliseksi kehittymisen alkavan satunnaisista hairahteluista tai kokeiluista ja kehittyvän kohti tarkoituksenmukaisempaa ja toistuvampaa rikollisuutta, kohti uraputkeen kurkistamista. Lastensuojelussa saadaan ilmoituksia rikollisen kehityksen eri vaiheissa olevista nuorista. Usein kuitenkin kovin lieviin ilmoituksiin ei puututa, mikä on ristiriidassa varhaisen puuttumisen periaatteen kanssa. Tiedetään, että mitä aiemmin lapsen rikolliseen oirehtimiseen puututaan, sitä helpompi tällaiseen käyttäytymiseen on vaikuttaa. Toisaalta lastensuojelun puuttumattomuutta voidaan perustella myös yhteiskuntamme kulttuuri- ja arvomaailmalla, joka lähtee siitä, että ensisijainen vastuu lapsista on heidän vanhemmillaan. Tällöin ongelman ensisijaisen omistajuuden katsotaan olevan lapsen vanhemmilla. Vanhempien rooli on ensisijainen ja yhteiskunnalle ongelman käsittely siirtyy vasta, kun katsotaan ettei perhe kykene tarpeeksi tehokkaasti ongelman parissa toimimaan. Nyky Suomessa lapset ovat moninkertaisen huolenpito- ja valvontajärjestelmän alaisena, jolla pyritään ehkäisemään ongelmien kasvamista liian suuriksi.

Tutkimukseni valossa voidaan puntaroida myös lastensuojelun mahdollisuuksia toimia lapsirikollisuuden seuraamuksena. Työntekijöiden mielestä lastensuojelu on oiva paikka puuttua lasten tekemiin rikoksiin, ja tutkimukseni tuottaman materiaalin perusteella voin olla samaa mieltä. Lasten rikollisuus ei ole viimeisten kymmenen vuoden aikana ollut kasvussa, mikä mielestäni osoittaa osaltaan nykykäytäntöjen toimivuutta. Lastensuojelun keinovalikoima mahdollistaa monipuolisen ja kunkin yksilön tarpeita vastaavan puuttumisen. Tässä mielessä lastensuojelu onkin varmasti oikea paikka puuttua lasten ongelmakäyttäytymiseen. Ongelmina lasten rikoksiin puuttumisen kannalta lastensuojelussa ovat sen kaventuneet reunaehdot ja puutteelliset resurssit. Ilmoituksia lasten tekemistä rikoksista saapuu lastensuojeluun paljon ja jo varhaisessa vaiheessa. Suuret asiakasmäärät ja työntekijäpula aiheuttavat kuitenkin sen, ettei lasten tekemiin rikoksiin ole useinkaan mahdollista puuttua riittävän varhaisessa vaiheessa. Tällöin ongelmat pääsevät vaikeutumaan ennen kuin niihin päästään käsiksi. Lastensuojelu on hyvä paikka puuttua lapsirikollisuuteen, mutta haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden näkemyksen mukaan se vaatisi sisäistä kehittämistä ja resurssien lisäämistä, ennen kuin lapsirikollisuusongelmaan voidaan puuttua riittävällä vakavuudella ja tarpeeksi varhaisessa vaiheessa. Lastensuojelun resursseja lisäämällä työn luonnetta voitaisiin muuttaa korjaavasta kohti ennaltaehkäisevää työtä.

8 LOPUKSI

Tutkimukseni on lähes vuoden mittaisen tutkimusmatkan tulos. Tutkimuksellani olen pyrkinyt selvittämään lastensuojelujärjestelmän toimintaa lapsirikollisuuden seuraamuksena ja näin omalta osaltani täyttämään lapsirikollisuuden vähän tutkittua kenttää. Lapsirikollisuuden aihekenttä on laaja ja haastava ja toivonkin, että jatkossa joku muukin innostuu sitä tutkimaan. Omaa tutkimusaiheittani voisi tutkia myös eri menetelmin tai eri näkökulmasta. Jatkossa olisi mielenkiintoista tutkia samaa aihetta myös jostain muusta ongelman omistajatahosta tai lapsirikollisista itsestään käsin. Aihe sivuuttaa paljon mielenkiintoisia kysymyksiä, jotka odottavat tutkijoiden tarttuvan niihin.

Ennen kuin päätän tutkimukseni, haluan kiittää kaikkia tutkimukseni tekoon osallistuneita tahoja. Ensinnäkin haluan kiittää kaupunkia, joka myönsi minulle tutkimusluvan ja mahdollisuuden haastatella sosiaalityöntekijöitään tutkimustani varten. Kiitokset kuuluvat myös haastattelemilleni lastensuojelun sosiaalityöntekijöille. Heidän kertoman perusteella sain hyvää ja arvokasta tietoa lastensuojelun käytännöistä lapsirikollisuuden seuraamuksena. Kiitän heitä mielenkiinnosta tutkimustani kohtaan ja siitä ajasta, jonka he kiireestään huolimatta, olivat valmiita uhraamaan minulle, nauhurilleni ja kysymyksilleni. Lisäksi haluan kiittää tutkielmaseminaariin osallistuneita opiskelijatovereita ja seminaarin ohjaajaa, jotka kaikki ovat osaltaan auttaneet ja olleet mukana tutkimukseni suunnittelussa ja toteutuksessa. Ilman heiltä saamiani konkreettisia neuvoja ja henkistä tukea olisi tutkimukseni todennäköisesti jäänyt puolitiehen.

LÄHTEET

Aaltonen, Marjo & Ojanen, Tuija & Vihunen, Riitta & Vilen, Marika (1999) Nuoren aika. Porvoo: WSOY.

Alanen, Leena (2001) Lapsuus yhteiskunnallisena ilmiönä. Sosiologia ja sukupuolijärjestys. Teoksessa Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino, 161-186.

Alanen, Leena & Bardy, Marjatta (1990) Lapsuuden aika ja lasten paikka: tutkimus lapsuudesta yhteiskunnallisena ilmiönä. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 12/90. Helsinki: Sosiaalihuollitus.

Antikainen, Maarit (1997) Lapsen etu sosiaalityössä. Kuopion yliopistollisen opetussosiaalikeskuksen julkaisuja 2/1997. Kuopio: Yliopistollinen opetussosiaalikeskus.

Anttila, Inkeri (1952) Nuori lainrikkoja. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 53. Helsinki: WSOY.

Anttila, Inkeri & Törnudd, Patrik (1983) Kriminologia ja kriminaalipolitiikka. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja. N:o 194. Porvoo: WSOY.

Blumer, Herbert (1971) Social problems as collective behavior. *Social Problems* 18(3), 298-306.

Coffey, Amanda & Atkinson, Paul (1996) Making sense of qualitative data. *Complementary Research Strategies*. Thousand Oaks Sage.

Dahl, Tove Stang (1985) *Child Welfare and Social defence*. Oslo: Norwegian University Press.

Dunderfelt, Tony (1998) *Elämäntarpeiden psykologia*. Lapsen kasvusta yksilön henkiseen kehitykseen. Porvoo: WSOY.

Ellis, Lee & Walsh Anthony (2000) *Criminology. A Global Perspective*. Boston: Allyn & Bacon.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2000) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana (2001) *Teemahaastattelu: Opit ja opetukset*. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1*. Jyväskylä: PS-kustannus, 24-42.

Hakkarainen, Pekka (1998) *Sosiaalisten ongelmien määrittely – sosiaalisen konstruktionismin näkökulma sosiaaliin ongelmiin*. Teoksessa Koskinen, Keijo (toim.) *Sosiologisia karttatehtiä*. Matkaopas yhteiskunnan tutkimiseen. Tampere: Vastapaino, 195-209.

Harrikari, Timo (1999a) *Lapsi rikoksesta epäiltynä. Lapsirikollisuus poliisin esitutkintaineistossa*. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 7/99. Helsinki: Tietosanoma.

Harrikari, Timo (1999b) *Jääkö lapsirikollisuus huomaamatta*. *Sosiaaliturva* 19, 16-18.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (1982) *Teemahaastattelu*. Helsinki: Gaudeamus.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2001) *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Yliopistopaino.

Holstein, James & Miller, Gale (1997) *Social problems as work*. Teoksessa Holstein, James & Miller, Gale (toim.) *Social Problems in Everyday Life. Studies of Social Problems Work*. Greenwich: Jai Press. ix-xxi.

Iivari, Juhani (1996) *Osattomuudesta rangaistavaksi. Nuorista rikoksentekijöistä nuoruuden alakulttuuriteorian valossa*. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 2/1996. Helsinki: Edita.

Jamrozik, Adam & Nocella, Luisa (1998) *The Sociology of Social Problems. Theoretical Perspectives and Methods of Intervention*. Cambridge: University Press.

Jarasto, Pirkko & Sinervo, Nina (1999) *Murrosikäisen ja nuoren maailma*. Jyväskylä: Gummerus.

Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (1995) *Tulkitseva sosiaalityö*. Teoksessa Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.) *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat*. Konstruktivistinen näkökulma. *Sosiaaliturvan kirjallisuussarja; sosiaalityö 2*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 9-31.

Joutsen, Matti (1986) *Research on European Juvenile Delinquency: Survey of Research and research results*. Publication Series no. 7. Helsinki: Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations.

Kiehelä, Hannu & Hakonen, Kimmo (1993) *Rikostorjunnan perusteet*. Poliisin oppikirjasarja 2. Helsinki: Sisäasiainministeriö, poliisiosasto.

Kuivajärvi, Kirsti (1983) *Nuoret rikosentekijät sosiaali- ja kriminaalihuollon työkentässä*. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja 3/83. Helsinki: Oikeusministeriö.

Kyvsgaard, Britta (1991) *The Decline in Child and Youth Criminality: Possible Explanations of an International Trend*. Teoksessa Snare, Annika (toim.) *Youth, Crime and Justice*. Scandinavian Studies in Criminology, Vol. 12. Oslo: Universitetsforlaget.

Kääriäinen, Juha (1994) *Seikkailijasta Pummiksi*. Tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1/94. Helsinki: Painatuskeskus.

Laine, Matti (1991) *Johdatus kriminologiaan ja poikkeavuuden sosiologiaan*. Helsinki: Tietosanoma.

Laitinen, Ahti & Aromaa, Kauko (1993) *Näkökulmia rikollisuuteen*. Helsinki: Hanki ja jää.

Laitinen, Ahti & Nyholm Marja-Liisa (1995) *Luvatton nuoruus*. Helsinki: Painatuskeskus.

Lauronen, Erja & Pietarila, Päivi (1994) *Miten pitäisi välittää? Arviointia sosiaalihuollon asemasta nuorten rikosentekijöiden oikeusprosessissa*. Helsinki: Stakes.

Loseke, Donileen (2003) *Thinking about Social Problems. An introduction to constructionist perspectives.* New York: Aldine de Gruyter.

Marttunen, Matti (2002) *Nuorisoprosessi. Lasten ja nuorten tekemien rikosten viranomaiskäsittelyn arviointia. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 193.* Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Marttunen, Matti & Kivivuori, Janne (2003) *Nuorisorikollisuus. Teoksessa Rikollisuustilanne 2002. Rikollisuus tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 200.* Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 143-157.

Marttunen, Matti & Takala, Jukka-Pekka (2002) *Nuorisorangaistus 1997-2001. Uuden rangaistuslajin arviointi. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 192.* Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

McLaughlin, Eugene & John Muncie (1993) *Juvenile Delinquency.* Teoksessa Dallos, Rudi & McLaughlin, Eugene (toim.) *Social Problems and the Family.* London: Sage, 155-187.

Mehlbye, Jill & Walgrave, Lode (1998) *An Overview: Comparative Comments on Juvenile Offending and its Treatment in Europe.* Teoksessa Mehlbye, Jill & Walgrave Lode (toim.), *"Confronting Youth in Europe, Juvenile Crime and Juvenile Justice"*. Copenhagen: AFK, 21-53.

Mikkola, Matti & Helminen, Jarkko (1994) *Lastensuojelu.* Helsinki: Karelactio.

Moilanen, Pentti & Räihä, Pekka (2001) *Merkitysrakenteiden tulkinta.* Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1.* Jyväskylä: PS-kustannus, 44-67.

Morris, Allison & McIsaac, Mary (1978) *Juvenile Justice? The Practise of social welfare.* London: Heinemann educational books Ltd.

Muncie, John & McLaughlin, Eugene (1998) *The Problem of crime.* London: Sage.

Komiteanmietintö (2003:2). *Nuorisorikostoimikunnan mietintö.* Helsinki: Oikeusministeriö.

Oulasmaa, Petri (1994) Lapsen etu oikeudellisena käsitteenä. Teoksessa Törrönen, Maritta (toim.) Lapsen etu ja viidakon laki. Julkaisu 94. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, 106-124.

Pulma, Panu (1987) Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen. Teoksessa Pulma, Panu & Turpeinen, Oiva, Suomen lastensuojelun historia. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto, 7-264.

Pösö, Tarja (1991) Welfare for Girls, Justice for Boys? Treatment of Troublesome Youth in the Finnish Residential Child Welfare System. Teoksessa Snare, Annika (toim.) Youth, Crime and Justice. Scandinavian Studies in Criminology, Vol. 12. Oslo: Universitetsforlaget.

Pösö, Tarja (1993) Kolme koulukotia. Tutkimus tyttöjen ja poikien poikkeavuuden määrittelykäytännöistä koulukotihoidossa. Acta Universitatis Tamperensis, ser A vol 388. Tampere: Tampereen yliopisto.

Pösö, Tarja (1995) Lasten pahoinpitely lastensuojelussa – ollako vai eikö olla? Teoksessa Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.) Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma. Sosiaaliturvan kirjallisuussarja; sosiaalityö 2. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 32-53.

Rantalaiho, Ulla-Maija (1993) Sosiaalityöntekijä lapsen etua etsimässä. Teoksessa Karvinen, Synnöve (toim.) Sosiaalityön eettiset jännitteet. Sosiaalityön vuosikirja. Helsinki: Painatuskeskus, 104-120.

Rikokset ja niiden selvittäminen 1980-. Tilastokeskuksen tilastotietoa. Saatavilla tilastokeskuksen verkkopalvelusta: <http://www.statfin.stat.fi>

Rikollisuustilanne 2002 (2003) Rikollisuus tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 200. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Rubington, Earl & Weinberg Martin (1989) The Study of Social Problems. Six Perspectives. New York: Oxford University Press.

Silverman, David (2001) Interpreting Qualitative Data. Methods for Analyzing Talk, Text and Interaction. London: Sage.

Spector, Malcom & Kitsuse, John (1977) Constructing social problems. Menlo Park: Cummings.

Strauss, Anselm & Juliet Corbin (1990) Basics of Qualitative Research. Grounded Theory Procedures and Techniques. Newbury Park: Sage.

Suomen säädöskokoelma:

Laki nuorista rikoksentekijöistä 1940/262, NuoRikL.

Lastensuojelulaki 683/1983, LSL.

Rikoslaki 1889/39, RL.

Uusitalo, Hannu (1991) Tiede, tutkimus ja tutkielma. Juva: WSOY.

Virta, Kari (1993) Oikeudellinen näkökulma lapsen edun määrittelyyn. Teoksessa Karvinen, Synnöve (toim.) Sosiaalityön eettiset jännitteet. Sosiaalityön vuosikirja. Helsinki: Painatuskeskus, 121-131.

LIITTEET:

Liite 1. Teemahaastattelurunko

1. taustatiedot haastateltavasta:

- koulutus
- työkokemus lastensuojelussa
- työtehtävät

2. lapsirikollisuus ilmiöstä:

- kuinka usein saat ilmoituksia alle 15-vuotiaiden tekemistä rikoksista? (esim. kuinka monta ilmoitusta saat viikossa/kuukaudessa?)
- millaisista rikoksista?
 - millaisista eniten?
- millaisten tekijöiden olet havainnut olevan lasten rikostelun taustalla?
- suhtaudutko alle 15-vuotiaiden rikoksiin erilailla, kuin yli 15-vuotiaiden rikoksiin?
- ikärajakysymys?
 - onko 15-vuoden vastuuikäraja mielestäsi riittävä?
 - tulisiko alentaa tai ylentää?
- tytöt ja pojat rikosten tekijöinä?

3. ilmoituksen vastaanotto:

- mitä kautta saat tietoosi alle 15-vuotiaiden tekemiä rikoksia (kuka ilmoittaa?)
- ilmoituksen sisältö?
 - ilmoituksen nimeke, onko ls-ilmoitus?

4. ilmoituksen käsittely:

- mitä alat selvittää, kun ilmoitusta käsitellään? (selvitetäänkö lapsen kokonaisvaltainen tilanne?)
- keihin olet yhteydessä?
- kuinka tulkitset ilmoitusta ja millä perusteella päätät siitä, mitä ilmoituksesta seuraa? (Täsmennä: esim. ajattele viittä viimeisintä ilmoitusta, mitä niille on tapahtunut? Kuinka toimittiin ja miksi?) (lapsen etu?)
- johtavatko kaikki ilmoitukset toimenpiteisiin?
 - jos ei, niin miksi ei? (mitkä seikat vaikuttavat puuttumiseen)

- entä milloin katsot, että asiaan voidaan olla puuttumatta ja kuinka puuttumattomuus perustellaan?)
- kirjataanko ilmoitukset ylös? (tilanteen seuraaminen)

5. toimenpiteisiin ryhtyminen:

- kun puututaan, miten puututaan?
 - avohuollon toimenpiteet?
 - millaisia avohuollollisia toimenpiteitä sovellettu?
 - huostaanotto, milloin tulee kyseeseen?
(kuinka usein avohuollon toimenpiteisiin ryhdytään entä kuinka usein huostaanottoon?)
- millaiset keinot olet kokenut toimiviksi rikosteluun puututtaessa?

6. lastensuojelutyöntekijän ajatuksia lastensuojelujärjestelmästä lapsirikollisuuden seurauksena;

- sen toimivuus?
 - resurssit?
 - taidot? (omat valmiudet lain suomien mahdollisuuksien soveltamiseen?)
- koetko, että lastensuojelun keinoin voidaan vaikuttaa lastenrikolliseen käyttäytymiseen?
- yhteistyö eri tahojen välillä esim. poliisi ja lastensuojelu?
- olisiko jotain parannettavaa?

Nuorisorikostoimikunnan mietintö: Oletko tietoinen nuorisorikostoimikunnan mietinnöstä, jossa ehdotettu alle 15-vuotiaiden rikoksiin syyllistyneiden osalta mm.:

- harkittavaksi, tuleeko kunnan sosiaalitoimelle asettaa velvollisuus järjestää neuvottelutalaisuus, kun sen tietoon tulee alle 15-vuotiaan tekemäksi epäilty vähäistä huomattavampi rikollinen teko tai rikollisen toiminnan jatkaminen ja kun epäillyn sosiaali- ja terveydenhuollon toimenpiteiden selvittäminen sitä vaatii. Neuvotteluissa voitaisiin epäillyn lisäksi kuulla hänen vanhempiaan sekä erilaisia viranomaisia ja asiantuntijoita.
- mitä mieltä olet siitä?